

ISSN 2415-7333 (Online)

ISSN 2311-0821 (Print)

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023>

Том 26 № 1

2023

Серія

ФІЛОЛОГІЯ

 UNICHECK

**ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023>

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія Філологія

2023

Том 26, № 1

 UNICHECK

Київський національний
лінгвістичний університет
Ідентифікаційний код 02125289
БІБЛІОТЕКА

Київ
Видавничий центр КНЛУ

Реєстраційне свідоцтво № 8830, серія КВ від 03.06.2004 року

Збірник наукових праць "Вісник КНЛУ. Серія Філологія" включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі "Філологічні науки. Спеціальність 035"

(наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643)

Видання індексується в: Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=43291&lang=pl>; Наукова періодика України (URAN) <http://journals.uran.ua/user>; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>; Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/>; CrossRef <http://data.crossref.org/depositorreport?pubid=J334518>, Dimensions https://app.dimensions.ai/discover/publication?and_facet_source_title=jour.1366855. DOAJ: https://doaj.org/toc/2415-7333?source=%7B%22query%22%3A%7B%22bool%22%3A%7B%22must%22%3A%5B%7B%22terms%22%3A%7B%22index.issn.exact%22%3A%5B%222311-0821%22%2C%222415-7333%22%5D%7D%7D%5D%7D%7D%2C%22size%22%3A100%2C%22sort%22%3A%5B%7B%22created_date%22%3A%7B%22order%22%3A%22desc%22%7D%7D%5D%2C%22_source%22%3A%7B%7D%2C%22track_total_hits%22%3Atrue%7D

Том 26 № 1 рекомендовано до друку ухвалою вченої ради

Київського національного лінгвістичного університету від 26 червня 2023 року.

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія : зб. наук. праць / гол. ред. Васько Р. В. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. Т. 26, № 1. 160 с.

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія публікує наукові статті та рецензії, присвячені актуальним проблемам сучасного мовознавства та перекладознавства, що висвітлюють особливості розвитку й функціонування германських, романських, слов'янських, східних та інших мов світу, а також знайомить з новими здобутками науковців у сфері когнітивної лінгвістики, зіставного мовознавства, комунікативної лінгвістики, дискурсології, лінгвокультурології, психолінгвістики, лінгвофілософії та літературознавства.

Редколегія

Головний редактор:

Васько Роман Володимирович – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6499-2972>

Заступник головного редактора:

Потапенко Сергій Іванович – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8623-3240>

Відповідальні редактори:

Мінчак Галина Богданівна – кандидат філологічних наук, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1673-475X>

Сташко Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3325-5774>

Технічний редактор:

Григоренко Олена Григорівна – фахівець I категорії з комп'ютерної обробки текстів редакційно-видавничого відділу КНЛУ

Члени редколегії:

Баган Мирослава Петрівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5436-2934>

Барань Єлизавета Балажівна (Erzsebet Barany) – доктор філософії (PhD), доцент, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8395-5475>

Валігура Ольга Романівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0428-5421>

Гнезділова Ярослава Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9248-3238>

Ізотова Наталя Павлівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2098-4687>

Корольова Алла Валер'янівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5541-5914>

Кравченко Наталя Кимівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9839-6629>

Ніконова Віра Григорівна – доктор філологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0324-4217>

Номаті Мотокі – PhD (філологія), професор, Слов'яно-Євразійський дослідницький центр, Університет Хокайдо, Японія; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5476-4941>

Панасенко Наталя Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Університет імені Святих Кирила і Мефодія в Трнаві, Словацька Республіка; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4377-9088>

Пенья-Сервель М. Сандра – PhD (лінгвістика), старший викладач, Університет Ла-Ріоха, Логроньо, Королівство Іспанія; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4507-958X>

Пініч Ірина Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9203-1204>

Рундл Крістофер – PhD (філологія), професор, Болонський університет, Італійська Республіка; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7790-3468>

Савчук Руслана Іванівна – доктор філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8335-1639>

Серякова Ірина Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6446-7070>

Табаківська Ельжбета – PhD (лінгвістика), професор, Ягеллонський університет, Республіка Польща; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3676-792X>

Терехова Світлана Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7473-9399>

Адреса редколегії:

Україна, 03150, Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73,

Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: knlu-pzs@ukr.net.

Tel.: +38 (068) 554-23-79.

<http://philmessenger.knlu.edu.ua/>

ЗМІСТ

<i>Andrushenko O. Iu.</i>	Lancsbox software options for the prospective investigation of the multilingual corpus for European studies	9
<i>Vasko R. V., Vakhovska O. V.</i>	European transformation of higher education in Ukraine – an opinion translated into action: the case for Computational Linguistics at Kyiv National Linguistic University	19
<i>Holubenko N. I.</i>	English-Ukrainian intersemiotic translation within the configuration of modes of modality in literary texts	38
<i>Корольова А. В.</i>	Мультилінгвальний корпус і його програмне забезпечення для дослідження європеїстики	49
<i>Кравець О. І.</i>	Молодіжний соціолект мережевого простору та його письмова форма як атрибут сучасної японської молодіжної субкультури	63
<i>Мінчак Г. Б., Заскалета В. П.</i>	Вербалізація концепту слово в художній творчості Мирослава Дочинця	74
<i>Олефір Г. І., Сидельникова Л. В., Філоненко Н. Г.</i>	Лінгвокультурні коди: розвиток і функціонування французьких гоноративів	92
<i>Охріменко Т. В.</i>	Концептосфера фразеологізмів грошових відносин в українській та польській лінгвокультурах	104
<i>Пашинська Л. М., Школа Г. М.</i>	Експресивність засобів мовної виразності текстів антологій про російсько-українську війну	117
<i>Соловей Д. О.</i>	Лінгвопрагматична адаптація синодального перекладу біблійних текстів у різножанровій графічній прозі	127
<i>Субота С. В.</i>	Фонемна структура кореня в готській мові (комплексний кількісний аналіз на матеріалі словників)	139

ІНФОРМАЦІЯ

<i>Вимоги до рукописів</i>	155
----------------------------	-----------	-----

CONTENTS

<i>Andrushenko O. Iu.</i>	Lancsbox software options for the prospective investigation of the multilingual corpus for European studies	9
<i>Vasko R. V., Vakhovska O. V.</i>	European transformation of higher education in Ukraine – an opinion translated into action: the case for Computational Linguistics at Kyiv National Linguistic University	19
<i>Holubenko N. I.</i>	English-Ukrainian intersemiotic translation within the configuration of modes of modality in literary texts	38
<i>Korolyova A. V.</i>	Multilingual corpus and its software for European studies research	49
<i>Kravets O. I.</i>	Youth sociolect of the network space and its written form as an attribute of modern Japanese youth subculture.	63
<i>Minchak H. B., Zaskaleta V. P.</i>	Verbalization of the concept WORD in Myroslav Dochynets' creative works	74
<i>Olefir H. I., Sydelnykova L. V., Filonenko N. H.</i>	Linguocultural codes: development and functioning of French honorifics	92
<i>Okhrimenko T. V.</i>	Conceptual sphere of phraseologisms of monetary relations in Ukrainian and Polish language cultures.	104
<i>Pashynska L. M., Shkola H. M.</i>	Expressive means of linguistic expressiveness in the texts of anthologies about the Russo-Ukrainian war	117
<i>Solovei D. O.</i>	Linguopragmatic adaptation of the synodal translation of biblical texts in various genres of graphic novels	127
<i>Subota S. V.</i>	Phonemic structure of the root morpheme in the Gothic language (a complex quantitative analysis of lexicographic sources).	139

INFORMATION

<i>Guidelines for authors</i>	155
---	-----

УДК 811.111'01/01

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286180>

O. Iu. Andrushenko

Kyiv National Linguistic University, Ukraine

e-mail: and.olenka@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7699-9733>

LANCSBOX SOFTWARE OPTIONS FOR THE PROSPECTIVE INVESTIGATION OF THE MULTILINGUAL CORPUS FOR EUROPEAN STUDIES

Abstract

The paper presents a comparative analysis of the lexeme *European* in two language variations (British and American English) based on the built-in corpora represented by newspapers, fiction, etc. that are licensed by LancsBox software (AmE06 and BE06 respectively). The investigation describes the algorithms of implementing linguistic research as part of the project taught during the course “Multilingual Corpus and its Resources for European Studies (KNLU)” (Erasmus+ Program). The LancsBox user-friendly software, that works with major operating systems, has proved to be a powerful manager for compiling and using the existing corpora. It enables to visualize the textual data based on the following software package tools: KWIC, GraphColl, Words, Ngrams, Wizard, etc. essential for the study of a specific linguistic unit. The statistical analysis of both corpora under analysis has revealed that the word *European* belongs to the lexemes that are seldom employed in the language. The comparison of the two variations has shown that the word occurs in similar top-ten frequent collocates, however, the GraphColl tool visualization has indicated the major differences between two corpora. Thus, in British English Corpus N+N structures are more commonly employed and are more vibrant than in American English Corpus. The t-test has proved a statistically significant difference between the corpora with regard to the linguistic variable *European*. These data may testify to cultural differences between the users of two language variations taking into account that both corpora represent the same time frame.

Keywords: *European*, LancsBox, corpus studies, corpus tools, automated analysis.

Анотація

У статті представлено компаративний аналіз лексеми *European* у двох мовних варіантах англійської мови (британський та американський) на основі вбудованих ліцензованих корпусів програмного забезпечення LancsBox (AmE06 та BE06 відповідно), що репрезентовані газетними статтями, художньою літературою тощо. Описано алгоритм виконання лінгвістичного дослідження, що є частиною проекту “Мультилінгвальний корпус та його ресурси для дослідження Європеїстики” (КНЛІУ) (програма Erasmus+). LancsBox – зручне програмне забезпечення, що працює з основними операційними системами та є ефективним менеджером для укладання й використання вже наявних корпусів. Це дає змогу візуалізувати текстуальні дані на основі наступного пакету програмного забезпечення: KWIC, GraphColl, Words, Ngrams, Wizard. Вони є основними для вивчення окремої лінгвістичної одиниці. Статистичний аналіз обох окреслених корпусів довів, що слово *European* належить до лексичних одиниць із низькою частотою використання в мові. Порівняння двох мовних варіантів показало, що слово використовується в майже однакових найпоширеніших 10 колокаціях, проте при імплементації інструмента візуалізації GraphColl зауважена основна відмінність між уживанням одиниць в корпусах. Так, у корпусі британської англійської мови найчастіше трапляються структури N+N, що більш динамічні порівняно з відповідними структурами в корпусі американської англійської мови. Окрім цього, Т-тест статистично показав значну різницю між корпусами у функціонуванні лінгвістичної змінної *European*. Отримані дані можуть свідчити про культурну відмінність носіїв у двох мовних варіантах, зважаючи на те, що обидва корпуси представляють тексти, укладені в межах однакових часових рамок.

Ключові слова: *European*, LancsBox, корпусні дослідження, корпусний інструментарій, автоматичний аналіз.

Introduction. Implementing the project “Multilingual Corpus and its Resources for European Studies Research (KNLU)” the article presents the LancsBox tool (Brezina et al, 2020) and its options for the automated analysis of built-in and self-compiled corpora which enable the investigation of a specific search term with reference to the language selected. The course aimed at PhD students of Kyiv National Linguistic University is carried out within Jean Monnet Activities (Erasmus+ Program) and has a goal to provide practical instruments for the young researchers to conduct their linguistic research. The **aim** of the current paper is to study the lexeme *European* in two balanced corpora (American English and British English) built-in LancsBox software that contain 500 texts each (Baker, 2009; Potts & Baker, 2012) and present software opportunities for the future automated analysis of the Multilingual corpus for European studies.

Literature review. Recent developments in corpus linguistics and the relevant technological progress have enabled to elaborate specific software for analysing the language. Such software appears to be more intuitively friendly for scholars who are not experts in computer science (O’Keeffe&McCarthy, 2021). The access to the corpora via online interfaces has “empowered a broader number of linguists to explore the data from a greater range of languages, which wasn’t the case in the last decade, providing access to multi-million and multi-billion-word corpora of present-day and historical English” (Davies, 2019), moreover it can serve as a repository of over 500 corpora across 95 languages (Kilgarriff et al., 2014). Computerized corpora have proved to be excellent recourses for a wide range of research tasks connected with learning the language (Andrushenko, 2021) since they facilitate the automated search of the linguistic data, assist in analysing language phenomena based on significantly large collections of texts that represent various natural languages (Davies, 2019; Johansson, 2009; McEnery&Hardie, 2015; Rissanen, 2009). Modern linguistics has been continually and constantly enriched with the new collective monographs (see.: López-Couso et al., 2016; Whitt, 2018), manuals (see: Collins, 2019; Lange&Leuckert, 2020; Stefanowitsch, 2020) and articles (Andrushenko, 2022; Anokhina, 2023; Lavidas&Haugh, 2020) that represent fundamental theoretical and methodological ground for research and specify the possibilities of different software aimed at corpora investigation. Despite simplifying the data search on the one hand, the corpus system requires knowledge of different approaches and methodologies of investigation, on the other hand. This presupposes competence in statistic verification that helps to support or disprove the hypothesis made (Andrushenko, 2021).

Undoubtedly, artificial intelligence programs are powerful tools for an automated analysis of linguistic phenomena, among which LancsBox stands out as a new generation software package for the study of languages. Initially developed at the University of Lancaster in 2015 (Brezina et al., 2015), it can work with the existing corpora, that have recently been elaborated, or with linguist’s own data assisting in visualizing language facts, which presupposes their automatic annotation for part-of-speech. The major features of the software are 1) working with user’s data or existing corpora that can be loaded in various formats (pdf, xml, docx, .doc, etc.); 2) language facts visualization; 3) analyzing the data irrespective of the language; 4) automatic annotation of data for part-of-speech, 5) compatibility with the main operating systems (Mac, Windows, Linux) (Brezina et al., 2018). The main asset of the software, according to its principal developers, lies in “automated research on word associations, identifying collocates based on traditional three criteria: distance (specifying the span around a node word, ‘collocation window’), frequency (an important indicator of typicality of word association) and exclusivity” (Brezina, 2018). The other criteria that should be taken into account are directionality (which presupposes to measure the attraction strength between collocates), dispersion (the distribution of the node

and the two adjacent words in text corpora) and type-token distribution among collocates (viz. the strength of the collocational relationship and the level of competition for the slots around the node word from other collocate type) (Gries, 2013). Additionally, the developers of LancsBox take into account the connectivity between individual collocates (Brezina et al., 2015). Apart from working with user's data, LancsBox grants access to built-in corpora that approximately include 1,000,000 tokens each. Such corpora can be exemplified by American and British English text samples (AmE06; BE06, BNC1940-baby, etc.) (Brezina et al., 2020). Non-European languages are brought forward by Lancaster Corpus of Mandarin Chinese (L-C-M-C), etc. The full list of corpora accessible for download is given in Figure 1.

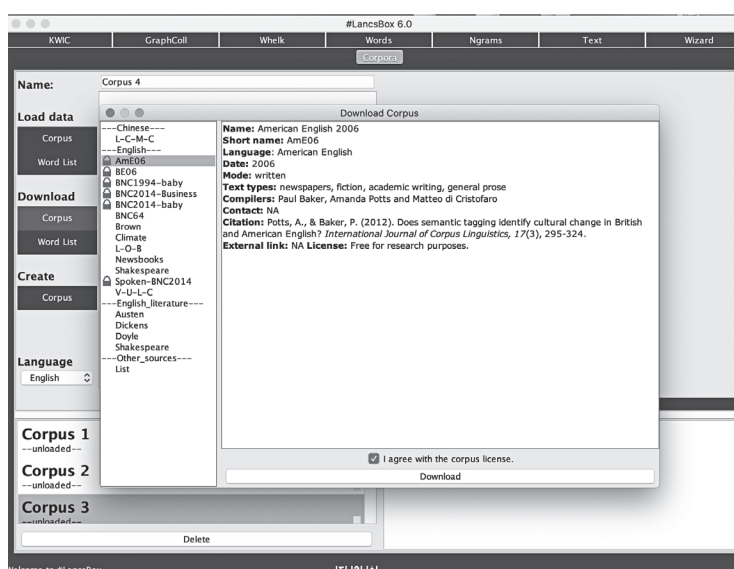

Fig. 1. The list of available built-in corpora in LancsBox

Methodology. The two corpora selected for the pilot investigation and licensed by LancsBox software are AmE06 (American English) and BE06 (British English) representing Brown Family of corpora (Baker, 2009). These are a “carefully balanced set of samples with approximately the same number of words (1,000,000+) for each genre coming from a single period of time” (Potts & Baker, 2012), i.e. the year of 2006. This allows comparing words within the same time frame and different types of English (in case of the current study the usage of the lexeme *European* has been estimated). Each sample from different genres in corpora amounts to over 2,000 words. The allotment of samples per genre is as follows: press editorials (27), press reportage (44), press reviews (17), skills, biographies and essays (75), trades and hobbies (36), religion (17), popular lore (48), miscellaneous (reports, science (academic prose) (80), official documents (30), mystery and detective fiction (24), general fiction (29), western and adventure fiction (29), romantic fiction (29), science fiction (6), humor (9) (Lawrence, 2019).

To simplify the data search and visualize the results obtained the following tools from LancsBox package have been used: KWIC (enables co-textual information about the token under scrutiny. It generates a list of all instances of a search term in a corpus in the form of a concordance (Andrushenko, 2023). Double clicking on the node opens a pop-up window with a larger number of the texts which allows investigating the word in a broader

context), Words (which main function is to seek words belonging to the same word class), GraphColl (provides data on the collocational patterning of the node search. It can visualize both right and left collocates simultaneously or separately depending on the parameters identified for a collocation network graph taking into account three parameters: strength, frequency, position) (Brezina & Porizka, 2021). The Words tool provides in-depth analysis of frequencies of types, part-of-speech categories and lemmas as well as allows to compare corpora using the keywords technique. The Ngrams tool enables the analysis of frequencies of different ngram types, lemmas and part-of-speech categories and it also facilitates the comparison of corpora using the key ngram technique. (Brezina, 2018; Brezina et al., 2020).

Results and discussion. The statistical analysis bar shows that the word *European* in BE06 corpus occurs 175 times (1.76 per 10K) in 72 texts out of 500, while the frequency of the same word in Am06 is significantly lower, viz. 96 occurrences (0.96 per 10K) in 53 out of 500 texts, which can be explained by the cultural differences of speakers in terms of their interest to the current events. The comparative data for both language variations are presented in Figure 2.

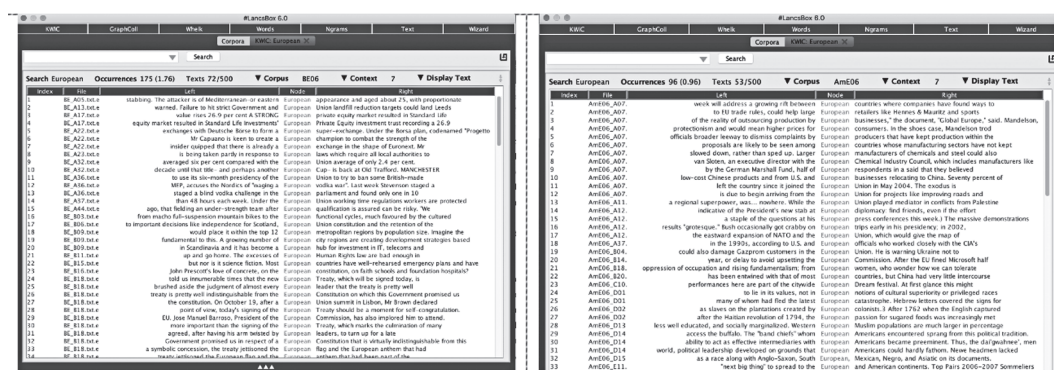

Fig. 2. Frequency of search term *European* in BE06 and Am06 (LancsBox)

The GraphColl tool has allowed singling out collocates of *European* in Am06 and BE06 using the Collocation frequency (01 – Freq (5.0), L5-R5, C: 5.0 – NC: 5.0) (Brezina, 2018). Word associations of the top 10 collocates in both corpora are presented in Tables 1-2.

Table 1

Collocates of search term *European* in AmE06

ID	Position	Collocate	Stat (Freq)	Freq coll	Freq corpus
1	L	the	56	56	59942
2	L	of	34	34	30270
3	L	and	28	28	28797
4	L	in	25	25	19813
5	L	a	24	24	23381
6	L	to	20	20	25899
7	L	with	11	11	6961
8	L	for	10	10	8884
9	L	on	9	9	6866
10	L	that	8	8	11842

Table 2

Collocates of the search term *European* in BE06

ID	Position	Collocate	Stat (Freq)	Freq coll	Freq corpus
1	L	the	169	169	58919
2	L	of	76	76	30653
3	R	and	48	48	27911
4	L	to	44	44	26189
5	L	a	37	37	22758
6	R	in	33	33	19264
7	R	union	31	31	101
8	L	for	19	19	9252
9	R	on	17	17	7382
10	M	that	16	16	10231

The comparison of the search term in two Corpora has shown that the frequencies of the first three collocates are almost identical. Hence, the word *European* is most often used with the article *the*, preposition *of* and conjunction *and*. However, there is a slight difference in right and left dislocation of collocates when it comes to the conjunction usage in both Corpora. Moreover, the lexeme *European* rather frequently collocates with the noun *union* (31 collocates out of 175 amounting to 17.71%) in British English and further investigation of the American English (AmE06) has shown that it occupies the 15th place in terms of frequency being represented by 7 collocates only (7.29%). The collocation networks for both variations of the language are given in Figures 3–4.

Fig. 3. Collocation network: *European* in BE06

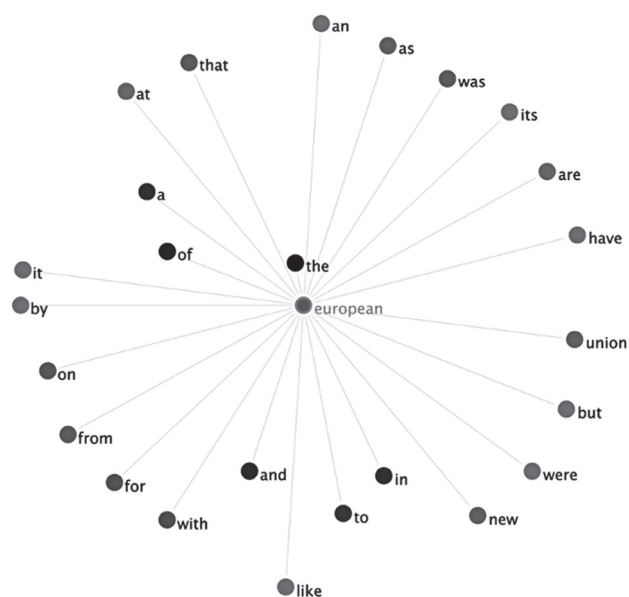

Fig. 4. Collocation network: *European* in AmE06

The collocation networks in Figures 3 and 4 indicate that the most typical collocates in British English are exemplified by N+N structures: *European Parliament*, *European Countries*, *European Court*, *European Treaty*, *European Commission*, *European Union*. This can suggest that the European studies are given a significant coverage in this language variation, while in American English the most frequent tokens with N+N are found in the single collocate *European Union*.

The t-test ($t(782.19) = -2.16, p = 0.031$) has revealed a statistically significant difference between the corpora with regard to the linguistic variable *European*. This result is visualised in Fig. 5 below. Cohen's d ($-0.14, 95\% \text{ CI } [-0.26, -0.01]$) showed a minimum effect. Figure 5 shows error bars plot in both corpora.

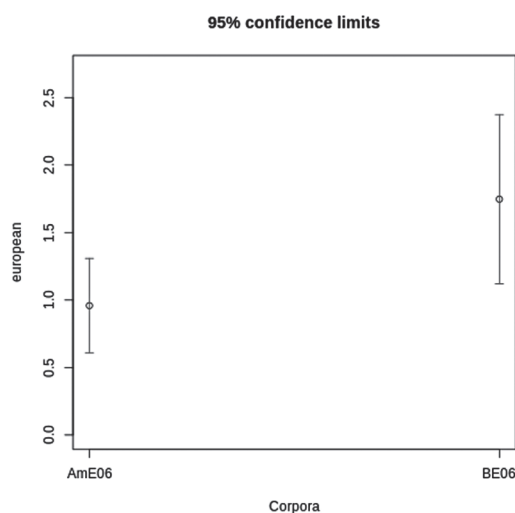

Fig. 5. Error bars plot for *European* in AmE06 and BE06

LancsBox also enables to trace the frequency of the lexical unit in the corpus. Thus, such software tool as Words visualizes the most frequent words in the selected corpus, which is illustrated in Figure 6 based on AmE06.

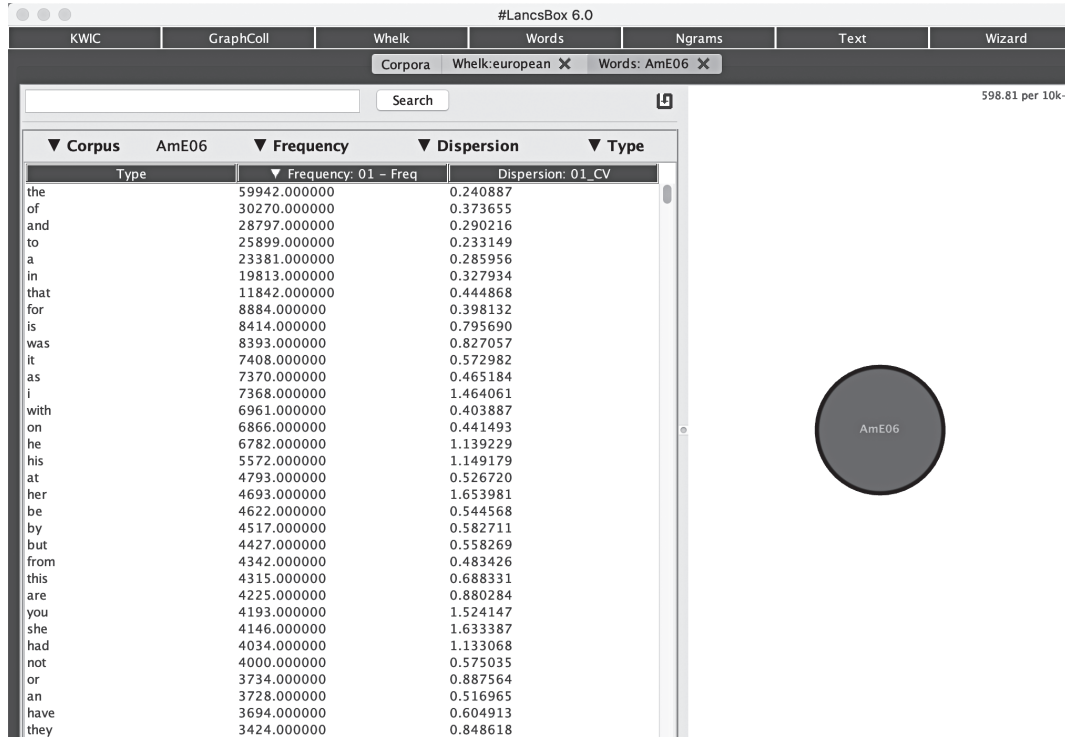

Fig. 6. The most frequent words in AmE06

The study of the word *European* in AmE06 has indicated that it belongs to non-frequent vocabulary with the dispersion that amounts to 4.147510 (Figure 7). The same is true for BE06 corpus (Figure 8), where the collocate *the European* has a bit higher dispersion of 5.239762.

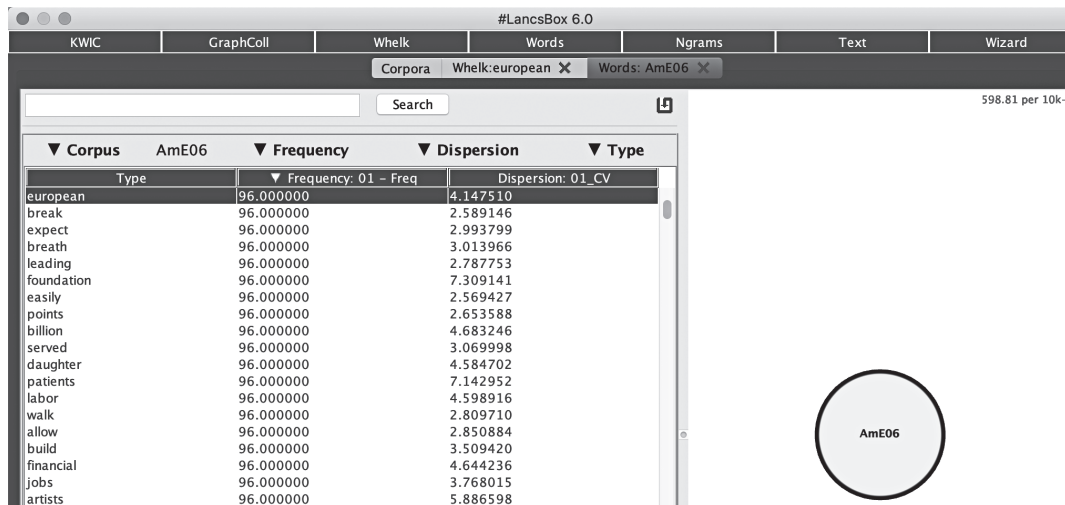

Fig. 7. The frequency of the lexical unit *European* in AmE06

▼ Corpus	BE06	▼ Frequency	▼ Dispersion	▼ Type	▼ Grams
	Type	▼ Frequency: 01 - Freq	Dispersion: 01_CV		
	the european	80.000000	5.239762		
	that of	80.000000	2.848186		
	the royal	80.000000	4.813126		
	then the	80.000000	2.732084		
	her and	80.000000	3.284921		
	don't know	80.000000	3.004473		
	at his	80.000000	2.782502		
	was going	80.000000	2.801906		
	until the	80.000000	3.177432		
	then he	80.000000	3.788755		
	idea of	80.000000	2.871174		
	to meet	79.000000	2.966117		
	the department	79.000000	5.103759		
	although the	79.000000	3.055424		
	the current	79.000000	3.506226		
	them and	79.000000	2.569550		
	get a	79.000000	2.931740		
	had no	79.000000	2.941656		
	compared with	79.000000	4.539190		
	to put	79.000000	2.678127		
	it wasn't	79.000000	3.240828		
	you think	78.000000	3.148725		
	the	78.000000	3.331919		
	make the	78.000000	2.728998		
	among the	78.000000	2.645804		
	i thought	78.000000	3.166915		
	with its	78.000000	2.833674		
	will not	78.000000	2.966579		
	to ensure	78.000000	3.066056		
	she would	78.000000	4.094865		
	in and	78.000000	2.904245		
	the us	78.000000	3.668404		
	difficult to	78.000000	2.783404		
	in addition	78.000000	2.919151		

Fig. 8. The frequency of the lexical unit *European* in BEE06

Concluding remarks. The automated analysis of the word *European* has shown that owing to LancsBox software the lexical unit can be analysed in parallel in two different corpora: BE06 and AmE06. The software tools allow visualizing not only the most frequent collocates with the word based on left, middle and right dislocation but also enable to find the most regular collocation patterns for every language variation. As the investigation has indicated, N+N structure is frequently traced in BE06, although this tendency is not characteristic of AmE06. Moreover, the LancsBox provides the opportunity to trace the frequency of the word usage in both corpora representing and visualizing the peculiarities of both language variations related to cultural differences. This software can be implemented for analysis of user's corpora that will further compile the Multilingual language corpus for European studies.

REFERENCES

- Andrushenko, O. (2021). Information-structural transformations of additive adverb EVEN (a case study of the English language written records and corpora of the XII–XVII c.). *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology*. Volume 24, No. 1, pp. 16–32. DOI: 10.32589/2311-0821.24%20(1).2021.236109.
- Andrushenko, O. (2022). The Scope of *just*: evidence from information-structure annotation in diachronic English Corpora. In N. Sharonova, V. Lytvyn, et al. (Eds.), *Proceedings of the 6th international conference on computational linguistics and intelligent systems (COLINS 2022), Vol. I: Main Conference, Gliwice, Poland, May 12–13, 2022* (pp. 677–696). Available online: <https://ceur-ws.org/Vol-3171/paper51.pdf>
- Andrushenko, O. (2023). Particularizing focus markers in Old English: just the case of adverb polysemy? *Lege Artis: Language yesterday, today, tomorrow*. (Accepted for publication, date of publication: December 2023).

- Anokhina, T. (2023). Newspaper subcorpus (subcorpus of the modern european media) in the structure of the multilingual corpus. *Philological Treatises*. Volume 15, No. 1, pp. 7–15. DOI: 10.21272/Ftrk.2023.15(1)-1.
- Baker, P. (2009). The BE06 Corpus of British English and recent language change. *International Journal of Corpus Linguistics*, 14 (3), 312–337. DOI: 10.1075/ijcl.14.3.02.bak.
- Baker, P. (2010). Corpus methods in linguistics. In L. Litosseliti (Ed.), *Research methods in linguistics* (pp. 93–113). London, New York: Continuum.
- Brezina, V. (2018). *Statistics in corpus linguistics: A practical guide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brezina, V., McEnery, T., & Wattam, S. (2015). Collocations in context: A new perspective on collocation networks. *International Journal of Corpus Linguistics*, 20 (2), 139–173.
- Brezina, V., Porizka, P. (2021). Kolokační grafy a sítě s použitím nástroje #LancsBox: aplikace v angličtině a češtině. *Časopis pro moderní filologii*, 103, Č. 1, 36–59. DOI: 10.14712/23366591.2021.1.
- Brezina, V., Timperley, M., & McEnery, T. (2018). #LancsBox 4.x [software]. Available online: <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox>.
- Brezina, V., Weill-Tessier, P., & McEnery, T. (2020). #LancsBox 5.x and 6.x [software]. Available online: <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox>.
- Collins, L. (2019). *Corpus linguistics for online communication: A guide for research*. New-York: Routledge.
- Davies, M. (2019). The best of both worlds: Multi-billion word “dynamic” corpora. In P. Banský et al. (Eds.), *Proceeding of the Workshop on Challenges in the Management of Large Corpora (CMLC-7) 2019* (pp. 23–28). Manheim: Leibniz Institute für Deutsche Sprache. DOI: 10.14618/ids.pub.8998.
- Gries, S. (2013). 50-something years of work on collocations: What is or should be next... *International Journal of Corpus Linguistics*, 18 (1), 137–166. DOI: 10.1075/ijcl.18.1.09gri.
- Johansson, S. (2009). Some aspects of the development of corpus linguistics in the 1970s and 1980s. In Anke Lüdeling & Merja Kytö (Eds), *Corpus linguistics: An international handbook* (pp. 33–53). Berlin: De Gruyter.
- Kilgarriff, A., Baisa, V., Bušta, J., Jakubiček, M., Kovář, V., Michelfeit, J., Rychlý, P., & Suchomel, V. (2014). The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography*, 1 (1), 7–36. DOI: 10.1007/s40607-014-0009-9.
- Lange, C. & Leuckert, S. (2020) *Corpus linguistics for world Englishes: A guide for research*. New-York: Routledge.
- Lavidas, N. & Haugh, D.T.T. (2020). Postclassical Greek and treebanks for a diachronic analysis. In D. Rafiyenko & I. Seržant (Eds.), *Postclassical Greek: contemporary approaches to philology and linguistics* (pp. 163–202). Berlin: Walter de Gruyter.
- Lawrence, S. (2019). *A rite of the edge: The language of baptism and christening in the church of England*. London: SCM Press.
- López-Couso, M. J., Méndez-Naya, A., Núñez-Pertejo, B. P., & Palacios-Martínez, I. M. (2016). *Corpus linguistics on the move. Exploring and understanding English through corpora*. Leiden, Boston: Brill Rodopi.
- McEnery, T., & Hardie, A. (2015) *Corpus Linguistics*. New-York: Routledge.
- O’Keeffe, A., McCarthy, M. (2021). *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. New-York: Routledge.
- Potts, A., & Baker, P. (2012). Does semantic tagging identify cultural change in British and American English? *International Journal of Corpus Linguistics*, 17 (3), 295–324.
- Rissanen, M. (2009). Corpus linguistics and historical linguistics. In A. Lüdeling & M. Kytö (Eds.), *Corpus linguistics: An international handbook* (pp. 53–68). Berlin: De Gruyter.

Stefanowitsch, A. (2020). *Corpus linguistics: a guide to the methodology*. Berlin: Language Science.

Whitt, R. (2018). Using diachronic corpora to understand the connection between genre and language change. In R. Whitt (Ed.), *Diachronic corpora, genre, and language change*, (pp. 1–18), Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publ.

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the authors only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

Дата надходження до редакції 05.04.2023

Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про автора

<p>Андрушенко Олена Юріївна,</p> <p>кандидат філологічних наук, доцент, докторантка кафедри германської і фіно-угорської філології імені професора Г. Г. Почепцова Київського національного лінгвістичного університету</p> <p>e-mail: and olenka@gmail.com</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>історичний синтаксис англійської мови, інформаційна структура речення, корпусна лінгвістика</p>
--	---	--

УДК 81'322 : 004 (075.8)

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286181>

R. V. Vasko

Kyiv National Linguistic University, Ukraine

e-mail: dnister@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6499-2972>

O. V. Vakhovska

Kyiv National Linguistic University, Ukraine

e-mail: olha.vakhovska@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7720-0970>

EUROPEAN TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE – AN OPINION TRANSLATED INTO ACTION: THE CASE FOR COMPUTATIONAL LINGUISTICS AT KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY

Barba non facit philosophum

Plutarch

*... we are always slow in admitting any great change
of which we do not see the intermediate steps*

Charles Darwin

Abstract

In this paper, we show how the new educational value is created and managed at Kyiv National Linguistic University taking its strategic direction towards the transformation that the higher education of Ukraine begins to undergo in its harmonization with that of Europe, in the face of the grand challenges and in response to the grand changes that are now revamping Ukraine and the world.

We seek to add an interpretive depth to the concept of transformation by particularizing that this must necessarily be a change in the content, rather than merely a change in the form, which generally is the case with metamorphoses, when it is an input to the content that causes the form to change. To this end, we document the onset and the stage-by-stage development of an academic course in Computational Linguistics that in its evolution migrated from the periphery to the core of the educational program it is part of, creating a sustainable European educational culture in the educational space of the University.

We give a comprehensive account of our concerted educational action in launching the course, and unpack our understanding of how exactly the course contributes to the professional and personal transformation of its students, on the one hand, and to the big transformation of higher education in Ukraine, on the other. We show that our action was informed by our educational praxis with which we continuously engaged in making the artifacts constitutive of the culture: the educational materials that we developed, and the pedagogical and psychological choices that we made when tailoring particular learning experiences for the students. All these in a tandem form our educational practice that we in this paper specify as one endowed with a European spirit. This practice is the input that we prove was transformative throughout the educational change.

The course in Computational Linguistics at Kyiv National Linguistic University ensures the quality of higher education according to European standards, contributing to the national repute and internationalization of the University.

Keywords: Computational Linguistics, educational change, educational culture, educational praxis, European transformation, Kyiv National Linguistic University.

Анотація

У статті показано, як у Київському національному лінгвістичному університеті створюється нова освітня цінність відповідно до стратегічної настанови гармонізації українського та європейського освітніх просторів, що її на державному рівні надано закладам вищої освіти України в контексті великої трансформації національної освіти.

Автори статті прагнуть збагатити поняття трансформації шляхом його розтлумачення термінах метаморфози як сутнісної зміни, яка відбувається насамперед у змісті освіти й органічно веде за собою зміну у формі. Виходячи з такого тлумачення, автори документують ініціативу створення, початок і поступовий розвиток університетського курсу з комп'ютерної лінгвістики як приклад того, як в освітньому просторі Університету спільними діями керівництва і науково-педагогічних працівників було створено міцну й динамічну академічну культуру, надихнену найкращими практиками європейської вищої освіти. Курс схарактеризовано як такий, що сприяє як особистісній та професійній трансформації студентів Університету, так і ствердженню трансформації вищої освіти України сучасної доби. Розкрито значення в запровадженні курсу авторських навчальних матеріалів й обраних психолого-педагогічних підходів, які сукупно постали рушієм бажаних сутнісних змін.

Курс комп'ютерної лінгвістики сприяє забезпеченню Київським національним лінгвістичним університетом традицій якості відповідно до стандартів європейської вищої освіти, досягненню Університетом його стратегічної мети та є однією з реалізацій місії та візії Київського національного лінгвістичного університету як унікального мультилінгвального академічного середовища в системі вищої освіти України.

Ключові слова: європейська трансформація, зміна в змісті освіти, освітня культура, освітня практика, Київський національний лінгвістичний університет, комп'ютерна лінгвістика.

1. Introduction

This paper comes into a fundamental agreement with the strategic direction given to Ukrainian educational institutions by the Ministry of Education and Science of Ukraine towards harmonizing the Ukrainian and European systems of education (Освіта 4.0: Український світанок, 2022), and showcases the way this direction has so far been taken by Kyiv National Linguistic University (hereinafter referred to as KNLU).

Kyiv National Linguistic University is an institution of higher education in Ukraine and a renowned trailblazer in foreign linguistics, translation, and foreign language education nationwide, which informs this paper with a discussion of harmonizing the Ukrainian and European systems of higher education in the first place. "Education 4.0: Ukrainian Sunrise" (2022) is, according to its authors, the program of big transformation, and it is the concept of transformation that we **aim** to particularize and elaborate upon in this paper, our educational praxis making up the **methodology** and the **material** for this research.

We see **university education as transformation**, i.e. our student experiences an intrinsic, essential change in the acts and processes of acquiring the professional knowledge and skills we teach, with the understanding that this develops the capability of the student's mind preparing them intellectually for life and for the profession, and we now find **university education in transformation**, i.e. university education in Ukraine with its underlying assumptions, espoused values, and artifacts¹ is experiencing an essential change when navigating its transition to those of higher education in the European Union, with the understanding that national education in Ukraine is currently at the forefront of both the COVID-19 post-pandemic and the war, which has introduced a number of non-negotiables in the ways Ukrainian educators now work, lining up physical and mental well-being, workplace optionality, and, notably, an urge for doing a meaningful, purposeful work, contributing to the common good (Васько, 2023).

¹ For the three levels of an organizational culture, see (Schein & Schein, 2016).

Culture and communication, trust and collaboration have become critical. Educational leadership, naturally, has changed, too, transforming into an inspirational resilience of its kind:

“In the complex and uncertain environment of a sustained, evolving crisis, the most robust organizations will not be those that simply have plans in place but those that have continuous sensing and response capabilities. [...] that can coordinate and adapt as events unfold, reacting immediately and appropriately to disruptions such as lapses in communication and losses of physical and human resources. Many leaders think crisis management is not their job. But creating organizations that are strong in the face of uncertainty requires a new mind-set – and that must be driven from the top down” (Nohria, 2020; see also Avelino et al., 2019; Howard-Grenville, 2021; Rauch & Ansari, 2022; Sekiguchi & De Cuyper, 2023).

On that, both educational leaders and educators in Ukraine need to respond to the profound effects of the two crises in combination, and also must get usefully equipped with the necessary frames, concepts, and practices in order to be able to “restore and develop Ukrainian education on its way to European integration” (Міністерство освіти і науки України, 2022; hereinafter, translations from Ukrainian into English are ours).

2. Literature review

2.1 The change in the higher education of Ukraine as a transformation and a metamorphosis

While the point we make of university education as transformation pertains largely to a personal change in a student becoming a professional, the transformation experienced by Ukrainian university education *per se* is **an organizational change** whose loci, by definition, “cut across the four domains of personal, interpersonal, organizational, and systems-level transformation” (Pak, & Ravitch, 2021, pp. 10–11). For educational leaders whose task is to manage this sort of change, this means transforming themselves, transforming educators, transforming organizations (in view of transforming organizational cultures), and ultimately transforming systems (Freire, 1970; Kemmis, 2010; Schein, & Schein, 2016), which we believe is a nested change and a conscious, self-aware action, and interaction, on the part of both the educational leaders who drive this change and the educators who fuel it.

A grand educational change is invariably “situated at the intersection of theory, practice, and reflection, with the core of the transformational work happening in a space of practice” (Pak, & Ravitch, 2021, pp. 139–140). As Schein & Schein (2016, p. 17) show, the practice of an organizational culture emerges primarily as artifacts understood as behaviors, processes, and products found in this organization. **Educational practice** is shaped by the curricula that educators develop for their courses of study, by the pedagogical choices that educators make when facilitating their sessions, and by the learning experiences that educators tailor for their students. Theory, practice, and reflection in their continual cycle come to be the **praxis** with which educators engage towards creating a particular **educational culture** in their **educational space**. Praxis is an **educational action** directed at what is to be transformed, and a reflection on this action (Freire, 1970; Pak, & Ravitch, 2021).

In this paper, we aim to add an interpretive depth to the concept of transformation by specifying the European transformation of university education in Ukraine in terms of a

metamorphosis as we are of the opinion that Ukrainian education now seeks an essential change, i.e. a change in its essence. We believe that transformation and metamorphosis as concepts with the *is-a* relationship to change highlight two very close but at the same time distinct aspects in the complex nature of the change that needs to effectively take place in the higher education of Ukraine.

Drawing on insights from Vakhovska & Jusuk (2021), we hold that **the word transformation** means that a content goes beyond and is carried across its different forms, with the focus, etymologically, on changing the forms, which is definitional: in this change, one form is replaced by another form but the content remains the same, at least its propensity to change is not in the focus: “[T]his rationale to connect two points is salient in *a transatlantic flight from Europe to North America* in which the midway remains hidden and is secondary in relation to the starting and ending points” (*ibid.*, p. 65). The propensity to change that a content intrinsically has is highlighted by **the word metamorphosis** with a focus on the midway change that the content undergoes while between its different forms: “[M]etamorphosis is when the input causes the form to change” (*ibid.*). If a content metamorphoses, it undergoes, or is capable of undergoing, an inner change. Now, does European integration require that higher education in Ukraine change its form or, rather, its content? The question is rhetorical, though.

We in this paper certainly do not intend a biologically precise reference to metamorphoses but value the impact that their understanding has historically had sustaining the ideas of evolution of life, and it is an evolution that we sympathetically envisage, and responsibly enact, for Ukrainian higher education in its development. “Education 4.0: Ukrainian Sunrise” (2022), as stated by the authors, “exactly corresponds to the spirit and content of the global vision of the development of education that was voiced at the World Economic Forum in 2022” (Міністерство освіти і науки України, 2022). Vakhovska & Jusuk (2021) and Vakhovska (2022) point up the quality of the spirit as that of the content, and indeed whereas *the spirit of a form* is rather counterintuitive, the wording, *the spirit of a content* makes the requisite sense as a spirit conventionally is inside the entity that is endowed with this spirit, making the essence of this entity. In this light, Ukrainian educators must (be able to) capture **the spirit of European educational practices** into the artifacts that they create, i.e. into the behaviors, processes, and products such as curricula and educational materials, which will bring the European educational culture into the Ukrainian educational space(s).

In our view, the ability of this kind is a prerogative of educators with a robust awareness of **the European educational culture** that they come to develop through exposure to this culture, with the understanding that this exposure must be one of a sufficient breadth and of an absolute depth (see Crowne, 2013). Indeed, the quantity and quality of cultural exposure matter as these will inform the educational action and the ensuing reflection (cf. Kemmis, 2010) completing the continual cycle of educational praxis. Yet, we understand that the wording *European educational culture* might appear open to speculation as an educator will only be exposed to the educational culture(s) of distinct European countries: while possible worlds are many, one cannot be everywhere in them simultaneously. The “donors” of good educational practices will naturally vary, and the educator’s awareness must accommodate this variety, too. We also understand that in the best cases the educator’s cultural exposure will broaden and deepen through time, with the educator arriving as a result at an eclecticism of European practices available for educational action and reflection in their cycles.

Reflection in the educational praxis requires that educational leaders and educators be **intellectuals**, which we insist is their role and function in the society: not simply

talkers, but intellectuals (Antonio Gramsci as cited in Schwarzmantel, 2015, pp. 68–96) who act, organize, and help build the society articulating through the language of educational culture “certain modes of thought, and certain ways of posing and resolving questions involving the entire subsequent development of national life” (*ibid.*). Although we do not explicitly ascribe a supremacy to either theory or practice and treat these rather as a synthesis, we will not fail to emphasize in this paper that now Ukrainian higher education critically needs practitioners capable of reflecting on their practice for which theory is just a lens through which to look at. In the evolution of biological life, first there emerges a function, and only then there develops an organ to fulfill this function. Once educators whose educational action is their proper work – and, certainly, the focus of their reflection – start acting towards their function, the requisite educational culture will emanate.

Seeing the change in Ukrainian higher education as a metamorphosis holds a **unique promise** for recognizing duly the identity of this distinct national education through its transformation. A metamorphosis is when a change in the content induces a change in the form, not vice versa: “[I]t is a many-stage change, and each stage is of equal significance. Indeed, the larval stage in insects, for example, cannot be ruled out from the lifecycle as a non-life in contrast to the adult stage; both are the life of an organism that preserves its identity throughout all of the stages” (Vakhovska, & Jusuk, 2021, p. 65). This corresponds to our vision of the change that must occur in Ukrainian higher education because of the spirit of good educational practices that educators will effectively enact, which will be an inner change, but not because of the names for these practices that educators will borrow, which will be an outer change – the one of no effect for the point we want to make in this paper. It is the spirit of the content that must not be lost throughout the change.

We believe there also needs to be an understanding that on the evolutionary view the European integration is not a vanishing point but a **development stage** for the educational culture of Ukraine whose uniqueness and singularity, just as those of any other national educational culture, add humanistic value globally and must by all means be preserved. One must not hit the proverbial paradoxes expecting that the higher education of Ukraine be reduced to that of Germany, Poland, Latvia, Estonia, etc.², and even less so – that Ukrainian higher education become abstractly European³. One must rather work towards **Ukrainian higher education with an added value**, and it is this value that is European, which we think is the crux in harmonizing the educational cultures.

Culture as an imperative of human evolutionary survival is the one stabilizing mechanism for human societies in their humanistic development (Markarian, 1998). We emphasize the important role that in this development belongs to national **educational cultures** (Ваховська, 2022; Vakhovska, & Isaienko, 2021) and to the good **traditions** by which these cultures are historically sustained at the core: educational actions in the cycles of praxis are not only morally-committed but also oriented at and informed by traditions in the field, which gives meaning to educational practice *per se* (Kemmis, 2010). We set out to define educational culture in terms of **communication**. Communication we believe is not in simply talking with each other but in acting together towards a common objective and a shared purpose, which we make the case in this paper in particular. We have translated our opinion into our joint educational action, and it is this action that we document in what follows.

² The proverb we intend here is *To lose the forest for the trees*.

³ The proverb we intend here is *To throw the baby out with the bathwater*.

2.2. Quality higher education ensured at Kyiv National Linguistic University as a tradition and in time of changes

Digital transformation, creativity and innovation, globalization, diversity and inclusion, new ethics, aging population, the COVID-19 pandemic and post-pandemic, wars, and mass-migration are among the grand challenges that nowadays bring about grand changes globally (Rigotti et al., 2021; Hanelt et al., 2021; Post et al., 2021; Contractor, 2022). These in particular need to be holistically taken up by Ukrainian educational leaders and educators (Освіта 4.0: Український світанок, 2022) who traditionally find themselves at the vanguard of societal change. We believe this can effectively be achieved by action only, and it is an educational action, but not a managerial position *per se*, that we identify with and define as educational leadership⁴.

Tackling challenges and changes of this kind is drawn up as a priority for **the strategic development of KNLU** as of 2021. The mission of the University – to act as a unique multilingual academic environment in Ukraine – capitalizes in particular on **educational programs** that guarantee to students the quality of higher education in the major areas of foreign linguistics, translation, and foreign language education. The educational programs and their components accommodate fundamentals and new arrivals in the fields, and also respond to the societal changes ensuring that professional knowledge and skills be delivered to students in a quality way irrespective of the circumstances and influences that are external to their learning.

The first sentence of this section in the paper cites challenges of different nature. As we come to accentuate university education as the personal and professional transformation of a student, we in this paper focus for the most part on the grand challenges whose nature pertains to **human intelligence in the digital age**: this in particular is weakening of the human intellect in the face of an unprecedented civilizational crisis (Ваховська, 2022), with artificial intelligence now being a major threat to humanity (Narayan et al., 2023). We as educators locate this problem not in the difficulties of assessment that generative artificial intelligence has brought to the education domain with regard to academic fraud, but in the gross debilitating effect that artificially intelligent technologies, or, rather, their massive mis- and overuse, have on the intellectual capacity of the human mind:

“The Internet has come to substitute real life with illusions and idleness; this is **idleness of the intellect**. A veneer of reality has been brought in the place of systems of human survival. Human intellect must break the evolutionary deadlock it has found itself in” (Vakhovska, & Jusuk, 2021, p. 67; emphasis added).

In the virtual space of modern social communication, a connection to reality is only optional and may altogether be absent (Васько, 2013), which we believe fuels the now-notorious **crisis of the experts** (see Gee, & Hayes, 2011) and must be cured by education as “the means by which men and women deal critically with reality and discover how to participate in the transformation of their world” (Jane Thompson drawing on Paulo Freire as cited in Mayo, 1999). Higher education today remains an important, if not the only, social institution whose primary function is to cultivate and nurture the human intellect, aligning this crucial function with the transfer of professional knowledge and skills.

Digital transformation has entirely changed the world, society, education, and the labor market: “[C]learly, the thing that’s transforming is not technology, but it’s technology that’s transforming you” (Ross, 2020). Digital transformation now continues to redefine

⁴ Cf. Donald H. McGannon’s statement “Leadership is an action, not a position” as cited in Krueger & Foster, 2008.

employment either differentiating or commoditizing individuals in the matter of their **expertise**. While technology has become a potent enabler, **human talent** does remain the key differentiator: high-end skills and capabilities hit up superior opportunities of career growth, win premium prices, and are nowadays the central value point in hiring (Future of Work, 2022). It is human talent and expertise that bring **innovation and creativity** into the world: these, as yet, can be aided or, at best, simulated by artificial intelligence but the moments of truth still come exclusively from humans. The global talent economy trends have naturally been accommodated by the Ukrainian labor market: one of the examples relevant for the purposes of our paper is the growing number of employers in the search for translators who in their work do not routinely rely on the technologies of machine translation and thus do not compromise on the quality, which certainly calls for our action as we are the professionals who now educate the future linguists, language educators, and translators for Ukraine and the world, with the understanding that this is **a fluid world** that has brought changes to the whole paradigms of higher education.

KNLU aims to create a solid basis for engagement with its stakeholders: both students and their prospective employers, – for which the educational programs that we curate become the building blocks. Our task, as we see it, is to equip our students with the requisite professional knowledge, or the hard skills, and to simultaneously boost their intelligence and soft skills thus **forming our students into self-reliant professionals and personalities** who make the differentiated, not the commoditized – and, importantly, into **intellectuals** as part of Ukrainian meritocratic elite. We therefore commit ourselves to a practical education developing our students' individual capabilities rather than calibrating the students' academic results in terms of grades: “Non scholae, sed vitae discimus”, as the words of ancient wisdom go. Our concern rests with preparing our students for life and life-long learning, making them competitive in the modern labor market – are the abler our students are, the safer the safer they are in the eye of the sweeping technological unemployment that we believe will only enlarge in its range and scope.

The educational action we have taken at KNLU towards creating a new professional linguistic education to enable our students as professionals and personalities in the digital age is documented below.

3. Results and discussion

3.1. Computational Linguistics at Kyiv National Linguistic University as a response to educational changes

The academic course “Modern Information Technologies in the Profession of a Linguist” that we choose to showcase in this paper integrates as a component into **the educational program “The English Language and Literature, a Second Foreign Language, Translation”** (2023). The Program was drawn up in 2019 and, in response to the grand societal and educational changes of nowadays, has come to reinforce in its continuous development **the applied aspects of linguistics** of which Computational Linguistics is now major-league.

3.2. Artifacts made for Computational Linguistics at Kyiv National Linguistic University: the educational materials

The course “Modern Information Technologies in the Profession of a Linguist” was introduced into the Program in the I semester 2021-2022 as an elective at the Chair of

English Philology and Philosophy of Language of the Department of Germanic Philology and Translation of KNLU and has already been taught for 4 semesters sustaining the Strategy for the development of the University with its stated goals, priorities, and prospects in **education and research**. The course gives professional linguistic knowledge pertaining to the computation of natural language(s), and accommodates fundamentals and latest advances in the field of Computational Linguistics. It is taught to first-year Bachelor students of the Department of Germanic Philology and Translation, the Department of Romance Philology and Translation, and the Philological Department of Educational Technologies of KNLU. The total number of students who have taken the course so far is 367; these have been the students of the specialities 035 Philology and 014 Secondary Education.

The course syllabus (2023) was designed and originally created in 2020 and has now been annually updated to include the key theoretical concepts of **Computational Linguistics**, the objectives of the discipline, and some of the authoritative practical – syntactic and semantic – approaches to natural language processing. Students focus on cutting-edge applications of these approaches in the domains of machine translation; document retrieval and clustering; information extraction and summarization; sentiment analysis; chatbots and companionable dialogue agents; virtual worlds, games, and interactive fiction; natural language user interfaces (database front-ends, inferential (knowledge-based) question answering, and voice-based web services and assistants); collaborative problem solvers and intelligent tutors; and language-enabled robots, – and look at Computational Linguistics both diachronically and synchronically, with a view on its traditions, the state of the art, and also on its inter- and cross-disciplinary embeddings when computational linguists come to work across the scholarly domains of **Cognitive Science** and **Artificial Intelligence**.

The course resonates really strongly with the German **educational concept of Bildung** and in its actuality is an attempt to implement the philosophy and principles of European Bildung in the realities of Ukrainian higher education. Bildung originated in Germany and historically has helped a number of European countries to go through their major structural, economic, and technological changes. Now, when globalization and digital technologies are transforming human societies again, Bildung is extensively used “to approach human development and meaning-making in times of great change” (Andersen, & Björkman, 2017). Bildung has resulted into a **European kind of education**, where everybody’s potential matters and must be developed and honed.

Bildung, as defined by W. von Humboldt who pioneered it, is the development of the relationship between the self and the world (cited from Stolzenberg, & Ulrichs, 2010), with the understanding that this self and this world are formative one for the other. The self acts towards self-creation and self-development and is never passive in the transformation. The purpose of education is to kindle the urge for knowledge and, notably, self-knowledge in students, which will bring about both their intellectual and moral development (Miyamoto, 2021). W. von Humboldt not only theorized Bildung but also practised it in his work as an educator and practically implemented it in his educational reforms, which we think is important as we in this paper enunciate the value of informed educational action in the first place.

Bildung lays great emphasis on a scientific engagement of both educators and students in the academic context of a university. The central principles of Bildung are **the academic integrity** that must be internalized and mastered by individuals in the process of their intellectual and moral development, and **the academic freedom** that the individuals must have an opportunity to enjoy in their university teaching and learning (Stolzenberg, & Ulrichs, 2010). Academic integrity and freedom are complementary and mutually supportive: we believe their interplay must effectively bring it home to students that academic fraud first and foremost does harm to the fraudsters as it robs them of the fruit

of self-development that could otherwise be reaped by intellectual work. If it comes, for example, to ChatGPT-based fraud that is now notoriously gaining momentum in education, our appeal to students, and a sincere bewilderment, is: Why train artificial neural networks, if one shouldn't waste a single opportunity to train the neural connections inside one's own – natural – brain?..

The virtues of academic *Bildung*, as we have first-person experienced these, are accentuated in **the project approach to teaching and learning** that we adopted into teaching the course in Computational Linguistics at KNLU. On that, we use authentic scholarly papers on subject-related topics to engage our students into teams, with each team working on a particular paper and making a joint presentation based on this paper during one seminar. The presentations are then delivered and discussed in class, which is teacher-facilitated and aimed to boost a combination of hard and soft skills in students. This invites the students to their independent research, introduces them to a real-world academic writing, and in effect and action cultivates academic integrity and academic freedom among the students, including them into the corporate culture of the University with its traditions and values.

The course design includes our authorial **handbooks of Computational Linguistics** published in 2023 at KNLU: “Basics of Computational Linguistics” (Ваховська, 2023a) and “Applications of Computational Linguistics” (Ваховська, 2023b) are intended to support students in their learning, and also to substantiate the new curriculum and the part that we take in the task of creating a new professional linguistic education for Ukraine. These are handbooks of selected readings and hand-crafted activities for the focused intellectual pursuit.

Each unit in the handbooks takes up a distinct topic and is designed as a heuristic toolkit: by choosing from and combining the different tools that the unit offers, the teacher can at their own discretion construct particular learning experiences in the different formats of university education. The handbooks include assorted **thematic tasks** of varying degrees of complexity, as in academic groups there are students with various backgrounds and skills; diverse **project assignments** that invite dialogue and creativity and roll the topic out along its logical lines; and tasks for **independent work** intended to engage the students with self-education and ways to acquire healthy habits of the mind and brain, *sensu* Plato who saw upbringing as acquisition of good habits in humans. All these activities impart **professional knowledge** adding to the students' linguistic expertise, and form a continuum of learning where one has an opportunity to master their hard, digital, and soft skills. As Computational Linguistics is a dynamic field given to the constant and rapid technological change, the handbooks prepare to play the long game and are open-source, in the sense that they have the foundation but also make it possible for both the teacher and the students to continuously update the educational materials bringing the new emergences of the field into the class.

The thematic tasks expand the students' intellectual horizon, boosting their **general intelligence** together with the capabilities of systematic, critical, and analytical thinking. The project assignments teach a whole range of essential **soft skills**, these being self-organization, time-management, planning, and responsibility; empathy and interpersonal communication for negotiation, cooperation, and teamwork; agility of the mind, adaptivity to change, resilience, change- and conflict-management; flexible and independent thinking, (co-)creativity and creative problem-solving, associative thinking, attention to details, and curiosity; project-management, public speaking, etc., – and ultimately boost **emotional intelligence** in students. It is in project work that the **scientific engagement** of students occurs as they participate in academic discussions, practice academic freedoms in reference to academic integrity, do some open science, get tangible, hands-on experience of academic writing, and, most importantly, build the conceptual foundation for their own competent

research. The independent work motivates towards self-knowledge, **self-development**, and **life-long learning**, and also includes a range of practical activities that promote **professional orientation** in students along with an awareness of opportunities of professional self-realization and employability in the modern Ukrainian and international labor markets.

Though in the handbooks we pertinently cite the works by both Ukrainian and international scholars, our priority remains given to the educational culture of Ukraine, with an emphasis on harmoniously shaping our students' **cultural cognition**, contributing to the tide of Ukrainian national life and to its future: "Be the one who learns from others, and also be the one who doesn't shun what is one's own", as Taras Shevchenko timelessly puts it (Шевченко, 1845). The new professional education for Ukraine we believe must be developed on the grounds of robust **humanistic values**, with social responsibility and respect to human dignity being among the ground rules. On that, we include into the handbooks our authorial translations of selected professional literature from English into Ukrainian, in our response to the need that Ukrainian universities now report for modern educational materials written in, and translated into, the Ukrainian language. We pay tribute to the Ukrainian people who were the pioneers and to the Ukrainian companies that were the trailblazers in the area of Computational Linguistics in Ukraine and in the world, and are now continuing to drive the whole industries. We give special attention to, and base our project assignments exclusively on, papers written by scholars who come from the major research-intensive universities of Ukraine, KNLU included, and from the country's leading scientific institutions.

In the II semester 2022-2023, due to the traction that the course from the onset has been enjoying with KNLU students, and also due to the favor and recommendation from the Industry Expert Council that it has received upon **the Program's accreditation** (Акредитація, 2023) by the National Agency for Higher Education Quality Assurance, the course is now re-designed as "**Introduction to Computational Linguistics**" taught as a compulsory component of the Program to third-year Bachelor students of the speciality 035 Philology at the Department of Germanic Philology and Translation of KNLU. This way, the course has evolved, migrating in its evolution from the periphery of the Program to its material core.

The course will have undergone an essential change until its launch in the I semester 2023-2024, with this change shaping **the new syllabus** and the new educational materials for the course in the now-updated curriculum. While "Modern Information Technologies in the Profession of a Linguist" is a course in Ukrainian, "Introduction to Computational Linguistics" will be taught in English, which is the students' major foreign language. This will broaden the scope of the scientific inquiry we engage our students in, allowing us to use authentic scholarly papers written in English as the *lingua franca* of modern science, which positively holds the promise to contribute further to the transformation when the Ukrainian and European systems of university education are now being harmonized.

The engagement of this kind will introduce our students to **the world's research in Computational Linguistics**, and will also boost their foreign language competence, giving a better command of the English language as now their learning will in effect integrate the content and the language. The students will acquire and learn to be able to articulate the concepts of their education and research in English, gaining entry to the international scientific community of which European students, educators, and scholars are part. This sides with the traditions and values of KNLU as the biggest center of foreign linguistics, translation, and foreign language education in Ukraine and the national-scale hub of the multilingual community, and also synchronizes with the strategies of multilingual education that are now being developed for Ukrainian universities, with regards to the status that **the English language** is gaining at the state level.

In view of this, we are now setting out to write in English a **handbook “Introduction to Computational Linguistics”** in order to substantiate the new syllabus for the course. The handbook will accommodate the change, and also, as we treat this change as a transformation and a metamorphosis, will inherit from its predecessors the goodness of capturing the spirit of European educational practices.

3.3. Artifacts made for Computational Linguistics at Kyiv National Linguistic University: the pedagogical and psychological choices

Our handbooks of Computational Linguistics are aimed at students of foreign linguistics, foreign language education, and translation, and our sincere hope is that the handbooks usefully equip the educators who teach these as a profession across the universities of Ukraine. The handbooks are therefore aimed equally at our colleagues who teach engineering disciplines to students of humanities, basing their teaching on the **interactive, action-oriented & learner-centered approaches** that the handbooks we believe have the virtue to enable. We identify ourselves with researchers and educators who think integratively, and act accordingly, and with our handbooks we address our like-minded colleagues who choose to realize themselves as **mentors, coaches, and facilitators** rather than teachers of the subject alone.

Educators by their pedagogical choices, that must invariably be psychologically informed, shape particular learning environments, and it is from these environments that students derive their learning experiences (Pak, & Ravitch, 2021). We thus intend our handbooks as no more than a raw material that needs to be enliven with the help of **facilitation tools**, with the understanding that different tools of facilitation will enliven the material differently, producing peculiar learning experiences suited to distinct academic environments. Our preferred tools in the facilitation repertoire are good questions, reflective conversations, (micro-)discussions, circles, cooperative inquiries, gathering ideas, paraphrasing and mirroring, stacking, metaphors and garlands of associations, mind maps and presentations that work particularly well in the flipped classroom, take-home messages, and the feedback and feedforward technique. We use these in a seamless tandem to create a **participatory educational space** for our students, supporting the **horizontal group dynamics** therein. We share the belief stated by Orlova (Орлова, 2020) that students learn better when they have the right to be themselves, when they take the responsibility for their learning upon themselves, when they feel physically and psychologically safe, when they are engaged in actions and in peer-interactions, when they see themselves and are seen by others as good students, and, vitally, when in their learning they are reinforced by acceptance, positive emotions, and by natural curiosity.

As our course happened to be introduced amid the COVID-19 pandemic, it was taught **offline** only for a few weeks, giving way to the large-scale distant education that has gone on up to nowadays. The project approach, augmented by the tools of facilitation, has lived up to our vision of the course and proven to work very well **online**. We made it our job then to transfer the power and the lure of human connections from offline to online, making digital platforms our partners in teaching. We think that technologies are secondary, and give the highest priority to humans and to the humane, for which the dialogue and the positive communication frame in education are the key.

Microsoft 365, and in particular Microsoft Teams where we keep up a channel for the course with a chat and a collection of resources uploaded by both us and our students, formed the digital substrate for the online **educational community** of students enrolled in our course, and continues to do so. This community is a student-led network that brings

together the students of different departments of KNLU who have taken the course since its launch, and aims to initiate and strengthen communications and collaborations among the students of different years of study: this way, first-year students are effectively welcomed to the student community and have an unprecedented opportunity to meaningfully connect to their seniors and peers, which we think is of particular importance given the isolation one experiences when working and studying online. At the end of semester II 2022–2023, a number of first-year students initiated their presentation of the course for the Open Doors Day at the Department of Germanic Philology and Translation where they met school leavers and applicants, shared their know-how, achievements, and practical solutions, and gave some advice, in which we rejoiced a lot as the network has proven viable, growing, and ever stabler: the students strive to connect, and we feel we have done our task giving them a good reason for this connection.

We hold that by engaging in a **dialogue**, we as educators and the students we work with are forming a peculiar educational culture that makes our educational space distinct, turning it into an attractor toward which the student community as a dynamic system tends to evolve. An element of this dialogue is **satisfaction surveys** that we initiate among the students enrolled in our course at the end of each semester, and use to inform our cycles of praxis in further constructing the course. We intend the surveys as a feed for our capabilities of continuous sensing and of adequate response, rather than a source of rigorous statistics. Table 1 summarizes the results of the surveys:

Table 1

**“Modern Information Technologies in the Profession of a Linguist”:
evaluations of the course by its students, 2021–2023**

Semester / Evaluation	Positive	Neutral	Negative
I semester 2021–2022	90	7	–
II semester 2021–2022	154	12	–
I semester 2022–2023	65	2	–
II semester 2022–2023	35	2	–
The total number of students	344 (93.7%)	23 (6.3%)	–
	367 (100%)		

The table shows that there are no negative evaluations of the course among the students enrolled in it across the different semesters of the two academic years. The reports that we deem positive are those that explicate the students’ high opinion and evaluation of the course, stating straightforwardly its merits; the neutral reports are those that either do not contain a clear and straightforward statement of such an evaluation or come from the students who had first chosen the elective out of interest but later saw that its subject matter was alien to them. The major assets of the course, according to the surveys, are professionalism, communication, inclusion, and empowerment that the students invariably report as their **formative experiences** in learning. These are the professional & academic

and the people & communication directions of the course that take one way to eventually bring the students to their better selves.

The **professional & academic** direction of the course. The course gives the students a broader, and for them often an unprecedented, view of their future profession, showing in what ways exactly they can cultivate and productively engage their expertise and talent in the ultra-modern technological world of today, with sound prospects for the future. The students for the first time come to realize that their future profession is not restricted either to a schoolroom where they are the language teachers or to an office where they are the translators, which are the popular beliefs and the students' stereotypical expectations upon graduation, but discover instead that linguistics is a vibrant field, opening them up to a wide range of opportunities for working both independently and in interdisciplinary and international teams, e.g. making educational expert systems, enabling human-computer interaction, or putting artificial intelligence to work, for which their good theoretical knowledge and a capability to practically apply this knowledge are the prerequisites. The students develop an awareness of themselves as modern linguists, and strive to contribute to making a safe and comfortable future. They reportedly get a holistic perspective on their future profession and start to see its realness.

The students report taking their pleasure in and having the benefit of the case studies that are discussed in the course; the cases of Ukrainian students' collaborations with Grammarly and of the collaborations that IBM Watson offers to international students appear most spectacular and motivating. The cases of University graduates' job placement are equally instructive as they teach proactivity and realistic (self-)expectations and probe into the labor market in Ukraine and overseas. The arrival of chatbots, for example, has made prompt management into a profession, and now the students who try this profession on are able to see what sort of linguistic work exactly, when expertly done by humans, unlocks the productivity and innovation of generative artificial intelligence.

The students report their insights from the course that machines do need to be taught by humans, when experts let computers understand what people already know, which in principle amounts to teaching *per se* and is to become the students' profession, and that programming is not the matter of doing mathematics but that of doing translation, which they as future translators now in principle master. They come to sharpen their awareness of programming languages as languages of human communication with computers, and a number of our students report getting started with extracurricular programming courses in order to get a command of this sort of communication, which certainly makes them abler and more competitive in the modern information society.

Our students like to see the connections that the course exposes to them between the different courses in their Bachelor program, e.g. Introduction to Linguistics, tying the theories they learn to a practical ground, when what is now difficult for them is explained through the functional and simple. They develop a taste for natural language semantics and reconsider the value of words as its carriers, which reinforces them in learning the courses in Lexicology, Lexicography, and Translation Studies in particular, and boosts their intelligence and interpretive thinking. The students discover the potential of the British National Corpus along with some other language corpora, and start using these. A number of students report having started their informal education based on their interests in language engineering, data analytics, machine learning, user interface design, and project management.

The course reportedly is our students' eye-opener regarding that a human skillset generally comprises hard and soft skills, and that soft skills just as much as hard skills need to be developed for a fulfilling life and for the profession; our students value a lot the project assignments that the course offers for building their self-reliance, creativity, and

capabilities of teamwork. They are motivated by the drive of their teams, and like it that the course habitually involves them in interactions with peers, bringing them friendships and acquaintances within the student community, which is reported as especially precious by the students who were finishing school during the lockdown.

The students see that what they do in their projects has an influence upon the team's performance towards the shared result. The students learn to negotiate; their conflicts, if any, are mediated either by the teacher or by the team leaders and resolved. The students like to feel included, and appreciate it that the teacher invites them to draw up the criteria for assessing their presentations together. They report that they learn a lot from the discussions and from the good presentations, in terms of both their hard and soft skills, and also from the presentations made by the teacher who reportedly acts as a role model for them. They want to adopt into their future work as educators the teacher's manner of lecturing, her sense of direction and her craft of organizing, and also to learn and to put to their work her approach and practical tools of teaching. The students say they come to be more responsible and independent in their learning; they plan and manage their time better, and grasp the concepts of self-development and life-long learning.

The students report the usefulness of working with the real-life materials that the course brings to them, e.g. with the authentic scholarly papers that they read, with Wikipedia where they are authorized to responsibly shape and curate the open knowledge for Ukraine and the world, and with the tangible instruments for information structuring and mind mapping that they get to know of and learn to use. The students enjoy discussing papers written by their teacher and the University professors as this brings them closer, introducing one to the academic life of the University. They indulge in the challenge to analyze the existing and to give their own translations of professional terminology, contributing to the expansion of the field and also getting the knack of creativity in translation. The poster conference on Artificial Intelligence and Robotics that as a single seminar closes the course invites creativity and reportedly is a non-trivial academic experience, too. On that, the students develop a respect for intellectual rights, see themselves and the others as responsible subjects exercising these rights, and practice academic integrity while being able to enjoy their academic freedoms.

The **people & communication** direction of the course. The students evaluate the communication within the course as positively stimulating them towards (self-)knowledge, (self-)respect, (self-)fulfillment, (self-)actualization, and (inter-)action: they develop an awareness of themselves as personalities, raise their self-esteem, and strive to communicate with others. The students like it that the teacher as a practitioner of the profession herself pushes them to start acting as the theories that they learn will necessarily transform when applied to the practical reality of their job. Particularly noted by the students is the teacher's sentiment that one must get their "a job" before eventually getting their "the job", which had urged a number of students to actually find and start their first jobs that they later did change to their greater satisfaction and reward. The students report their first experiences with work.ua and coursera.org, and their now-habitual use of LinkedIn.

The students state that during the course they feel included into a bigger professional community on a par; they are encouraged by the "colleagues" and the "young colleagues" as the teacher's forms of addressing them, which they pick for themselves and invariably hear as an invitation to the corporate culture of the University and to the linguistic profession where they now feel treated as peers. The International Girls in ICT Day that we traditionally celebrate with the students is reported to promote a professional self-identification in many of the female students, respecting their future work in the information and communication technologies.

The students enjoy expressing themselves in the discussions that follow their presentations, and think highly of their freedom to articulate an opinion and of the dialogue

nature in the overall organization of the course. They report that they feel the teacher believes in them, takes joy in their motivation and enthusiasm, and cares for the transformation that they experience throughout the course in terms of their skills, professional orientation, and engagement with the useful and practical things that their linguistic profession grants. The students relate that the learning process is customized to their needs and that they feel the center of it. They feel valued as individuals with their own sense of direction, and are empowered because their opinion and preferences do matter in shaping workflows and the agenda of the course. Based on their beliefs about European education, the students come to define the course as European.

The students report that the course is very carefully designed and well-organized. They always know exactly where they are in their road map, what is now expected from them, and at each step they take a meaningful message home. They say they like the teacher's prudence, goodwill, kindness, and student-friendliness, and find her mild, smooth, relaxed, and self-possessed way of communicating very appealing and restful. The course reportedly contributes to the students' psychological and mental well-being, strengthening their peace of mind and giving them regular moments of repose, which is especially noted now during the war when the students have accumulated substantial amounts of psychological fatigue. They like the teacher's good humor and the creative metaphors she comes up with; she is always ready to give and accept feedback, and prompts them to do so, too. With the overall human-centeredness of the course, the students comprehend the plurality and diversity of the human world in the digital age, and come to appreciate the uniqueness of the human brain, mind, and intelligence, understanding that these need to be nurtured with due care and devotion.

In view of the opinions and evaluations of our course expressed in the surveys, we conclude that educational *Bildung* has actually been the case throughout the students' learning, directing their professional and personal development within the educational culture constituting our educational space. As culture arranges into a harmonious whole the people and the artifacts that these people create (Markarian, 1998), educational culture certainly is no exception to this. The artifacts that the students have created to date in the framework of our course are **the chat-bot** they built for the 2023 school leavers applying to the University, **the web-site** they developed for the students of the Department of Germanic Philology and Translation of KNLU, and **the digital application** for imaginative learning of foreign words using authorial rebuses and puzzles that is now being developed by its creators as a start-up idea. These emerged as the students' initiatives in the in-class projects and teamwork, and are now the ongoing projects that substantiate the students' practical solutions in studying the course, which we believe is a strong message to each of **the stakeholders of the University** that at KNLU we educate professionals who make differentiated candidates for future employment. The chat-bot is now being integrated into the web-site, which is conceptually and organizationally supported by Prof. Yaroslava Gnezdilova, Dean of the Department and the guarantor of the Program. The projects have thus taken their next level as a fact of **the students' self-government** in action, and will continue in the academic year to come, this time supported by the senior students.

The students' artifacts emerged only now, in semester II 2022–2023, with the 4 semesters in the record of the course behind, which we believe is indicative of the critical juncture in maturation when the educational culture that we grow in our educational space has eventually matured to bear its fruit. The artifacts were created by the students themselves, which we take as a signal that now they are neither guests nor visitors to this culture but its natives.

4. Conclusions and further research

The academic course in Computational Linguistics that we showcase in this paper fits within the Strategy for the Development of Kyiv National Linguistic University in 2021-2025, bearing the priorities that the University sets for education and research.

The course is a realization of the mission of the University to act as a unique multilingual institution of higher education in Ukraine, and of the vision of the University as a competitive leader with a highly-developed corporate culture and robust opportunities for the professional and personal development of all the participants of the educational process. The course is conducive to this development as it results from and promotes professionalism and creativity, academic freedom and academic integrity, collegiality and partnership, delivering the quality of higher education in the face of the grand challenges and in response to the grand changes that are now transforming Ukraine and the world. The course builds upon the traditions and values of the University, contributes to training highly-qualified, differentiated linguists for Ukraine, fostering their integration into the global professional community, and is a potent binder for students and prospective employers as the stakeholders of the University.

The course resonates and synchronizes with the big transformation now programmed by the Ministry of Education and Science of Ukraine in view of the integration of Ukrainian science and higher education into the European educational space, with industry and education posed as counterparts. The course ensures the quality of higher education according to European standards and contributes to the national value and internationalization of the University, in a harmonious way creating a European educational culture in the educational space of the University.

The **prospect** of this paper is a discussion of the case that it presents with educators and educational leaders coming from the other Ukrainian universities, as well as with theorists and practitioners of higher education in its transitions generally.

REFERENCES

- Vasko, R.V. (2013). Linhvosemiotyka i virtualna realnist u proektsii na svit sotsialnoi komunikatsii. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Serii Filolohiia*, 16(2), 28–34.
- Vasko, R.V. (2023). Naratyvy osvitho-naukovoï polityky KNLU v umovakh voïennoho stanu ta kliuchovi aspekty yii realizatsii. In *Proceedings of the International Scholarly Conference 'Ad Orbem per Linguas: Towards the World through Languages. The Narratives of Modern Ukraine in Global Geopolitics'* (May 18-19, 2023). 5–7. Kyiv : Kyiv National Linguistic University.
- Vakhovska, O.V. (2022). Imperatyvy suchasnosti i pereklad: vid teorii perekladu do praktyky yoho universytetskoho vykladannia. In Babelyuk, O. (Ed.), *Innovative Pathway for the Development of Modern Philological Sciences in Ukraine and EU Countries. Scientific Monograph. Volume 1*, 242-267. Czestochowa : Polonia University in Czestochowa. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-10>
- Vakhovska, O.V. (2022, serpen 31). *Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny "Suchasni informatsiini tekhnologii u profesiinii diialnosti filoloha"*. Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet. Fakultet hermanskoi filolohii i perekladu. Kafedra anhliiskoi filolohii i filosofii movy. https://eng.phil.knlu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/01/%D0%A0%D0%9F_%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%

- D0%B9%D0%BD%D1%96-%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97_2022-2023.pdf
- Vakhovska, O.V. (2023a). *Osnovy kompiuternoї linhvistyky. Navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet.
<http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/3115>
- Vakhovska, O.V. (2023b). *Prykladni aspekty kompiuternoї linhvistyky. Navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet.
<http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/3116>
- Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet. (2023, traven 22). *Osvitnia prohrama "Anhliiska mova i literatura, druha inozemna mova, pereklad"*.
<https://www.knlu.edu.ua/osvita/osvitno-profesiini-prohramy.html>
- Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet. (2023). Proiekt zmin do osvitnoi prohramy "Anhliiska mova i literatura, druha inozemna mova, pereklad". Skhvaleno na zasidanni proiektnoi hrupy (protokol № 3 vid 12 kvitnia 2023 r.) ta na zasidanni kafedry anhliiskoi filolohii i filosofii movy (protokol № 13 vid 12 kvitnia 2023 r.). *Akredytatsiia osvitnoi prohramy "Anhliiska mova i literatura, druha inozemna mova, pereklad", pershyi (bakalavrskiy) riven vyshchoi osvity*.
<https://www.knlu.edu.ua/universytet/akredytatsiia/spetsialnist-035-filolohiia-osvitnia-prohrama-anhliiska-mova-i-literatura-druha-inozemna-mova-pereklad-pershyi-bakalavrskiy-riven-vyshchoi-osvity.html>
- Konferentsiia trudovoho kolektyvu Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. (2021, cherven 24). *Stratehiia rozvytku Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu na 2021-2025 roky*.
<https://1drv.ms/b/s!ApCbMGU-a2logeluHydUxQoWeGzFDg?e=SRol07>
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2022, hruden 10). *Ministr Osvity i nauky Ukrainy prezentuvav Prohramu velykoi transformatsii "Osvita 4.0: Ukrainskyi svitanok"*.
<https://mon.gov.ua/ua/news/ministr-osvity-i-nauky-ukrayini-prezentuvav-programu-velikoyi-transformaciyi-osvita-40-ukrayinskij-svitanok>
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2022, hruden 10). *Osvita 4.0: Ukrainskyi svitanok*.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyy.svitanok.pdf>
- Orlova, N. (2020, lypen 13). *Instrumenty fasylytatsii v onlain-osviti. Materialy vebinaru*. Central European Academy of Studies and Certifications. <http://ceasc.net/>
- Shevchenko, T.H. (1845). *I mertvym, i zhyvym, i nenarozhdennym zemliakam moim v Ukraini i ne v Ukraini moie druzhnieie poslanie*. Poema-poslannia.
- Andersen, L.R., & Björkman, T. (2017). *The Nordic Secret: A European Story of Beauty and Freedom*. Fri tanke.
- Avelino, F., Wittmayer, J.M., Pel, B., Weaver, P., Dumitru, A., Haxeltine, A., Kemp, R., Jørgensen, M.S., Bauler, T., Ruijsink, S., & O’Riordan, T. (2019). Transformative Social Innovation and (Dis)Empowerment. *Technological Forecasting and Social Change*, 145, 195-206. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.05.002>.
- Contractor, F.J. (2022). The World Economy will Need Even More Globalization in the Post-Pandemic 2021 Decade. *Journal of International Business Studies*, 53(1), 156–171. <https://doi.org/10.1057/s41267-020-00394-y>
- Crowne, K.A. (2013). Cultural Exposure, Emotional Intelligence, and Cultural Intelligence: An Exploratory Study. *International Journal of Cross Cultural Management*, 13(1), 5–22. <https://doi.org/10.1177/1470595812452633>
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. Herder and Herder.
- Future of Work. (2022, May 27). *Redefining Employment: Gig vs Talent Economy*. TC Global. <https://tcglobal.com/gig-vs-talent-economy/>

- Gee, J.P. (Ed.), & Hayes, E.R. (Ed.). (2011). *Language and Learning in the Digital Age*. London and New York : Routledge.
- Hanelt, A., Bohnsack, R., Marz, D., & Antunes Marante, C. (2021). A Systematic Review of the Literature on Digital Transformation: Insights and Implications for Strategy and Organizational Change. *Journal of Management Studies*, 58, 1159–1197. <https://doi.org/10.1111/joms.12639>
- Howard-Grenville, J. (2021). Grand Challenges, Covid-19 and the Future of Organizational Scholarship. *Journal of Management Studies*, 58, 254–258. <https://doi.org/10.1111/joms.12647>
- Kemmis, S. (2010). Research for Praxis: Knowing Doing. *Pedagogy, Culture & Society*, 18(1), 9–27. <https://doi.org/10.1080/14681360903556756>
- Krueger, G., & Foster, M.-L. (2008, April 15). *Timeless Principles*. Biggs Success. <https://biggsuccess.com/2008/04/15/leaadersip-is-action-not-position/>
- Markarian, E.S. (1998). Capacity for World Strategic Management: The Forthcoming Reform on the UN System through the Prism of Evolutionary Survival Imperatives. Yerevan : Gitutyun.
- Mayo, P. (1999). *Gramsci, Freire, and Adult Education: Possibilities for Transformative Action*. London : Zed Books.
- Miyamoto, Y. (2021). Wilhelm von Humboldt’s Bildung Theory and Educational Reform: Reconstructing Bildung as a Pedagogical Concept. *Curriculum Studies*, 54(2), 1–18. DOI: 10.1080/00220272.2021.1949750
- Narayan, J., Hu, K., Coulter, M., & Mukherjee, S. (2023, April 5). *Elon Musk and Others Urge AI Pause, Citing “Risks to Society”*. Reuters. <https://www.reuters.com/technology/musk-experts-urge-pause-training-ai-systems-that-can-outperform-gpt-4-2023-03-29/>
- Nohria, N. (2020, January 30). *What Organizations Need to Survive a Pandemic*. Harvard Business Review. <https://hbr.org/2020/01/what-organizations-need-to-survive-a-pandemic>
- Pak, K. (Ed.), & Ravitch, Sh.M. (Ed.). (2021). *Critical Leadership Praxis for Educational and Social Change*. Teachers College Press.
- Post, C., Muzio, D., Sarala, R., Wei, L., & Faems, D. (2021). Theorizing Diversity in Management Studies: New Perspectives and Future Directions. *Journal of Management Studies*, 58, 2003-2023. <https://doi.org/10.1111/joms.12779>
- Rauch, M., & Ansari, S. (2022). From ‘Publish or Perish’ to Societal Impact: Organizational Repurposing towards Responsible Innovation through Creating a Medical Platform. *Journal of Management Studies*, 59, 61–91. <https://doi.org/10.1111/joms.12737>
- Rigotti, T., Yang, L.Q., Jiang, Z., Newman, A., De Cuyper, N., & Sekiguchi, T. (2021). Work-Related Psychosocial Risk Factors and Coping Resources during the COVID-19 Crisis. *Applied Psychology*, 70(1), 3–15. <https://doi.org/10.1111/apps.12307>
- Ross, J. (2020, April 27). *2020 Digital Transformation*. MIT Corporate Relations. <https://ilp.mit.edu/watch/2020-digital-transformation-jeanne-ross>
- Schein, E.H., & Schein, P. (2016). *Organizational Culture and Leadership*. John Wiley & Sons.
- Schwarzmantel, J. (2015). *The Routledge Guidebook to Gramsci’s Prison Notebooks*. London and New York : Routledge.

- Sekiguchi, T., & De Cuyper, N. (2023). Addressing New Leadership Challenges in a Rapidly Changing World. *Applied Psychology*. <https://doi.org/10.1111/apps.12401>
- Stolzenberg, J., & Ulrichs, L.-Th. (2010). *Bildung als Kunst: Fichte, Schiller, Humboldt, Nietzsche*. Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg; de Gruyter.
- Vakhovska, O.V. (2022). The Sin of the Translator: On Words and Mental Images in Translation. *Amazonia Investiga*, 11(54), 178–188.
<https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>
- Vakhovska, O.V., & Isaienko, O.M. (2021). Language, Culture, and Image-Driven Interpretations in Translation: A Case for the University Translation Classroom in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 10(47), 240–249.
<https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.25>
- Vakhovska, O.V., & Jusuk, F.F. (2021). Image-Driven Interpretations in Professional Communicative Mediation: Bringing Translation and Psychotherapy Together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, 48(261), 63–67.
<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48-11>

Дата надходження до редакції 19.05.2023
 Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про авторів

<p>Васько Роман Володимирович,</p> <p>доктор філологічних наук, професор, ректор Київського національного лінгвістичного університету</p> <p>e-mail: dnister@ukr.net</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>порівняльно-історичне і типологічне мовознавство, діахронічна фонологія, морфологія і морфонологія</p>
<p>Ваховська Ольга Володимирівна,</p> <p>кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і філософії мови Київського національного лінгвістичного університету</p> <p>e-mail: olha.vakhovska@knlu.edu.ua</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>когнітивна наука, когнітивна лінгвістика, порівняльно-історичне і типологічне мовознавство, перекладознавство</p>

УДК 81'255

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286182>

N. I. Holubenko

Kyiv National Linguistic University, Ukraine

e-mail: nataliia.holubenko@knl.u.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4850-721X>

ENGLISH-UKRAINIAN INTERSEMIOTIC TRANSLATION WITHIN THE CONFIGURATION OF MODES OF MODALITY IN LITERARY TEXTS

Abstract

The article highlights the main features of intersemiotic translation of a literary text, which is considered to be an expression of the author's modality as a set of signs of various semiotic systems. Thus, the purpose of the study is to determine the linguistic and non-linguistic means of expressing modality in a literary text, the specifics of their interaction to generate meaning, and the features of their reproduction in intersemiotic translation. The object of modality in translation within a literary text is a set of signs encoded by the author of the source text and organized into a system that is decoded and reproduced by the translator both at the phonological, lexical, and syntactic levels and the semantic, emotional, and associative ones. The analysis of the category of modality from the standpoint of semiotics in literary texts involves decoding semiotic resources, symbols, and signs, taking into account the individual author's, social, political, cultural, and national contexts. The process of interpreting and reproducing the sign configurations of individual author modality is carried out at the syntactic, semantic, and pragmatic levels to achieve the corresponding aims. Thus, at the first stage, the forms and interactions of determinants are defined and interpreted whereas the second level involves consideration of the internal semantic plane of the research object, and, accordingly, at the third level, the influence and use of signs are outlined. It is proved that adequate literary translation is carried out based on the multimodality of the text that is viewed as a multimodal communication, within which meaning is generated by the configuration of different semiotic sign systems that require interpretation according to the principle of optimal relevance and creativity. The central concept of translation is semiosis as a process of interpretation of a sign and generation of meaning, that indicates the relationship of the sign with the outside world.

Keywords: modality, signs, semiotic resources, literary text, reproduction, intersemiotic translation.

Анотація

У статті розглянуто питання специфіки інтерсеміотичного перекладу художнього тексту як вираження індивідуально-авторської модальності на тлі сукупності знаків різних семіотичних систем. Відповідно мета дослідження полягає у визначенні мовних і позамовних засобів вираження модальності в площині художнього тексту, характеристики їхньої взаємодії для генерування смислу та особливості відтворення в інтерсеміотичному перекладі. Оскільки об'єктом модальності в перекладі вважається сукупність знаків, закодованих автором джерельного тексту та організованих у певну систему, то їхнє декодування й репродукування в процесі сприйняття здійснюється як на фонологічному, лексичному, синтаксичному, так і на смисловому, емоційному та асоціативному рівнях. Аналіз категорії модальності з позицій семіотики в художніх текстах передбачає розшифрування семіотичних ресурсів, символів і знаків з урахуванням індивідуально-авторського, соціального, політичного, загальнокультурного та загальнонаціонального контексту. Відповідно розгляд конфігурацій знаків на позначення індивідуально-авторської модальності здійснюється на синтаксичному, семантичному та прагматичному рівнях задля досягнення відповідних цілей. Отже, на першому етапі визначаються та інтерпретуються форми і взаємодії детермінанти, другий рівень передбачає розгляд внутрішньої смислової площини об'єкта дослідження, і на третьому рівні окреслено вплив та використання знаків. Доведено, що адекватний художній переклад здійснюється на засадах мультимодальності тексту як мультимодальної комунікації, у межах якої смисл генерується конфігурацією різносеміотичних знакових систем, які потребують інтерпретації відповідно до принципу оптимальної релевантності та креативності. Центральним

поняттям перекладу є семіозис як процес інтерпретації знака та породження значення, що позначає взаємовідношення знака із зовнішнім світом.

Ключові слова: модальність, знаки, семіотичні ресурси, художній текст, відтворення, інтерсеміотичний переклад.

Introduction. Modality as a category embraces a large number of concepts in various fields of science – logic, philosophy, semantics, syntax, discursive analysis, etc. Despite the general subject of the study, this category is analyzed from different standpoints, which results in its various modal interpretations. This interdisciplinary interaction of sciences and the intersection of philosophy, logic, psychology, linguistics, and literary criticism with the study of the category of modality provides impetus to the consideration of this category as an effective means of analyzing and interpreting the text, the representative structure of which is the concept of the textual world.

In the field of modern Translation Studies, or precisely literary, special attention is paid to the category of subjective modality as a component of the functional-semantic field of modality, which includes not only the logical but also cognitive-discursive meaning of the speaker's message, the main shades and emotions of which lead to certain difficulties in adequate translation.

Since the form and content of a literary text constitute a dialectical unity, the most crucial task of a translator is to convey it properly, thus reproducing the main *ideas* of the author of the original, their inner “*self*” and reflecting the artistic value of these ideas about the author's image, expressiveness, and emotionality. Accordingly, consideration of the basic features of the functioning of verbal and non-verbal modus constructs of modality of the literary text, decoded by the process of *interpreting* the content and meaning of the literary text at its various structural levels, becomes particularly relevant. Such postulates are highlighted in the works of M. Bakhtin and P. Ricker, who believe that one of the basic stages of artistic perception is the *construction of the meaning* of the whole text as a result of perception and understanding processes. Thus, meaning is the configuration of signs of different semiotic systems within the literary text, that reflects the connections and correlations between the components of communicative situations.

Analysis of recent research and publications. The theoretical basis of the proposed article constitutes research works that deal with the problem of multimodality as 1) the connection between different semiotic registers – visual, aural, and verbal – within the framework of a discursive approach (J. Bateman, C. Jewitt, R. Karter, C. O'Halloran) and 2) the way of functioning of different semiotic registers within the respective discourse unit (M. Halliday, M. Hamilton).

Since the problem of interpreting signs as a semiotic unit is highlighted in the works of such famous semioticians as R. Barthes, U. Eco, Ch. Morris, Ch. Peirce, the specifics of reproducing signs in translation that have been in the focus of such linguists and translators as Yu. Chala, R. Jakobson, T. Nekryach, O. Pavlenko, M. Yefremov, need increasing attention from the perspective of multimodal literary texts which are considered to be constructs of signs of various semiotic systems to perform an adequate intersemiotic translation.

The article aims to analyse the specifics of reproducing the configurations of signs of different semiotic systems in intersemiotic literary translation based on the interpretation of the individual-author modality of the text. A clearer understanding of the text and of how its implications are brought about could provide useful guidance in terms of how to balance explicit and implicit meanings, and whether meaning transfer between modes is possible or necessary, offering support to the translator's decision-making process.

The main tasks of the article are as follows 1) to interpret the metamorphosis of multimodal linguistics; 2) to outline verbal and extra-verbal means of expression of textual

modality which is considered to be a configuration of signs of different semiotic systems and 3) to determine the specifics of their reproduction in intersemiotic translation.

The material of the current research is the “Inferno” novel by American symbolist Dan Brown and its translated version in Ukrainian.

Research methods and methodology. The research methodology provides for the appliance and implementation of three consecutive stages.

In the first stage, the *definitive method* was used to outline the key research concepts, such as multimodality, sign, semiotic resources and intersemiotic translation.

The second stage of the study is aimed at semiotisation of the macro image, or image of the author, having a hierarchical structure within the modality of the literary text to restructure and recognize the source meanings. During this stage, the methods of linguistic analysis, namely *componential* and *descriptive*, were used to single out, describe, and systematize the configurations of signs of different semiotic systems within the literary text. The *contextual-interpretive analysis* was used to distinguish discursive and culturally significant contexts reflected by the author of the source text to convey his intents and intentions.

The third stage involves the implementation of *comparative* and *translation analyses* to compare the source and the translated texts to identify translation solutions, problems, and difficulties.

Results and discussion.

Clarification of multimodal linguistics terminology according to the framework.

In recent years, with the rapid development of modern technologies, multimodality has become the focus of several researchers in the sphere of linguistics and translation studies. Today, scientists are beginning to rapidly explore ways to analyse a text from a multimodal perspective, deviating from traditional approaches, focusing predominantly only on language features, and realising the importance of applying multimodal analysis in the field of translation studies. A detailed understanding of how the signs of different semiotic resources interact to generate the meaning and sense of the text is fundamental in the study of multimodality to identify how multimodal text is organized for transmitting information.

In language studies, *multimodal texts* are considered from two standpoints: 1) “the use of several semiotic modes in the design of a semiotic product or event” [...] or 2) “texts that combine and integrate semantic resources of more than one semiotic modality, for example, language, gestures, movements, visual images, sound to create a text-specific meaning.” [...] (Taylor, 2016, p. 223).

G. Kress and T. van Leeuwen (2002, p. 18) define multimodal texts “as such whose values are realized through more than one semiotic code”. Since the creation of the meaning of multimodal texts is achieved by matching various semiotic elements on the same interface (that is, on a sheet of paper or a screen), it is impossible to ignore the connection between them. Such connections can be seen predominantly in intersemiotic translation, rather than in interlingual ones.

The model of systemic analysis of multimodal texts is based on the cognitive-pragmatic theory of D. Sperber and D. Wilson (1986) and the visual-verbal relations investigated by R. Martinek and A. Salway (2005). The proposed model as a whole consists of three dimensions, such as pragmatic analysis based on the distinction between the explicit and implicit values outlined by D. Sperber and D. Wilson, visual-linguistic relations, and values of separate modes.

This three-dimensional view offers a holistic understanding of multimodal texts and potential problems of their translation that according to the *principle of optimal relevance* derives from the most general to the most detailed analysis of multimodal texts to achieve the *interpretive similarity* (Gutt, 2000). Several studies in the field of multimodality are based on the theory of social semiotics, which in a narrow sense refers to the *systemic*

functional grammar (SFG) of M. Halliday (2004), with the principle to consider language a kind of social semiotics.

Within the theory of social semiotics, the term *modus* covers a set of means formed by certain social groups to convey specific information. In linguistics, this concept was introduced by G. Kress and T. van Leeuwen (2002), who also observed that *modus* can vary and change its meaning in different languages and cultures, and therefore, during the process of decoding, interpretation, and translation, it undergoes some shifts in meaning and transformations to adapt to the target language and culture.

Understanding of the statement (text) is carried out at several levels: the surface level (relating to linguistic knowledge) and the depth level, which includes *interpretation* (taking into account various additional factors: conditions of communication, addressee's intentions, their attitude to the statement, verbal and non-verbal context, background knowledge, and appropriate analytical procedures) (Chomsky, 1971, pp. 211-212). Discursive and cognitive thinking is associated with a synthesizing interpretive level. In multimodal studies, different levels are studied in interaction and can be presented as a specific interpretation algorithm that can lead to the achievement of the optimal explication of the content, regarded as the ultimate goal of interpretation. It means that the reproduction of signs is impossible without their decoding and interpretation, which results in intersemiotic and interlingual translations.

According to R. Jakobson (1987), *intersemiotic translation*, or *transmutation*, is the interpretation of verbal signs by means of signs of non-verbal sign systems, or by a combination of verbal and non-verbal signs. At this stage, we offer to look at the etymology of the word: the first part of it is the prefix *inter-*, which means *between* or *in the middle*, and the second one is *semiotic*, which means *something that is a sign* (the Greek noun *sêmeion* means *sign*). Therefore, intersemiotic translation is a replacement and translation of signs belonging to one semiotic system by signs belonging to another system or several others.

Consequently, R. Jakobson's definition reveals that meaning is formed by the interrelation of *reality* and a *sign*. Thus, the linguist changed the focus of translation theory from the traditional approach in studying linguistic aspects and gave impetus to scholars and translation practitioners to find new paths and perspectives. Due to the fundamentals of intersemiotic translation, the translation evaluation parameters increase (Torop, 2003) and thus help to create new unique *semiosis* patterns between different *semiotic resources*.

R. Jakobson's point of view was supported by J. Queiroz and P. Atã (2019) who consider intersemiotic translation a generative model, a semiotic tool that generates multilayered semiotic processes used for communication. For example: "Sign 1 (semiotic resource 1) is created by the author; the recipient (translator) then observes and interprets it. The recipient acts according to the meaning created from Sign 1 and creates Sign 2 (semiotic resource 2). The next recipient (translation text reader) of this Sign 2 (semiotic resource 2) acts according to the meaning transmitted by Sign 2 (semiotic resource 2) and creates Sign 3 (semiotic resource 3) for further communication. Whenever interpretation occurs, a new semiotic resource is created" (Els, 2021). Schematically, we can present this model in the diagram in Figure 1.

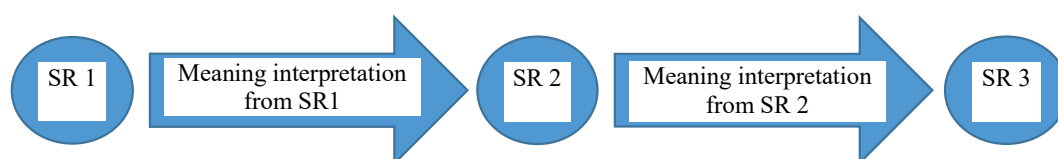

Figure 1. Model of intersemiotic translation

We are inclined here to mention that translation of multimodal texts considers the question of how semiotic resources that construct the corresponding text are used to transfer the meaning of the source text to the target culture in the form of a translated text, and of how the intersemiotic connections of the corresponding semiotic resources influence the adequacy of the whole translation. Such a sign process and meaning extraction is a type of *semiosis* defined by Ch. Peirce (2000, p. 29) as “an action or influence that is or involves the collaboration of three subjects, such as a sign, its object, and its interpretant”. However, Italian linguist U. Steconi (2004, p. 471) extended this relation and introduced the concept of “semiosis of translation as a form of semiosis specific to translation”, arguing that semiosis is the central process of translation. If we consider a multimodal text as multimodal communication, and its translation as an action of social and cultural practice, then the analysis of this communication depends on “how communicators choose a form, design, and signs configurations (ideological, interpersonal, and textual metafunctions, based on social semiotics)” (Halliday, 2004), or in terms of modality – epistemic, deontic, and axiological modalities.

Therefore, the study of signs configurations of different semiotic resources within the literary text should be considered from the view point of their functioning at different language levels, such as syntactic, semantic, and pragmatic, to identify the individual-author modality of the source text and its adequate reproduction in translation.

Specifics of reproduction the means of expressing textual modality as a configuration of signs of different semiotic systems. The category of modality is closely related not only to informativeness but also to the pragmatic orientation of the communicative act, correlating with the intention of the speakers, context, and individual-author attitude to the mentioned and the source text as a whole.

“Vertical context”, which implies creative solutions of the translator “(Batsevych 2010, p. 227) is crucial in modeling the intersemiotic translation of the literary text. Thus, speaking about the effective dimension of translation, we focus on the interactive and communicative aspect of meaning which is crucial in generating the sign nature of the literary text. Since the study deals with the consideration of the literary text which is constructed by various semiotic resources to denote epistemic, deontic, and axiological modalities, the means of expressing the category of modality verbalized at the verbal and extra-verbal levels need to be considered and interpreted as non-separate units of the text which convey a common pragmatic meaning.

Therefore, to verbal markers of the textual modality belong:

1) Modal words, verbs and expressions contextually denoting epistemic, dynamic, and axiological modality, which in Ukrainian intersemiotic translation is reproduced by a) equivalent translation (need – потрібно); b) using adaptive tactics of omission or addition to adapt to the target language and culture:

“I need you to think”, Sienna said, motioning for him to sit. “Can you remember how we got to this apartment?” (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-6-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/6/66>) – Мені треба, щоб ти поміркував, – сказала Сієнна, жестом запрошуючи його сідати. – Ти пам’ятаєш, як ми дісталися до цієї квартири? (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label13)

2) Syntactic means comprising conditional method, simple sentences, impersonal sentences, elliptical sentences, etc., reproduced by a) direct translation; b) using adaptive tactics of omission or addition to adapt to the target language and culture:

Working within a moral gray area was commonplace at the Consortium – an organization whose lone ethical high ground was that they would do whatever it took to keep a promise to a client.
We follow through. No questions asked. No matter what. (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-6-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/6/66>)

– Робота в сірій царині моралі була звичною для Консорціуму – організації, єдиний моральний принцип якої полягав у тому, щоб іти на все заради виконання обіцянки, даної клієнту.
“Будемо виконувати. І не треба зайвих запитань. Що б там не було”. (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label12)

3) Phonetic level that includes but is not limited to alliteration and assonance, anaphora and epiphora, rhythm, etc., transmitted in the translated text a) by equivalent with concretization and adaptation to the target language; b) replacing one phonetic means with another, for example, replacing alliteration with assonance, etc.:

Never make a promise you cannot keep.
And never lie to a client.
Ever. (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-3-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/3/66>)

– Ніколи не давай обіцянок, які не зможеш виконати.
– Ніколи не брешти клієнту.
– *Ніколи.* (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label6)

To extra-verbal markers of the textual modality belong:

1) Facial expressions, gestures, articulation actualizing:

a) *epistemic modality*, performing the propositional or semantic function in the text, and thus indicating the degree of certainty of proposition and the addresser's confidence in the truth of proposition, that is realized by the use of speech acts – assertives with their derivatives (judgment, description, prediction). The illocutionary purpose of the assertive is to satisfy the informational need of the addressee. The perlocutionary effect of the realized goal can be of two types: 1) bringing new knowledge to the epistemic world of the addressee or 2) modifying the knowledge already existing in his epistemic world, reproduced in the translated text by the tactics of reproductive translation, that is, direct translation:

“Okay, let me tell you what I know ... and you'll listen calmly, agreed?”
Langdon nodded, the head movement sending a jolt of pain radiating through his skull. (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-3-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/3/66>)

– Гаразд, я розповім вам те, що мені відомо, а ви мовчки й спокійно вислухаєте, домовилися?
Ленгдон кивнув, і цей рух голови знову спричинив гострий біль, який віялом розійшовся по його черепній коробці. (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label5)

b) *deontic modality*, expressing possibility / impossibility of communication, the purpose of which is to induce the addressee to take / not take action, assumes the presence of the speaker's desire, as well as the intention expressed by directive and commissive speech acts. The objective of the illocutionary task is: 1) to force the addressee to act (requests, prohibitions, advice, instructions, appeals, orders, demands, etc.) and 2) to show promises, oaths, guarantees of the addressee according to the propositional content of the utterance to perform certain actions with the implicit pragmatic meaning of persuasion, instruction,

objection, wishes, etc. These postulates are clearly illustrated in the following fragment when Professor Langdon stays in the hospital and asks for a response, but Dr. Brooks' look at Dr. Marconi contains a hidden implicit sense – a signal of waiting for a positive response, to which Dr. Marconi shook his head with the meaning of denial reproduced in the target text through reproductive translation:

Dr. Brooks glanced at Dr. Marconi, who immediately shook his head and tapped his watch. (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-3-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/3/66>)

Лікарка Брукс поглянула на лікаря Марконі, і той негайно похитав головою й постукав по своєму годиннику. (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label5)

c) axiological modality, expressing the attitude of the speaker to the message as positive / negative / neutral, realized in a speech by evaluative judgments expressing the psychological state of the speaker by showing compassion, surprise, reproach, regret, joy, etc. The illocutionary aim of the speech act is to reflect the feelings of the addressee using sign language, amplified by such linguistic means as phraseologisms, metaphors, emotional-expressive vocabulary, etc. For example, in the following fragment, the expression *muscles tightened*, where *tightness* means a feeling in the muscles, caused by pain and difficulties in moving, which due to the context of the source text expresses an emotional state of agitation, a nervousness, reproduced in the target text using reproductive translation:

Langdon was overcome by a sudden, instinctive sense of danger ... not just for himself ... but for everyone. The ping-pong of his heart monitor accelerated rapidly. His muscles tightened, and he tried to sit up. (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-2-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/2/66>)

Раптом на Ленгдона накопало інстинктивне відчуття небезпеки... і ця небезпека загрожувала не лише йому, а всім. Монітор його серця пришвидшено запищав. М'язи Ленгдона напружилися, і він спробував сісти в ліжку. (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label4)

2) Means for describing the interior and exterior, clothing, etc., which according to the context can actualize:

a) epistemic modality denoting the message to the information:

Beneath me, dizzily far beneath me, the red tile roofs spread out like a sea of fire in the countryside, illuminating the fair land upon which giants once roamed ... Giotto, Donatello, Brunelleschi, Michelangelo, Botticelli. (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-1-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/1/66>)

А внизу, запаморочливо далеко внизу піді мною, червоні черепичні дахи розплилися передмістям, наче море вогню, освітлюючи прекрасну землю, якою колись мандрували гіганти... Джотто, Донателло, Брунеллескі, Мікеланджело, Боттічеллі. (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label3)

In addition, this fragment implicitly actualizes b) dynamic modality, by stimulating main protagonist Professor Langdon to grasp appropriate associations and memories, thereby encouraging the reader and the translator to plunge into the world of ancient Italy and recall historical events and names related to Michelangelo, Botticelli, etc. The phrase “*the red tile roofs spread out like a sea of fire on the countryside, illuminating the fair land*” (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-1-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/1/66>)

www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-1-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/1/66) conveys the feelings and emotions not only of the above-mentioned fragment, but of the whole source text as well. c) Axiological modality in this fragment is expressed implicitly through the red color and fire which are associated with hell and the grief that is coming.

3) Metagraphemic means – punctuation variation (syngraphemics), font variation (supragraphemics), and variation of text syntagmatics (topographemics), used frequently in artistic texts to express epistemic, deontic, and axiological modalities. For example, in the following fragment, a *dash* in the source text actualizes epistemic modality, providing additional information to personality characteristics (*his own rejection – an ashen stranger, pale and weary*), which is transmitted in the translated text applying an adaptive strategy by the use of colon, which is typical in the punctuation system of the Ukrainian language to indicate clarification and enumeration (*власне віддзеркалення: якийсь блідий, мов крейда, виснажений незнайомиць*):

All Langdon could see in the glass was his own rejection – an ashen stranger, pale and weary, attached to tubes and wires, surrounded by medical equipment. (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-2-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/2/66>)

Усе, що він зміг побачити у склі, – це власне віддзеркалення: якийсь блідий, мов крейда, виснажений незнайомиць, оточений медичною апаратурою, приєднаний до неї трубочками і дротами. (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label4)

However, the use of the dash in the source text also enhances the previous information, creates a strong emotion in a literary work, or creates spontaneity. Accordingly, since in the Ukrainian text in the appropriate context, the colon reveals the content of the previous part, at the extra-verbal level the translated statement weakens the axiology of the source text, but at the verbal level, the axiology is intensified with a change in the perlocutionary reaction. This is due to the introduction to the evaluation-colored context of the description of the negatively evaluated object by functional replacement of the adjective *an ashen stranger* with a phraseology *якийсь блідий, мов крейда* to enhance the painful state.

Three dots (ellipsis) is also used in the novel to show doubt and pause in the statement conveyed in the Ukrainian intersemiotic translation:

a) by preserving punctuation with a change in order of arrangement, that refocused the modal attitude of the speaker, clearly illustrated in the following fragment, where professor Langdon in the source text is surprised that he is located in Italy, but not in the USA (*“I’m in... Italy!?”*). In the target text, the change in the location of the punctuation to the preposition shifts the emphasis from the place to the actual personal pronoun “I”, the personal situation, the excitement expressed in the repetition of the pronoun “I” (*Я... я в Італії?*):

Dr. Brooks hurried back in, her ponytail bobbing. “Are you okay?” Langdon shook his head in bewilderment. “I’m in ... Italy!?” (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-3-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/3/66>)

Лікарка Брукс поспіхом увійшла до палати, вимахуючи своїм “кінським хвостом”.
– Щось трапилося?
Ленгдон отетеріло похитав головою.
– Я... я в Італії? (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label5)

b) by omitting in the translated text punctuation that leads to neutralizing the meaning of pause, and showing the way of thinking, certain doubt, and uncertainty:

There was a long silence, and Dr. Marconi finally gave his attractive young colleague a reluctant nod. Dr. Brooks exhaled and moved closer to his bedside. “Okay, let me tell you what I know ... and you’ll listen calmly, agreed?” (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-3-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/3/66>)

Запала довга тиша, а потім лікар Марконі неохоче кивнув молодій колезі. Лікарка Брукс шумно зітхнула й підійшла до ліжка Ленгдона.

– Гаразд, я розповім вам те, що мені відомо, а ви мовчки й спокійно вислухаєте, домовилися? (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label5)

Therefore, the semiotic resources of the source and the target texts are connected by relations of elaboration, expansion, and extension by applying certain semiotic translation strategies:

The room went dark for an instant, and the screen refreshed. The new image was one Elizabeth had seen many times ... and it always brought an eerie sense of inevitability. (далі у тексті зображена діаграма)
A heavy silence settled in the room. (<https://www.allfreenovel.com/Page/Story/6808/page-15-of-Inferno--Robert-Langdon-4-/15/66>)

– На мить у кімнаті стало темно, а потім екран засвітився знову. Нове зображення, що на ньому з’явилося, Елізабет доводилося бачити вже не раз. І щоразу воно викликало у неї химерне відчуття неминучості.

У залі запала важка тиша. (https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label25)

We are inclined here to state that the semiotic registers in the presented source text fragment are in relation of enhancing the verbal text by non-verbal means. In the translated text, the axiology is weakened, expressed by a complex sentence, and strengthened by an extra-verbal modality marker called syngraphemics. It is thus implemented by three dots, denoting pause, and an unfinished sentence by expressing uncertainty and prolongation of action. In the Ukrainian translated version, syngraphemics was omitted and sentences were divided into two simple ones, reflecting the completeness of thought.

Therefore, we cannot but agree with R. Iedema (2003, p. 47), who notes that *translations between different semiotic resources inevitably lead to some discrepancies in meaning*. While accurate intersemiotic retelling is very unlikely, if at all impossible, then a reasonable approximation is certain and probably the main question is to find a critical and analytical toolkit that is capable of theorizing and modeling the displacements of values that occur through intersemiotic translation. Intersemiotic translation makes it possible to re-encode the information between different languages by taking advantage of different characteristics of the sign sets. It also changes the format and meaning of the message, which can be easily transformed according to the language used. Finding the right code for the transcoding process required for multimodality creates new variations in information and sign sets, which are slightly different in form and meaning, depending on the degree of similar languages and words / expressions in the same language.

Conclusions. All in all, having analyzed the textual fragments of Dan Brown’s novel “Inferno”, one can conclude that to adequately reproduce the meaning of the individual-author modality of the artistic text in intersemiotic translation, the interpretation of contextual meanings generated by a collection of signs of different semiotic systems is one

of the primary tasks of a translator. Accordingly, the interpretation involves the application of strategies and tactics of pragmatic adaptation of the source texts to the norms of the target culture and other socio-cultural factors.

The translator's choice of reproductive or adaptive strategies for reproducing the modality of the literary text using the target language is predetermined by several factors: 1) reproduction of invariant (nuclear) meaning, sharing a common semantic meaning in both languages and variant (peripheral) implementations of modal values, implemented by the *vertical context* (language system); 2) considering the artistic text as a multimodal one, constructed by various means of expressing textual modality, which are in relation of enhancing or weakening.

List of abbreviations

- SFG – socio-functional grammar
- SR 1 – semiotic resource 1
- SR 2 – semiotic resource 2
- SR 3 – semiotic resource 3

REFERENCES

- Batsevykh, F. S. (2010). *Narysy z lnhvistychnoyi prahmatyky*. PAIS.
- Biletska, O. V. (2014). Hrafichna forma postmodernist-s'koho khudozhn'oho tekstu kriz' pryzmu hrafichnoyi lnhvistyky. *Nova filolohiya*. 60. 17–22.
- Biletska, T. O., Havrylyuk, O. O. (2022). Mul'tymodal'nist' tekstiv suchasnykh anhlomovnykh zhurnalistiv-bloheriv (na materiali blohiv Filippi de Franko ta Arvy Makhdavi). *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Zhurnalistyka*. Tom 33 (72), № 2 CH. 1. 87–93.
- Makaruk, L. L. (2018). *Mul'tymodal'nist' suchasnoyi anhlomovnoyi masmediynoyi pysemnoyi komunikatsiyi : monohrafiya*. Vezha-Druk.
- Makaruk, L. L. (2018). Neverbal'ni ta paralinhal'ni semiotychni resursy u lnhvistychnykh studiyakh XX–XXI st. : prykladnyy aspekt. *Zakarpats'ki filolohichni studiyi : zbirnyk naukovykh prats' Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. 5. 66–72.
- Pirs, Ch. (2000). *Nachalo prahmatyzma* [per. s anhl. V. V. Kyrushenko, M. V. Kolopotyna]. SPb. : *Laboratoryya metafyzicheskyykh yssledovanyy fylosofskoho fakul'teta SPbHU ; Aletyya*.
- Aktulum, K. (2017). What is Intersemiotics? A Short Definition and Some Examples. *International Journal of Social Science and Humanity*, 7(1): 33–36.
- Bateman, J. A. (2014). *Text and image: a critical introduction to the visual/verbal divide*. New York: Routledge, 292.
- Borsley, R. D. Review of Kate Scott, Billy Clark & Robyn Carston, eds. (2020). *Relevance, pragmatics and interpretation: Essays in honour of Deirdre Wilson*. *Journal of Linguistics*. 56(4). 917–921.
- Chomsky, N. (1971). Deep structure, surface structure and semantic interpretation. *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology* / eds. D. Steinberg, L. Jakobovits. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 183–216.
- Dicerto, S. (2014). *Multimodal Pragmatics: Building A New Model for Source Text Analysis* (PhD dissertation). England, University of Surrey.
- Els, D. (2021). *The role of intersemiotic translation in multimodal communication in educational textbooks*. Master's degree dissertation. University of the Free States, South Africa, 185.
- Gutt, E. A. (2000). *Translation and Relevance: Cognition and Context* (2nd edition), Manchester: St. Jerome.

- Halliday, M. A. K. (2004). *Introduction to Functional Grammar*. 3rd ed. London: Edward Arnold.
- Iedema, R. (2003). Multimodality, Resemiotisation: Extending the Analysis of Discourse as Multi-semiotic Practice. *Visual Communication*. 2. 29–57.
- Jakobson, R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. In: Venuti, L., ed. 2004. *The Translation Studies Reader* 2nd ed. New York: Routledge. 138–143.
- Jewitt, C., Bezemer, J. & O'Halloran, K. L. (2016). *Introducing Multimodality*. London: Routledge,
- Kapr, A. (1982). *Schrift- und Buchkunst*. Leipzig : Fachbuchverlag, 56.
- Kress, G. (2009). What Is Mode? *A Handbook of Multimodal Analysis [ed. by C. Jewitt]*. Routledge, 54–67.
- Kress, G. R. & Leeuwen .T. van. (2002). *Multimodal Discourse: The modes and media of contemporary communication*. L. : Edward Arnold.
- Martinec, R. & Salway, A. (2005). A system for image-text relations in new (and old) media. *Visual Communication*, v. 4, n. 3: 337–371.
- Queiroz, J. & Atã, P. (2019). Intersemiotic Translation, Cognitive Artefact, and Creativity. *Adaptation*, 12(3), 298–314.
- Sperber, D. & Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell,
- Stecconi, U. (2004). Interpretive semiotics and translation theory: The semiotic conditions of Translation. *Semiotica*, 471–489.
- Taylor, Ch. (2016). “The multimodal approach in audiovisual translation”. In: *Target*, 28/2016, 2, 222–235.
- Torop, P. (2020). The chronotopical aspect of translatability in intersemiotic space. *Punctum: International Journal of Semiotics*. 6 (1).

DZERELA ILYUSTRATYVNOHO MATERIALU

- Brown, Dan (2013). *Inferno: pereklad z anh. V. Horbatka*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub “Klub simeynoho dozvillia”.
https://e-reading.club/bookreader.php/1026784/Braun_-_%B2nferno.html#label0
- Brown, Dan (2013). *Inferno*. Knopf Doubleday Publishing Group.
<https://www.allfreenovel.com/Book/Details/6808/Inferno--Robert-Langdon-4->

Дата надходження до редакції 26.05.2023

Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про автора

<p>Голубенко Наталія Іванівна,</p> <p>кандидат філологічних наук, докторантка кафедри германської і фіно-угорської філології імені професора Г. Г. Почепцова Київського національного лінгвістичного університету</p> <p>e-mail: nataliia.holubenko@knlu.edu.ua</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>перекладознавство, прагматика перекладу, когнітивний аспект перекладу, семіозис, мультиmodalність</p>
--	--	--

УДК 81'246 + 81'33 + 044.42] : 001(4) (045)
DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286184>

А. В. Корольова
Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: alla.korolyova@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5541-5914>

МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНИЙ КОРПУС І ЙОГО ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЇСТИКИ

Abstract

The paper proposes the method of working with the functionality of the computer programs AntConc, WordSmith, WordList, MonoConc Pro, CATMA, and KORP, which can be used to study the multilingual corpus texts on the topic of European Studies. Various debatable views of foreign scientists – representatives of Corpus Linguistics – regarding the content of the concept of the multilingual corpus have been considered. Besides, there has been formulated a working definition of the multilingual comparative corpus that belongs to the combined type of thematically oriented corpora of texts in different languages, grouped into sub-corpora, with their translation into other languages (or with the possibility to use computer programs to translate texts). The paper also defines the role of statistics in Corpus Linguistics, which deals with the analyzed computer programs and allows to calculate the frequency of words or collocations use, construct diagrams of the frequency of word or collocation use in sub-corpora of texts, etc. thus there has been made a preliminary conclusion that the computer toolkit of the corpus managers AntConc, WordSmith, WordList, MonoConc Pro, CATMA and KORP makes it possible to construct both individual Key Word in Context (KWIC) and concordance lists of search elements on the subject of European Studies; distinguish between the functionality of one or another contextual meaning of search units in their most probable left-handed and right-handed valency in different languages; see the results of statistical processing of the information from corpus tags; save and print the results; support different formats of text data (txt, doc, rtf, html, etc.).

Keywords: multilingual corpus, combined type of text corpus, European Studies, computer programs, corpus managers.

Анотація

У статті запропонована методика роботи із функціоналом комп'ютерних програм AntConc, WordSmith, WordList, MonoConc Pro, CATMA й KORP, які можна використовувати для дослідження текстів мультилінгвального корпусу за тематикою Європеїстики. Розглянуто різні дискусійні погляди зарубіжних учених – представників корпусної лінгвістики – щодо змісту поняття мультилінгвального корпусу. Сформульовано робоче визначення мультилінгвального зіставного корпусу, який належить до комбінованого типу тематично орієнтованих різномовних корпусів текстів, об'єднаних у підкорпуси, з їхнім перекладом іншими мовами (або з можливістю застосування комп'ютерних програм для виконання перекладу текстів). Визначено роль корпусної лінгвостатистики, якою оснащені проаналізовані комп'ютерні програми і яка дозволяє здійснювати обчислення частоти вживання слів чи колокацій, будувати діаграми частоти вживання слова / колокації в підкорпусах текстів тощо. Зроблено попередній висновок про те, що комп'ютерний інструментарій корпус-менеджерів AntConc, WordSmith, WordList, MonoConc Pro, CATMA й KORP надає змогу конструювати як окремі Key Word in Context (KWIC), так і конкордансні списки пошукових елементів за тематикою Європеїстики; розмежовувати відтинки того чи іншого контекстуального значення пошукових одиниць в їхній найбільш імовірній лівобічній та правобічній валентності в різних мовах; побачити результати статистичної обробки інформації з корпусних тегів; зберігати та роздруковувати результати; підтримувати різні формати текстових даних (txt, doc, rtf, html й ін.).

Ключові слова: мультилінгвальний корпус, комбінований тип корпусу текстів, Європеїстика, комп'ютерні програми, корпус-менеджери.

Вступ. Сучасні дослідження в галузі корпусної лінгвістики (О. Андрушенко, В. В. Жуковська, І. В. Мейзерська, В. А. Широков, А. М. McEnery, A. Kilgariff, S. P. Rauf, P. Resnik & N. A. Smith та ін.) визначають корпус текстів не суто як продукт технологічного прогресу чи зручний інструмент для пошуку необхідної інформації, а насамперед як нову ідеологію у вивченні мов, що орієнтує дослідника на текст чи ширше – дискурс, які становлять новий об'єкт теоретико-лінгвістичної рефлексії.

Робота з корпусом текстів допомогла відкрити можливості не лише для більш швидкого й ефективного розв'язання актуальних на сьогодні лінгвістичних завдань, а й для реалізації більш амбітних цілей, принципово нових, які раніше були надскладними для їхньої практичної реалізації через великий обсяг інформації, що потребувала селекції й подальшого оброблення. Одним із таких завдань є необхідність узагальнення наявних результатів дослідження мікроеволюції кожної мови протягом одного-двох століть, які пов'язані: 1) з малопомітними, та все ж таки змінами в правилах поєднання слів і комбінацій їхніх значень; 2) зі змінами частоти вживання лексичних і граматичних варіантів різних конструкцій; 3) із фіксацією абсолютно нових явищ мови та практичного зникнення тих, що тривалий час уважалися традиційними.

Оптимальне розв'язання сформульованої проблеми стає можливим у разі залучення ресурсів (значних за обсягом колекцій текстів) мультилінгвальних / багатомовних корпусів та наявного комп'ютерного інструментарію, що дозволить технологічно забезпечити виконання вище окреслених масштабних завдань, зокрема й діахронічних (Андрушенко, 2022; Жуковська, 2013). Для доведення цієї гіпотези розглянемо функціонал комп'ютерного програмного забезпечення і застосуємо його інструменти для опрацювання текстів мультилінгвального корпусу з такої тематичної сфери знання, як Європейістика.

Вибір Європейістики (англ. European studies), з одного боку, як галузі наукового знання, зосередженої на аналітиці процесів європейської інтеграції, а з іншого, як ресурсу наукової та медійної інформації, присвяченої висвітленню питань діяльності всіх європейських інституцій (Європейського парламенту, Європейської ради, Ради Європейського Союзу, Європейської комісії, Суду Європейського Союзу, Європейської Рахункової палати, Європейського центрального банку та ін.), зумовлений тим фактором, що обрана сфера (одна з небагатьох) сама по собі вже містить тематичну розмітку у вигляді так званих тематичних підкорпусів різномовних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попередній огляд наукових праць із цього питання дає підстави припустити, що визначення дистинктивних критеріїв укладання оптимальної типології мультилінгвальних корпусів текстів перебуває в стадії розроблення.

Одним із типів мультилінгвальних корпусів є зіставні корпуси (англ. comparable corpora), створенням та вивченням яких займаються здебільшого закордонні вчені (A. McEnery, Z. Xiao, A. Kilgariff), а в Україні така практика лише починається. Основне питання, яке обговорюється в зарубіжних дослідженнях, пов'язане з визначенням принципів побудови такого типу корпусів, а також сфер їхнього призначення та використання.

У корпусно орієнтованих студіях представлені полярні погляди щодо інтерпретації поняття “зіставний корпус”, який розглядають або 1) як мономовний, або 2) як двомовний / мультилінгвальний, або 3) як паралельний.

1. До зіставних мультилінгвальних корпусів текстів (L. Bowker, J. Pearson) відносять “декілька аналогічних за будовою (структурою) підкорпусів текстів окремої тематики, які не містять текстів перекладу” (Bowker, Pearson, 2002, р. 93). Інші автори (Barzilay, Lee, 2003; Elhadad, Sutaria, 2007) цілком згодні зі своїми колегами в тому, що “зіставний корпус повинен містити текстові документи, обмежені рамками фахової мови з конкретної предметної сфери й призначені для використання членами певної соціальної групи” (Bowker, Pearson, 2002, р. 12).

Натомість із-поміж представників цього напрямку не все так однозначно. Деякі фахівці (F. Zanettin, O. Culo, S. H. Schirra, S. Neumann, M. Vela та ін.) висловлюють думку про те, що один із підкорпусів має включати письмові тексти певною мовою, а інший – тексти, перекладені цією мовою, оскільки це необхідно для вивчення перекладацьких трансформацій. Тим часом інша група дослідників (B. Cartoni, L. Deléger) переконують у тому, що подібний тип корпусу повинен містити підкорпуси текстів однією мовою (англійською, французькою, польською тощо), але які презентують різні функціональні типи мовлення й різну тематику (Cartoni, Deléger, 2011).

2. До двомовних або мультилінгвальних зіставних корпусів (H. Afli, L. Barrault, H. Schwenk) відносять тексти близької тематики двома й більше мовами, метою яких є винятково зіставлення мов, а не власне переклад. Виходячи з такого розуміння, “зіставний корпус визначають як колекцію текстів аналогічної тематики різними мовами, що не містить їх переклади” (Afli, Barrault & Schwenk, 2012, р. 448).

Проте тут також панує і протилежна думка (A. M. McEnergy та ін.), згідно з якою обстоюється можливість включення паралельних текстів до зіставного мультилінгвального корпусу. Зокрема С. Роф не заперечує, щоб у корпус такого типу були додані різномовні тексти, окремі фрагменти яких мали б переклади іншими мовами (Rauf, 2012).

3. Третій підхід (F. Scarpa) спостерігається в дослідженнях, які значно розширюють уявлення про межі мультилінгвальних зіставних корпусів і відповідно пропонують власні принципи для їхньої побудови. Представники цього підходу переконані, що такі корпуси повинні включати як паралельні (оригінали мовою А та їхні переклади мовою В), так і неперекладені різномовні тексти близької тематики (Scarpa, 2010, р. 124). Знову ж таки з приводу такої позиції дискусія до кінця не вичерпана. Наприклад, М. Гідер категорично не згоден включати до такого типу корпусів тексти без перекладу певною мовою. Він вважає, що поняття зіставного корпусу поширюється лише на вирівняні (перекладені) корпуси текстів (Guidère, 2010, р. 95).

І хоча дискусія щодо завершення укладання типології зіставних корпусів текстів ще триває, проте попередньо мультилінгвальні корпуси можна об’єднати в три типи:

1) одномовні корпуси, в яких представлені тексти оригіналу для спеціальних цілей та їхні тлумачення цією ж мовою (наприклад, підкорпус текстів англійською мовою, підкорпус текстів французькою мовою тощо);

2) двомовні чи мультилінгвальні корпуси, в яких представлені різномовні тексти оригіналів близької тематики для зіставного аналізу;

3) мультилінгвальні корпуси, в яких представлені тексти оригіналу та їхній переклад, що отримали назву паралельних корпусів.

Виходячи з представленої типології, можна припустити, що до різновидів мультилінгвальних корпусів належать:

– так звані одномовні корпуси з підкорпусами текстів для спеціальних цілей конкретними мовами;

– зіставні мультилінгвальні корпуси, що містять текстові масиви близької тематики двома і більше мовами, що належать до одного функціонального стилю, дискурсу тощо;

– паралельні (вирівняні) корпуси, що включають оригінальні тексти та їхні переклади різними мовами і створюються для вивчення різних аспектів перекладу.

У корпусних студіях пропонують виділити ще один тип зіставних мультилінгвальних корпусів – так звані *комбіновані мультилінгвальні корпуси текстів*. На нашу думку, комбінований мультилінгвальний корпус повинен містити колекцію підкорпусів різномовних текстів тієї самої тематичної сфери та їхні переклади. У цьому випадку такою тематичною сферою є Європеїстика.

Зважаючи на сказане, можемо сформулювати робоче визначення мультилінгвального зіставного корпусу текстів як комбінованого типу тематично орієнтованого корпусу, що складається з оригінальних різномовних текстів близької тематики, об'єднаних у підкорпуси, з їхнім перекладом іншою або іншими мовами (або ж із можливістю застосування комп'ютерного програмного забезпечення для перекладу текстів).

Мета статті – теоретично обґрунтувати і практично продемонструвати ефективність використання в мультилінгвальному корпусі комп'ютерного програмного забезпечення для дослідження Європеїстики.

Методологія проведення дослідження з викладом та обговоренням основних наукових результатів. Перш ніж розглядати потенціал програмного забезпечення для його використання в мультилінгвальному корпусі, слід детальніше розкрити характеристики цього типу корпусу.

Оскільки запропоноване вище робоче визначення мультилінгвального корпусу загалом відповідає критеріям як зіставного, так і паралельного корпусів, то вочевидь слід зупинитися на характеристиках комбінованого мультилінгвального корпусу текстів, ресурси якого представляють колекцію текстів із тематикою Європеїстика.

Мультилінгвальний тематично орієнтований корпус комбінованого типу має кілька унікальних властивостей, що відрізняють його від інших типів зіставних корпусів. До таких властивостей варто віднести: а) багатомовність; б) паралельність; в) тематична об'єднаність; г) письмовий вид сучасних текстів (медійних та наукових).

Головні характеристики корпусу, до яких належать багатомовність і паралельність, передбачають наявність у його ресурсній базі оригінальних текстів різними мовами з їхніми відповідними перекладами іншими мовами (або з можливістю їхнього машинного перекладу). Наступні характеристики – це тематична медійно-дискурсивна та наукова спрямованість, пов'язана зі сферою Європеїстики, а також письмові види текстів. У корпус такого типу можуть бути включені як повноформатні тексти, так і їхні фрагменти.

Відповідно до завдань і специфіки будь-якого корпусу, у цьому випадку і комбінованого мультилінгвального корпусу, для їхньої реалізації обирається як наявне програмне забезпечення, так і розробляються цільові корпусні програми та їхній індивідуальний інструментарій.

Наразі найвідомішими і найпопулярнішими є комп'ютерні програми AntConc, WordSmith, WordList, MonoConc Pro, CATMA й KORP, які термінологічно називають ще корпусними менеджерами. Деякі з цих програм можуть виконувати функції

корпусних інструментів, наприклад, WordList. Крім цих програм, використовують інструменти й інших програмних продуктів, розроблених для виконання різних етапів корпусного аналізу.

Початковий етап методики роботи з корпусом передбачає аналіз корпусних менеджерів (програм) та принципів побудови конкордансів, що надають різні можливості для отримання необхідної інформації з корпусу.

Корпусний менеджер – це спеціальний пошуковий інструмент, який використовує програмні засоби для пошуку даних у корпусі, отримання статистичної інформації та надання результатів користувачеві у вигляді горизонтальних рядків із пошуковим елементом посередині.

Для опрацювання корпусів першого порядку використовують зазвичай корпус-менеджер (або комп'ютерну програму) AntConc (<http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/software.html>), яка є найбільш доступною комп'ютерною програмою та найбільш затребуваною користувачами. Вона підтримується на будь-якому комп'ютері, оснащеному операційною системою Microsoft Windows.

AntConc містить низку інструментів, до яких можна отримати доступ, натиснувши клавішу табуляції в меню інструментів або використовуючи функціональні клавіші F1-F7. Це – KWIC; Plot (відображає наявність пошукових елементів у тексті у вигляді штрих-коду і надає можливість візуально оцінити, як часто і в якій частині тексту трапляється потрібний елемент); File View; Clusters; N-Grams; Collocate; Keyword; Word; Wordcloud. Методологію роботи з програмою AntConc для дослідження ключових слів із семантикою резилентності розроблено у праці Я. В. Капранова (Karpunov, 2022, pp. 22-32).

Для дослідження Європеїстики можна використовувати найбільш ефективний інструмент цієї програми – Concordance (Johns, 1991), що представляє результати пошуку потрібного елемента з його лівобічними та правобічними валентними зв'язками шляхом оброблення великих масивів текстів. Після відповідної команди Concordance представляє задану користувачем кількість фрагментів текстів, що містять пошукові одиниці. На основі отриманих даних можна зробити висновок про контекстне вживання заданої одиниці у конкретному дискурсивному просторі.

Наприклад, до колекції текстів мультилінгвального корпусу був завантажений текст англійською мовою “Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union” для пошуку в ньому інформації, пов'язаної із завданнями і функціями Європейського Парламенту (European Parliament) як законодавчого органу ЄС. Для пошуку в цьому тексті одиниці European Parliament був задіяний інструмент Concordance програми AntConc, що дав змогу побачити її контекстне вживання – лівобічний контекст, з якого був зрозумілий зміст цілого тексту, де розкривалися завдання Європейського Парламенту та його повноваження як органу ЄС (Рис. 1).

Генерування рядків конкордансу, або його лінгвістична наочність, досягається за допомогою баз даних (Data-driven approach) і представляє фрагменти текстів корпусу з пошуковою одиницею (O'Keeffe et al., 2007).

Прийом вертикального прочитання рядків конкордансу надає змогу скласти тематичний профіль пошукової одиниці в заданому тексті чи всьому підкорпусі або корпусі.

AntConc
File Edit Settings Help

Target Corpus
Name: temp
Files: 1
Tokens: 105663

KWIC Plot File View Cluster N-Gram Collocate Word Keyword Wordcloud
Total Hits: 389 Page Size: 100 hits 1 to 100 of 389 hits

	File	Left Context	Hit	Right Context
1	CELEX_12012E...	financial conditions, which enable them to fulfil their missions. The	European Parliament	and the Council, acting by means of regulations
2	CELEX_12012E...	right of access to documents shall be determined by the	European Parliament	and the Council, by means of regulations,
3	CELEX_12012E...	this paragraph only when exercising their administrative tasks. The	European Parliament	and the Council shall ensure publication of the
4	CELEX_12012E...	personal data concerning them. Article 16 (ex Article 286 TEC) 2. The	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
5	CELEX_12012E...	ny discrimination on grounds of nationality shall be prohibited. The	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
6	CELEX_12012E...	or sexual orientation. 2. By way of derogation from paragraph 1, the	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
7	CELEX_12012E...	and the Treaties have not provided the necessary powers, the	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
8	CELEX_12012E...	essary to facilitate such protection. Article 24 (ex Article 21 TEC) The	European Parliament	and the Council, acting by means of regulations
9	CELEX_12012E...	TEC) Within the scope of application of the Treaties, the	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
10	CELEX_12012E...	in agricultural products only to the extent determined by the	European Parliament	and the Council within the framework of Article 43(2)
11	CELEX_12012E...	pendence of the agricultural matters mentioned in this Title. 2. The	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
12	CELEX_12012E...	employment in the public service. Article 46 (ex Article 40 TEC) The	European Parliament	and the Council shall, acting in accordance with
13	CELEX_12012E...	the exchange of young workers. Article 48 (ex Article 42 TEC) The	European Parliament	and the Council shall, acting in accordance with
14	CELEX_12012E...	attain freedom of establishment as regards a particular activity, the	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
15	CELEX_12012E...	26.10.2012 EN Official Journal of the European Union C 326/69 The	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
16	CELEX_12012E...	grounds of public policy, public security or public health. The	European Parliament	and the Council shall, acting in accordance with
17	CELEX_12012E...	take up and pursue activities as self-employed persons, the	European Parliament	and the Council shall, acting in accordance with
18	CELEX_12012E...	of the person for whom the services are intended. The	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
19	CELEX_12012E...	without prejudice to the other Chapters of the Treaties, the	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
20	CELEX_12012E...	ards preventing and combating terrorism and related activities, the	European Parliament	and the Council, acting by means of regulations
21	CELEX_12012E...	system for external borders. For the purposes of paragraph 1, the	European Parliament	and the Council, acting in 2. accordance with the
22	CELEX_12012E...	and other relevant treaties. For the purposes of paragraph 1, the	European Parliament	and the Council, acting in 2. accordance with the
23	CELEX_12012E...	trafficking in human beings. For the purposes of paragraph 1, the	European Parliament	and the Council, acting in 2. accordance with the
24	CELEX_12012E...	326/78 EN Official Journal of the European Union 26.10.2012 4. The	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the
25	CELEX_12012E...	of the Member States. For the purposes of paragraph 1, the	European Parliament	and the Council, acting in legislative procedure, shall
26	CELEX_12012E...	the areas referred to in paragraph 2 and in Article 83. The	European Parliament	and the Council, acting in accordance with the

Search Query Words Case Regex Results Set All hits Context Size 10 token(s)

European Parliament Start Adv Search

Sort Options Sort to right Sort 1 1R Sort 2 2R Sort 3 3R Order by freq

Progress 100%

Рис. 1. Concordance програми AntConc для візуалізації пошукової одиниці
European Parliament у тексті
“Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union”
мультилінгвального корпусу

Окрім заданого тексту, конкорданс може опрацювати й інші тексти підкорпусу European Parliament мультилінгвального корпусу іншими мовами. У цьому випадку користувач корпусу та корпусної програми фактично обробляє за невеликий проміжок часу великий масив інформації певної тематики одночасно, фіксуючи важливі для виконання власного дослідницького завдання особливості контекстного вживання пошукових елементів. Користувач за допомогою корпусу формує та вдосконалює навички корпусного аналізу в процесі оволодіння функціоналом корпусних інструментів.

Розглянемо ще одну, теж ефективну, комп'ютерну програму WordSmith Tools (<http://www.lexically.net/wordsmith/index.html>), яка створює конкорданс пошукового елемента після завантаження у вікно Concord того ж файлу тексту англійською мовою “Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union”, конвертованого з формату pdf у формат txt. Після здійснення цієї операції на запит іншого пошукового елемента European Central Bank отримано її конкорданс.

N	Concordance	Set	Tag	ent	Sent. Pos.	Para. Pos.	lead. Pos.	head. Pos.	Sect. Pos.	File	Date	%
1	«The Council shall act after consulting the European Central Bank. »2. The Council, on				441	43 365	73	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	18,3%
2	as a third decision-making body of the European Central Bank. 2. ¶If and as long				462	1 382	1	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	19,2%
3	deliberation to the Governing Council of the European Central Bank. 2. ¶The President				979	1 809	1	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	37,4%
4	«The Council »shall act after consulting the European Central Bank. »3. For the				443	31 366	31	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	18,3%
5	from the Commission and after consulting the European Central Bank. »4. The Council,				420	54 347	54	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	17,3%
6	European Union C 326/233 »Article 9 »The European Central Bank »9.1. The ECB which,				0	0	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	57,1%	
7	»consulting the European Parliament and the European Central Bank, adopt the				0	0	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	16,7%	
8	act either on a »recommendation from the European Central Bank and after consulting				0	0	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	17,2%	
9	the Court of Justice, recommendations from the European Central Bank and requests from				0	0	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	48,5%	
10	the members of the »Executive Board of the European Central Bank and the Governors				0	0	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	37,2%	
11	the Court of Justice, recommendations from the European Central Bank and requests from				0	0	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	47,7%	
12	brought by the Court of »Auditors, by the European Central Bank and by the				0	0	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	35,5%	
13	»either on a recommendation from the European Central Bank and after consulting				0	0	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	61,7%	

N	Concordance	Set	Tag	ent	Sent. Pos.	Para. Pos.	lead. Pos.	head. Pos.	Sect. Pos.	File	Date	%
1	in Article 129(4), the European Central Bank shall be entitled to impose fines or periodic »penalty payments on undertakings for failure to comply with obligations under its regulations and »decisions. 26.10.2012 ¶EN Official Journal of the European Union C 326/105 »Article 133 »Without prejudice to the powers of the European Central Bank, the European Parliament and the »Council, acting in accordance with the ordinary legislative procedure, shall lay down the measures »necessary for the use of the euro as the single currency. »Such measures shall be adopted after »consultation of the European Central Bank. ¶CHAPTER 3 »				0	0	n/a	n/a	0	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	17,6%
2	of the Treaties, collect any information and carry »out any checks required for the performance of the tasks entrusted to it. ¶Article 338 »(ex Article 285 TEC) »1. »Without prejudice to Article 5 of the Protocol on the Statute of the European System of Central »Banks and of the European Central Bank, the European Parliament and the Council, acting in »accordance with the ordinary legislative procedure, shall adopt measures for the production of »statistics where necessary for the performance of the activities of the Union. ¶»26.10.2012 EN Official Journal of the European Union C 326/193 »»2.				0	0	n/a	n/a	0	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	45,3%
3	as long as there are Member States with a derogation,				462	1 382	1	n/a	n/a	0	0_12012E_TXT_EN_TXT.txt :023.06.28 00:00	19,2%

Рис. 2. Конкорданс програми WordSmith Tools для візуалізації пошукового елемента «Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union» мультилінгвального корпусу

У створеному програмою конкордансі маркуємо необхідний для подальшого дослідження пошуковий елемент і за допомогою клавіші F8 отримуємо результати роботи інструмента “Розширений контекст”, який надає доступ до кількох фрагментів вихідного тексту. Розширений контекст сприяє збереженню включеності пошукового елемента в певній ситуації, містить відомості про час створення та використання тексту, джерело публікації тощо. Зазначена функція розширеного контексту допомагає реконструювати ситуацію, в якій зафіксовано вживання пошукового елемента European Central Bank.

Інструмент “Розширений контекст” для пошукового елемента наявний у наборі комп’ютерних сервісів програми MonoConc Pro (<http://www.athel.com/mono.html>), яка призначена для роботи в комп’ютерних мережах системи Windows у різних версіях (W95 і вище) та достатньо проста у використанні. Програма оснащена низкою функцій, серед яких: контекстуальний пошук, пошук за регулярним виразом, частотний пошук за тегами, за сполучністю слів та іншими опціями. Однак її обмеження пов’язані з тим, що вона є комерційною програмою.

Для того щоб побачити ширший контекст пошукового елемента (тобто фрагмент попереднього та наступного тексту), користувач обирає будь-який рядок у вікні отриманих первинних конкордансних результатів. Розширений контекст пошукової одиниці відображається у верхньому вікні конкордансу.

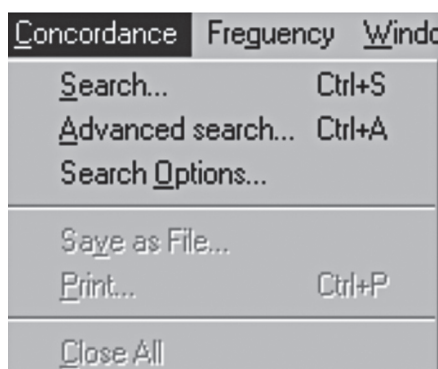

Рис. 3. Меню Конкордансу програми MonoConc Pro

Оскільки мультилінгвальний корпус – це тематично орієнтоване зібрання текстів з Європеїстики, то його тематичні блоки є підкорпусами текстів, які можна створити за допомогою, наприклад, тега < European >. Класифікацію текстів у підкорпуси з використанням тегів можна здійснити за допомогою інструментарію комп’ютерної програми CATMA (Computer Aided Textual Markup and Analysis) (<http://www.catma.de/download>). Версія CATMA 3.2 JAVA підтримується для Mac та Windows PC та доступна на сайті для завантаження. Заснована на відомій програмі “Usebase”, вона дозволяє обробити тексти у двох її складниках: Tagger та Analyzer (Рис. 4).

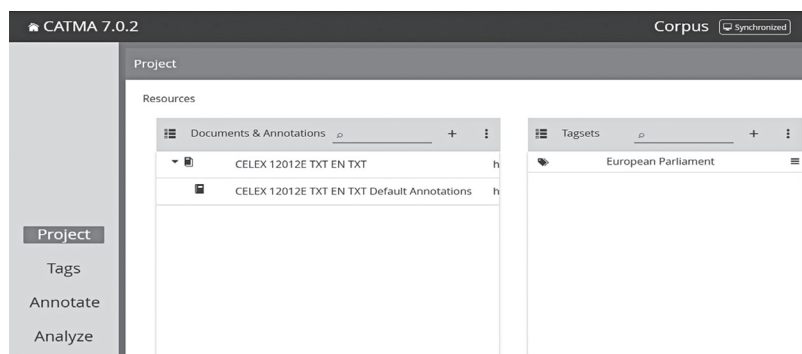

Рис. 4. Діалогове вікно комп’ютерної програми CATMA для створеного тега European Parliament

Ще одна досить відома програма KORP (<https://spraakbanken.gu.se/korp/>) може бути використана для дослідження Європеїстики як комп’ютерний пошуковий інструмент конкордансного типу, що включає колекції текстів різних мов, різної тематики, різних жанрів тощо. Наприклад, на запит пошукового елемента European у підкорпусі текстів іспанською мовою програма KORP побудувала конкорданс із можливістю представлення розширеного контексту шляхом натискання в меню функції Show context. Вікно конкордансу, окрім лівобічного і правобічного контекстів, містить праворуч метадані тексту (Рис. 5). Розширений контекст надав можливість ознайомитися зі змістом усього тексту, у якому йдеться про діяльність Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), що став фундатором Європейського Союзу. Цікавими виявилися відомості про функціонування економічних інституцій ЄЕС,

про умови для вступу країн до ЄЕС, основні з яких такі: ратифікація Європейської конвенції з прав людини, реформування економіки й соціальної сфери, дотримання принципів плюралістичної демократії тощо.

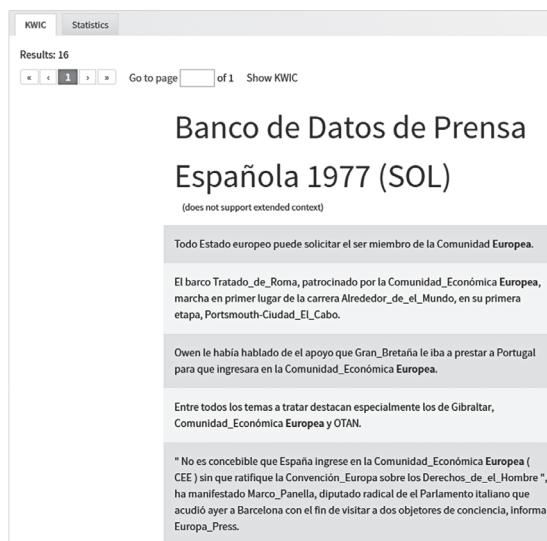
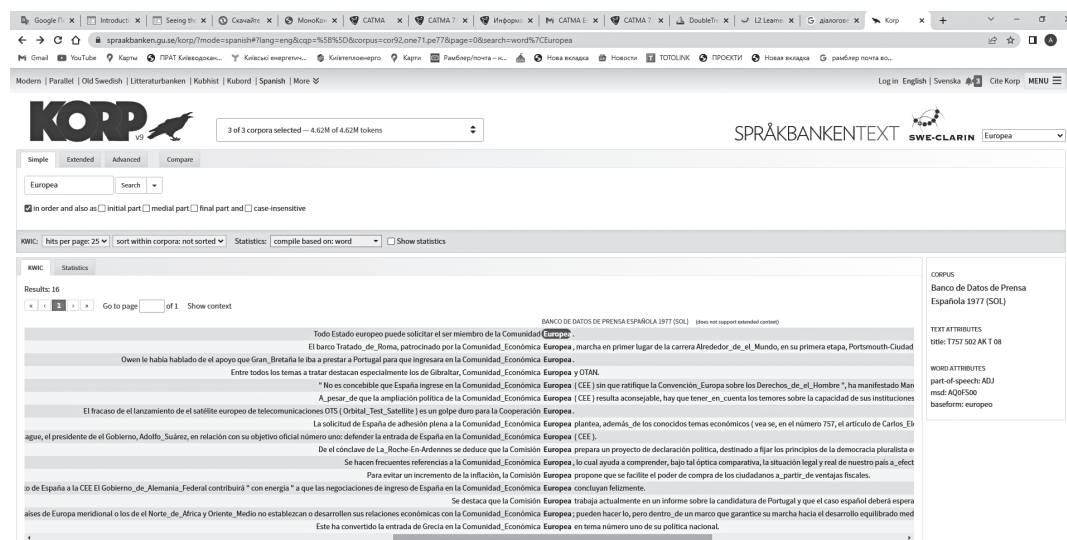

Рис. 5. Concordance програми KORP для візуалізації пошукового елемента European у підкорпусі текстів іспанською мовою з можливістю представлення розширеного контексту

Окрім стислого огляду комп'ютерних програм, які можна використовувати в процесі роботи з мультилінгвальним комбінованим корпусом, зокрема, для дослідження Європеїстики, вкажемо на роль і значення корпусної статистики, якою оснащені всі комп'ютерні програми для виконання різних дослідницьких завдань. Наприклад, програма KORP дозволяє отримати статистичні дані шляхом натискання в меню функції Show statistics (Рис. 6) та побудувати діаграми шляхом натискання в меню функції Graph (Рис. 7).

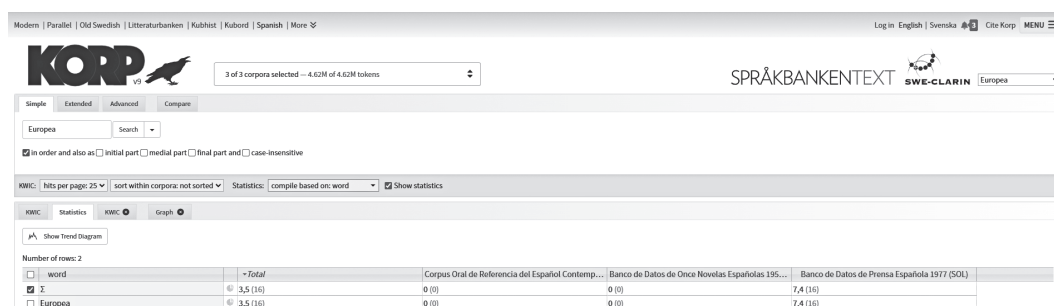

Рис. 6. Статистичні дані пошукового елемента European у підкорпусі текстів іспанською мовою програми KORP

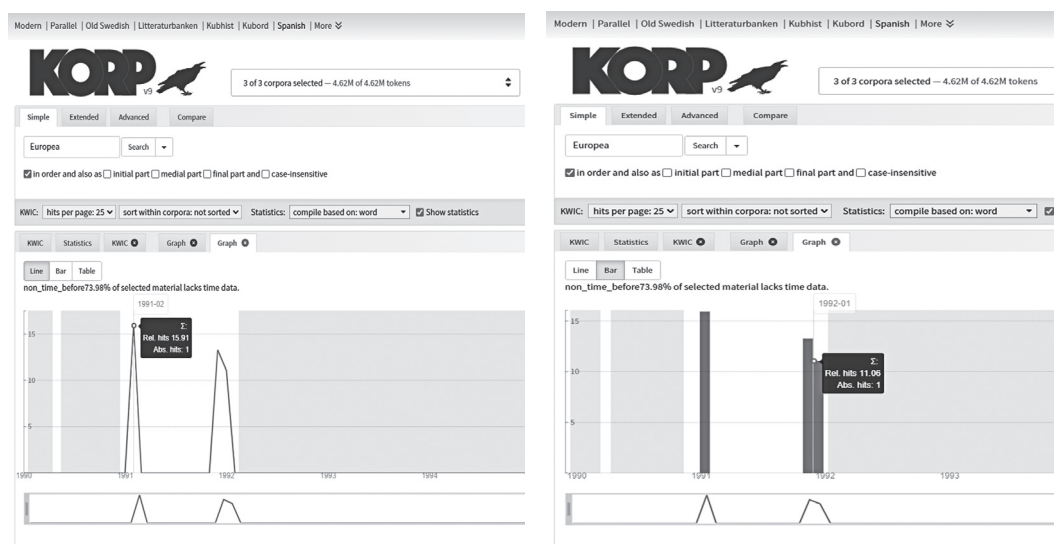

Рис. 7. Побудова діаграм у підкорпусі текстів іспанською мовою програми KORP

Сьогодні, коли текстові бази даних володіють конкордансом і корпус-менеджерами, до основних методів роботи з корпусами текстів можуть бути віднесені всі види корпусної лінгвостатистики: підрахунок абсолютної частотності слів, виділення найбільш змістових частотних слів за окремими підкорпусами (включаючи дискурсивно релевантні), побудова діаграм частотності слова за кожним підкорпусом, виділення кластерів (статистично значущих ланцюжків слів, розташованих контактено), корпусний пошук сполучуваності (колокацій, які можуть розташовуватися дистантно).

Зіставний аналіз кількісних і статистичних даних про частоту вживання слів або колокацій, про ступінь їхньої семантичної близькості допомагає встановлювати зв'язки між пошуковими одиницями різних мов як усередині тегів, так і між ними.

Висновки та перспективи дослідження. Підбиваючи підсумок критичного огляду комп'ютерних програм, які можна використовувати для роботи з мультлінгвальним зіставним корпусом текстів за тематикою Європеїстика, відзначимо, що функціонал комп'ютерних інструментів корпус-менеджерів AntConc, WordSmith, WordList,

MonoConcPro та CATMA дозволяє: будувати як окремі KWIC, так і повні конкордансні списки (KWIC дає змогу простежити, у яких контекстах (зокрема й розширених із наданням метаданих текстів: автора, джерело публікації, рік видання джерела тощо) та дискурсах вжито колокати, наприклад, European Central Bank, European Parliament, і яка їхня семантична близькість у різних мовах); розмежувати функціонал того чи іншого контекстуального значення пошукового елемента в його найбільш імовірній лівобічній та правобічній валентності; побачити результати статистичної обробки необхідної інформації з корпусних тегів; зберігати та роздруковувати результати; швидко обробляти запити та видавати результати; підтримувати різні формати текстових даних (txt, doc, rtf, html та ін.).

Перспективи подальших досліджень полягають в описі результатів практичної апробації запропонованої методики роботи з корпус-менеджерами AntConc, WordSmith, WordList, MonoConc Pro, CATMA та KORP для дослідження Європеїстики.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрушенко, О. (2022). Комплексна методика дослідження фокусувальних адвербів у сучасних та історичних корпусах текстів англійської мови. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* (pp. 26–54). Publishing House “Baltija Publishing”.
- Бобер, Н. М. (2020). *Когнітивно-семантична матриця фразових дієслів емоційних станів людини у Британському національному корпусі* [Дис. канд. філол. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].
- Жуковська, В. В. (2013). Ресурси корпусної лінгвістики у дослідженні історичної динаміки мови. В *Матеріали міжнародної наукової конференції “Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика”* (с. 151–156). Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Мейзерська, І. В. (2014). Корпусний підхід у сучасній лінгвістиці: перспективи і можливості застосування. *Науковий вісник кафедри Юнеско. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*, 28, 53–58.
- Широков, В. А., Бугаков, О. В., & Грязнухіна, Т. О. (2005). *Корпусна лінгвістика*. Київ: Довіра.
- Afli, H., Barrault, L., & Schwenk, H. (2012). Traduction automatique à partir de corpus comparables: extraction de phrases parallèles à partir de données comparables multimodales. *Actes de la conférence conjointe JEP-TALN-RECITAL*, 2, 447–454.
- Barzilay, R., & Lee, L. (2003). *Learning to Paraphrase: An Unsupervised Approach Using Multiple-Sequence Alignment*. Edmonton.
- Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (1998). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge University Press.
- Bowker, L., & Pearson, J. (2002). *Working with Specialized Language: A Practical Guide to Using Corpora*. Routledge.
- Brawn, S. (2007). Designing and exploiting small multimedia corpora for autonomous learning and teaching. In E. Hidalgo, L. Querada, J. Santana (Eds.), *Corporain the Foreign Language Classroom: Selected Papers from the Sixth International Conference on Teaching and Language Corpora* (TaLC 6, p. 32–33.). Rodopi.
- Cartoni, B., & Deléger, L. (2011). Découverte de patrons paraphrastiques en corpus comparable: une approche basée sur les n-grammes. In *Actes de la 18e conférence sur le Traitement Automatique des Langues Naturelles. Articles courts* (p. 182–187). Montpellier.

- Culo, O., Schirra, S.H., Neumann, S., & Vela, M. (2008). Empirical Studies on Language Contrast Using the English-German Comparable and Parallel Corpus. In N. Calzolari (Ed.), *Workshop abstracts / Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation* (p. 47–51). Palais des Congrès Mansour Eddahbi.
- Elhadad, N., & Sutaria, K. (2007). Mining a Lexicon of Technical Terms and Lay Equivalents. In *ACL BioNLP Workshop* (p. 49–56). Prague.
- Guidère, M. (2010). *Introduction à la traductologie. Penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain*. De Boeck Université.
- Johns, T. (1991). Should You Be Persuaded – Two Samples of Data-driven Learning Materials. *Classroom Concordancing: ELR Journal*, 4, 1–16.
- Kapranov, Ya. (2022). AntConc corpus manager and its possibilities for keywords with resilience semantics search. In R. Vasko (Ed.), *Language. Culture. Discourse* (p. 22–32). PC TECHNOLOGY CENTER.
- Kilgariff, A. (2001). Comparing Corpora. *International Journal of Corpus Linguistics*, 6, 97–133.
- McEnery, A. M. (2003). Corpus Linguistics. In R. Mitkov (Ed.), *The Oxford Handbook of Computational Linguistics* (p. 448–463). Oxford University Press.
- McEnery, A., & Xiao, Z. (2007). Parallel and Comparable Corpora: What is Happening. In *Incorporating Corpora: Translation and the Linguist* (p. 18–31). Multilingual Matters.
- O’Keeffe, A., McCarthy, M., & Carter, R. (2007). *From Corpus to Classroom: Language Use and Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Rauf, S. (2012). *Efficient Corpus Selection for Statistical Machine Translation: thèse de Doctorat*. Université du Maine.
- Reppen, R. (2010). *Using Corpora in the Language Classroom*. Cambridge University Press.
- Resnik, P., & Smith, N. A. (2003). The Web as a parallel corpus. *Computational Linguistics*, 29(3), 349–380.
- Scarpa, F. (2010). *La traduction spécialisée: une approche professionnelle à l’enseignement de la traduction*. University of Ottawa Press.
- Zanettin, F. (1998). Bilingual Corpora and the Training of Translators. *Meta*, 4(43), 616–630.

REFERENCES

- Andrushenko, O. (2022). Kompleksna metodyka doslidzhennya fokusuval'nykh adverbiv u suchasnykh ta istorychnykh korpusakh tekstiv anhliys'koyi movy. V *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* (pp. 26–54). Publishing House “Baltija Publishing”.
- Bober, N. M. (2020). *Kohnityvno-semantychna matrytsya frazovykh diyesliv emotsiynykh staniv lyudyny u Brytans'komu natsional'nomu korpusi* [Dys. kand. filol. nauk, Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M. P. Drahomanova].
- Zhukovs'ka, V. V. (2013). Resursy korpusnoyi linhvistyky u doslidzhenni istorychnoyi dynamiky movy. V *Materialy mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi “Slovo i rechennya: syntaktyka, semantyka, prahmatyka”* (s. 151–156). Kyiv: Kyivskyy universytet imeni Borysa Hrinchenka.
- Meyzers'ka, I. V. (2014). Korpusnyy pidkhid u suchasniy linhvistytsi: perspektyvy i mozhlyvosti zastosuvannya. *Naukovyy visnyk kafedry Yunesco. Seriya Filolohiya. Pedahohika. Psykholohiya*, 28, 53–58.
- Shyrovkov, V. A., Buhakov, O. V., & Hryaznukhina, T. O. (2005). *Korpusna Linhvistyka*. Dovira.

- Afli, H., Barrault, L., & Schwenk, H. (2012). Traduction automatique à partir de corpus comparables: extraction de phrases parallèles à partir de données comparables multimodales. *Actes de la conférence conjointe JEP-TALN-RECITAL*, 2, 447–454.
- Barzilay, R., & Lee, L. (2003). *Learning to Paraphrase: An Unsupervised Approach Using Multiple-Sequence Alignment*. Edmonton.
- Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (1998). *Corpus Linguistics : Investigating Language Structure and Use*. Cambridge University Press.
- Bowker, L., & Pearson, J. (2002). *Working with Specialized Language: A Practical Guide to Using Corpora*. Routledge.
- Brawn, S. (2007). Designing and exploiting small multimedia corpora for autonomous learning and teaching. In E. Hidalgo, L. Quereda, J. Santana (Eds.), *Corporain the Foreign Language Classroom : Selected Papers from the Sixth International Conference on Teaching and Language Corpora* (TaLC 6, p. 32-33.). Rodopi.
- Cartoni, B., & Deléger, L. (2011). Découverte de patrons paraphrastiques en corpus comparable: une approche basée sur les n-grammes. In *Actes de la 18e conférence sur le Traitement Automatique des Langues Naturelles. Articles courts* (p. 182–187). Montpellier.
- Culo, O., Schirra, S.H., Neumann, S., & Vela, M. (2008). Empirical Studies on Language Contrast Using the English-German Comparable and Parallel Corpus. In N. Calzolari (Ed.), *Workshop abstracts / Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation* (pp. 47–51). Palais des Congrès Mansour Eddahbi.
- Elhadad, N., & Sutaria, K. (2007). Mining a Lexicon of Technical Terms and Lay Equivalents. In *ACL BioNLP Workshop* (p. 49–56). Prague.
- Guidère, M. (2010). *Introduction à la traductologie. Penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain*. De Boeck Université.
- Johns, T. (1991). Should You Be Persuaded – Two Samples of Data-driven Learning Materials. *Classroom Concordancing: ELR Journal*, 4, 1–16.
- Kapranov, Ya. (2022). AntConc corpus manager and its possibilities for keywords with resilience semantics search. In R. Vasko (Ed.), *Language. Culture. Discourse* (p. 22–32). PC TECHNOLOGY CENTER.
- Kilgariff, A. (2001). Comparing Corpora. *International Journal of Corpus Linguistics*, 6, 97–133.
- McEnery, A. M. (2003). Corpus Linguistics. In R. Mitkov (Ed.), *The Oxford Handbook of Computational Linguistics* (p. 448–463). Oxford University Press.
- McEnery, A., & Xiao, Z. (2007). Parallel and Comparable Corpora: What is Happening. In *Incorporating Corpora: Translation and the Linguist* (p. 18–31). Multilingual Matters.
- O’Keeffe, A., McCarthy, M., & Carter, R. (2007). *From Corpus to Classroom : Language Use and Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Rauf, S. (2012). *Efficient Corpus Selection for Statistical Machine Translation: thèse de Doctorat*. Université du Maine. <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00732984/>.
- Reppen, R. (2010). *Using Corpora in the Language Classroom*. Cambridge University Press.
- Resnik, P., & Smith, N. A. (2003). The Web as a parallel corpus. *Computational Linguistics*, 29(3), 349–380.
- Scarpa, F. (2010). *La traduction spécialisée: une approche professionnelle à l’enseignement de la traduction*. University of Ottawa Press.
- Zanettin, F. (1998). Bilingual Corpora and the Training of Translators. *Meta*, 4(43), 616–630.

Співфінансується Європейським Союзом. Проте висловлені думки належать лише авторці і не обов'язково збігаються з поглядами Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні орган, що надає гранти, не відповідають за наведені в статті погляди.

Дата надходження до редакції 01.06.2023

Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про автора

<p>Корольова Алла Валер'янівна,</p> <p>доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського національного лінгвістичного університету</p> <p>e-mail: alla.korolyova@knlu.edu.ua</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>когнітивна лінгво- макрокомпаративістика, природні та штучні мови, реконструкція, корпусна лінгвістика</p>
--	--	---

УДК 811.521:81'276

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286188>

О. І. Кравець

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: kravetsolena71@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4293-0030>

МОЛОДІЖНИЙ СОЦІОЛЕКТ МЕРЕЖЕВОГО ПРОСТОРУ ТА ЙОГО ПИСЬМОВА ФОРМА ЯК АТРИБУТ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Abstract

The present study outlines a comprehensive analysis of the Japanese youth sociolanguage of the network space as an attribute of modern youth linguoculture and its component part of the written form of communication. The article considers the youth sociolanguage of the network space [若者語のSNS言葉] [wakamonogo no SNS kotoba] as the newest linguistic phenomenon in the modern Japanese language, which functions in youth communities of the network space, transforms the communication of young people and has its own “written and spoken” form of speech, where the function of intonation is performed by paralinguistic means of language. For the first time, the lexical items of the youth sociolect of the network space are classified in order to systematise them depending on the method of notation. The author focuses on the uniqueness of the Japanese writing system and thus distinguishes four methods of notation acts: hybrid input method; incorrect conversion; graphemic similarities; representative symbols of emotional expression. Special attention is paid to monitoring of paralinguistic means of communication as a resource for textualisation of youth oral speech. The study also identifies and analyses the differences between the oral language [話し言葉] and the written language [書き言葉] of youth network communication. The analysis of the factual material shows the presence of a significant number of written units of the youth sociolect, which entered the circulation of oral communication through secondary transformation, and it indicates their interaction and complementarity.

The analysis of the Japanese youth sociolanguage of the network space, in particular its written form, is quite appropriate and promising in predicting the process of change and enrichment of the standard Japanese language. It opens up new perspectives in the study of youth sociolects at different levels and expands understanding of the linguistic worldview of the modern Japanese youth.

Keywords: graphemic similarities, conversion, youth sociolect of the network space, paralinguistic means, written and spoken form, representative symbols, textualisation.

Анотація

У межах запропонованого дослідження здійснено комплексний аналіз японського молодіжного соціолекту мережевого простору як атрибута сучасної молодіжної субкультури та його складової частини письмової форми спілкування. Молодіжний соціолект мережевого простору [若者語のSNS言葉] [wakamonogo no SNS kotoba] розглянуто як новітнє лінгвістичне явище в сучасній японській мові, що функціонує в молодіжних спільнотах мережевого простору, трансформує комунікацію молоді і має власну “писемно-розмовну” форму мовлення, де функцію інтонації виконують паралінгвістичні засоби мови. Уперше класифіковано лексичні одиниці молодіжного соціолекту мережевого простору з метою систематизувати їх залежно від способу нотації. Виділено чотири методи актів нотації з урахуванням унікальності японської писемної системи: гібридний метод введення; неправильна конвертація/конверсія; графемні подібності; репрезентативні символи вираження емоцій. Здійснено моніторинг паралінгвістичних засобів комунікації як ресурсу текстуалізації молодіжного усного мовлення. У дослідженні виявлено та проаналізовано відмінності між усною мовою [話し言葉] і писемною мовою [書き言葉] мережевої комунікації молоді. Аналіз фактичного матеріалу вказав на значну кількість письмових одиниць молодіжного соціолекту, які ввійшли до обігу усного спілкування шляхом вторинної трансформації, що свідчить про їхню взаємодію та взаємодоповнення.

Здійснений аналіз японського молодіжного соціолекту мережевого простору, зокрема його письмової форми, є цілком доцільним і перспективним у прогнозуванні процесу зміни та

збагачення нормативної японської мови. Дослідження відкриває нові перспективи у вивченні молодіжних соціолектів на різних рівнях та розширює розуміння мовної картини світу сучасної японської молоді.

Ключові слова: графемні подібності, конвертація/конверсія, молодіжний соціолект мережевого простору, паралінгвістичні засоби, писемно-розмовна форма, репрезентативні символи, текстуалізація.

Вступ. Молодіжний соціолект як продукт сучасного суспільства є, з одного боку, вивіреною показником його розвитку, з іншого, він відображує дійсний стан суспільства та формує динаміку розвитку сучасної мовної системи. Щодо паралельності процесів розвитку суспільства і мови молоді А. Йонекава (米川明彦) висунув тезу, що “сучасну епоху можна описати як епоху молодіжного соціолекту”, адже саме мова молоді є своєрідним семантичним маркером, який позначається на кожному поколінні, характеризує цінності тієї чи іншої епохи, які надалі впливають на мовну систему в цілому (米川明彦, 2022). Мова молоді існувала завжди, але в різних суспільствах була різною, тому, говорячи про молодіжні соціолекти, ми апелюємо до сучасного суспільства глобального мережевого розвитку, характерні ознаки якого – мобільність та аеродинамічні зміни на всіх рівнях. Саме в площині зазначених парадигм вагомою і перспективною сферою лінгвістичних досліджень розвитку мови є дослідження молодіжного соціолекту в сучасному мережевому просторі.

Новітні технології визначають спосіб життя та культуру сучасної японської молоді, що, зі свого боку, позначається на тенденції зростання мережевої термінології японських молодіжних соціолектів. Варто очікувати, що така тенденція буде зберігатися досить тривалий час. З цього приводу Джулі Колман зазначала, що мова молоді безпосередньо залежить від сьогоденних реалій життя, адже саме в ній “випробується те, що завтра може потрапити до національного словника. З появою комп’ютерів, інтернету молодь першою сприйняла особливості цієї мови і пристосувалася до нових умов комунікації, розширюючи таким чином свій лексичний склад. На сьогодні невідомо, що буде актуальним і визнаним завтра, але, безперечно, це буде відображено у словникові молоді” (Coleman, 2012, pp. 64-65).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідження молодіжного соціолекту в різних площинах його функціонування відповідає запитам сучасної лінгвістики та завжди перебуває в центрі уваги вітчизняних і закордонних науковців. Мовну картину світу молодіжних соціолектів у своїх працях розглядають І. Бодуен де Куртене, О. Горбач, Й. Дзєндзелівський, У. Лабов, М. Макдевід, М. Маковський, С. Мартос, Л. Ставицька, С. Пиркало, А. Йонекава (米川明彦), Й. Кувамото (桑本裕二), І. Фуміо (井上文雄), Т. Шібата (柴田武), Н. Ямагучі (山口中味). До вивчення лінгвокультурної специфіки та впливу процесів глобалізації на мову молоді зверталися М. Архіпова, І. Щур, J. Coleman, M. Silverstein, W. J. Lambert, І. Іноуе (井上逸兵), К. Мацуда (松田謙次郎). Пропоноване дослідження молодіжних соціолектів мережевого простору сучасної Японії значною мірою опирається на праці видатних японських лінгвістів. Зокрема, К. Хоріо (堀尾 佳以, 2022) досліджував японські молодіжні соціолекти мережевого простору та їхній вплив на зміни в стандартній японській мові; Ю. Танака (田中ゆかり, 2014; 2021), І. Курода (黒田一平, 2011; 2021) зосереджувалися на писемній формі інтернет-комунікації молоді; І. Іноуе (井上逸兵, 2006) розглядав паралінгвістичні засоби мережевого спілкування молоді; І. Курода (黒田一平, 2021) простежив вплив системи конвертації на текстуалізацію японської молодіжної лексики.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні японських молодіжних соціолектів мережевого простору та їхньої письмової форми як атрибута сучасної молодіжної

субкультури. Відповідно до поставленої мети передбачено розв'язати такі **завдання**: 1) схарактеризувати реальний стан молодіжних соціолектів мережевого простору; 2) класифікувати та провести моніторинг способів текстуалізації молодіжної мережевої лексики; 3) дослідити вплив мережевої комунікації на письмову та усну форми молодіжних соціолектів і нормативну японську мову в цілому.

Методи та методологія проведення дослідження. У роботі використано низку загальнонаукових методів (методи аналізу та синтезу), що уможливило узагальнити теоретичні передумови вивчення японських молодіжних соціолектів мережевого простору та їхньої письмової форми, та спеціальних *лінгвістичних методів*, а саме: *описовий* з окремими прийомами *зовнішньої та внутрішньої інтерпретації*, *метод дистрибутивного аналізу* з метою сегментації тексту на одиниці певного рівня та об'єднання їх у певні класи, а також *метод контекстуального аналізу* з його двома етапами – *контекстуалізацією та інтерпретацією*.

Виклад основного матеріалу. Молодіжні спільноти ніколи не були повністю ізольовані від суспільства, тож і мова, якою послуговується молодь, є досить відкритим явищем. Глобальні зміни у всіх галузях суспільства в минулому столітті привели до значної інтенсифікації змін у мовній системі. Мова молоді як мова соціальної групи набула значної актуалізації та значно розширила свою сферу функціонування – з усної форми неформального спілкування молоді молодіжні соціолекти стали використовувати в ЗМІ, на телебаченні, на сторінках інтернету, у мобільному спілкуванні тощо. Сьогодні молодіжні соціолекти мають хоч ще не зовсім сталу, але власну письмову форму, якою молодь користується в соціальних мережах.

Серед зібраного під час дослідження фактичного матеріалу ми виявили значну кількість соціолектних одиниць, пов'язаних із новітніми технологіями, зокрема соціальними мережами, які достеменно розкривають зв'язок молодіжних соціолектів зі стилем життя молоді та соціальними змінами. Наприклад, 「インスタ」 [insuta] “*аббревіатура для Instagram*”, 「インスタ系」 [insuta kei] “*мати гарний вигляд в Instagram*”, 「グルチャ」 [guruchya] “*груповий чат в Line*”, 「うぷする」 [upusuru] “*завантажувати файл в інтернет*”, 「ツイッタラー」 [tuitara] “*користувач Twitter*”, 「BFF」 (аббревіатура від [Best Friend Forever]) “*найкращий друг назавжди*”, використовують при листуванні в Line, Instagram, Twitter, Facebook, 「リア弁」 [ria ben] “*реальне життя, а не віртуальний світ*” – це такі лексичні одиниці, які утворилися на сторінках інтернету та надалі багато з яких вийшли за межі мережевого простору.

Наведена вище лексика є новітнім явищем і в нормативній японській мові, і в сучасному молодіжному соціолекті. Вона та має цілу низку визначень: 「インターネットスラング」 [inta:netto surangu], 「ネット語」 [netto go], 「ネット方言」 [netto hougen], 「ネットスラング」 [netto sursngu] 「2ch語」 [ni tyā go], 「ネットスピック」 [netto supiku] тощо. У японських лінгвістичних колах останнім часом досить поширеним терміном щодо позначення молодіжної мови мережевого простору є 「若者語のSNS言葉」 [wakamonogo no SNS kotoba] (досл. пер. “*молодіжна мова ССМ*” (аббревіатура від служби соціальних мереж)). 「若者語のSNS言葉」 – це слова/вирази, які функціонують у молодіжних спільнотах мережевого простору для позначення дій, об'єктів, явищ, взаємно ідентифікуються, а щоденне їхнє використання як текстового зв'язку трансформує комунікацію серед молодого покоління (黒田一平, 2021, 頁. 238–239). У нашому дослідженні зазначене явище буде описано та проаналізовано як молодіжні соціолекти мережевого простору.

“Спільноти мережевого простору” О. Такамото (高本條治) поділяє на дві великі групи. Перша – це спільноти з добре розвинутою мережевою інфраструктурою, яка

використовується в адміністративних службах, комерційній діяльності, громадській діяльності, медіапросторі, а також у повсякденному житті. У цьому випадку це майже синонім терміна “інформаційне суспільство”. Друга група – це спільноти/індивідуальне спілкування людей, які беруть участь в обміні інформацією через канали інтернет із залученням служб соціальних мереж (Line, Twiter, Instagram, Tik Tok, YouTube, Facebook та ін.), у різній формі обмін файлами, відео, голос, миттєві повідомлення. Таке спілкування відбувається в умовах масової комунікації та має власні особливості, відмінні від традиційного прямого спілкування (高本條治, 2006). Саме на лексиці другої групи, зокрема молодіжному соціолекті мережевого простору, зосереджене наше дослідження.

Мережева комунікація займає передові позиції у структурі повсякденного спілкування молоді. Про це свідчать результати опитування дослідницької медіакомпанії TesTee Lab, опубліковані в жовтні 2022 року, щодо користування соціальними мережами молоддю, яка навчається. Серед 4226 респондентів 97,3% учнів середніх класів, 98,9% старшокласників і 97,9% студентів відповіли, що вони користуються соціальними мережами в повсякденному спілкуванні (株式会社 TesTee, 2022). У результаті проведеного анкетування серед японської молоді щодо користування молодіжною лексикою в мережевому просторі нами були отримані такі дані. Зі 134 опитаних респондентів 72,4% заявили, що молодіжну лексику використовують, спілкуючись через соціальні мережі, та 67,3% респондентів відповіли, що джерелом поповнення їхнього словника новими соціолектними одиницями є мережева комунікація; 3,2% респондентів вказали, що взагалі не використовують молодіжну мову.

Один із чинників збільшення кількості мережевої лексики є поширення персональних комп'ютерів, засобів інтернет-комунікації завдяки розвитку інформаційних технологій. Такі технології уможливили нотацію ієрогліфів у мережевому просторі шляхом конвертації та проєктивного перетворення. Інноваційні зміни, які кіберкомунікації привнесли в систему перетворень стандартної японської мови, а саме АТОК і MS-IME, стали епохальною подією. Багатошарова структура японського письма (ієрогліфи「漢字」, Хірагана「平仮名」, Ктакана「片仮名」) отримала інструмент – японську систему конвертації, яка дозволила її візуальній природі ще більше розквітнути. Саме молоде покоління, яке, як ми неодноразово зазначали, першим активно реагує на зміни в суспільстві та світові інформаційні тенденції загалом, стало в авангарді творення нових мовних одиниць мережевого простору. Молодіжні соціолекти є відкритим мовним прошарком нормативно занижених лексичних одиниць з яскраво вираженим експресивно-емоційним забарвленням і молодіжна лексика мережевого простору пов'язана з мовною грою, передбачає навмисне маніпулювання мовними засобами, надає можливість відтворювати емоції, які важко виразити в лаконічному мовному середовищі. Отже, досліджуючи молодіжні соціолекти, ми не можемо залишити осторонь такий важливий атрибут сучасної японської молодіжної субкультури, як лексика мережевого простору та її письмову форму спілкування.

Японський молодіжний мережевий дискурс є одним зі складових частин широкого поняття мережевої комунікації та має особливу “третю” форму мовлення – “писемно-розмовну”, де функцію інтонації (парамови) беруть на себе паралінгвістичні засоби, які надають висловленню експресивно-емоційного забарвлення. Молодіжна лексика, створена на сторінках соціальних мереж із припущенням мережевого використання, візуалізована шляхом набору на клавіатурі, яка на додаток до характеристик безособовості та асинхронності також відзначається “високим рівнем

самобутності та декоративності”, який Ю. Танака позначає терміном 「打ちことば」 [uchi kotoba] (田中ゆかり, 2016). Цей термін 「打ちことば」 має неозначену межу між “письмовою мовою” та “розмовною мовою”, але не використовує інформацію вербального спілкування та парамову. Щоб компенсувати ці недоліки, 「打ちことば」 включає так звану “ненормативну орфографію”, зокрема лексичні комбінації і використання творчих символів “Net Media” (пиктограми, штампи та неграматичні сполучення). У результаті це явище як модель нового способу словотвору підвищує “непрозорість” і експресивність новоствореної лексики та інтегрується в сучасні молодіжні соціолекти (田中ゆかり, 2021).

З поширенням інтернету та соціальних мереж 「打ちことば」 стала повноцінною формою текстуалізації молодіжного мовлення, а багатошарова лексична структура японської мови породила численні варіації молодіжних соціолектних одиниць через акт нотації як “введення” їх в електронні пристрої. Нижче наведено пояснення зі значною кількістю прикладів, що дають уявлення про поточну ситуацію функціонування японських молодіжних соціолектів мережевого простору, умовно розділених на чотири групи.

1. Гібридний метод введення з клавіатури, при якому для введення лексики застосовується японська та англійська клавіатура з подальшою конвертацією. Цей метод застосовують і для введення запозиченої лексики, як у нижче наведених прикладах (а) і (б), і для введення власне японських слів різних шарів лексики, як у (в) і (г, д, е, є, ж). Слід зазначити, що конвертація слова на японську мову відбувається після введення латиниці, наприклад, [warau] – 「笑う」, тому часто супутній етап конвертації залишається незмінним (приклад (д)) або ж його навмисно залишають у стані неправильної конвертації (приклад (а, б)), що, зі свого боку, збільшує експресивність та “непрозорість” слова. Наприклад:

а) 「おk」 – [OK] (вираження згоди з кимось/чимось) – при перегляді різних вебсайтів часто використовується фраза 「Oっておk」, що свідчить про значний ступінь визнання в інтернет-спільноті. Ця форма з’явилася майже відразу із поширенням спілкування в мережі завдяки легкості та швидкості введення;

б) 「ㄱp」 – [upload] завантаження файлів на сервер. При введенні лексичної одиниці ㄱp, що є скороченням від [Up Load], інколи можна натрапити на комбінацію 「あp」, але через відносну близькість розміщення клавіш 「ㄱp」 використовують частіше. Протилежним є 「ㄱwn」 – [download], вивантаження файлів з інтернету. Також використовують у різних граматичних формах, наприклад: 「ㄱp主」 (у формі іменника), “завантажувач, власник завантажених даних; особа, яка розмістила такі дані, як зображення, відео- та аудіофайли на дошці оголошень, анонімному FTP-сайті, сайті обміну відео тощо”; 「ㄱpる」 (у формі дієслова), “завантажувати” (застосовано спосіб словотвору 「る言葉」);

в) 「乙」 скорочення від вислову 「お疲れ様」 – 「おつ」 “хороша робота, дякую за роботу, гарно попрацювали”. У розмовній мові це скорочення молодь використовує ще із середини минулого століття, проте з часом при наборі на японській клавіатурі набуло зазначеної форми й поширилося в мережевому спілкуванні. Також вживаються і більш ввічливі варіанти 「乙です」 і 「乙でした」;

г) 「垢」 (アカ) [aka] “обліковий запис”, скорочення від 「アカウント」 записано за допомогою ієрогліфа, переважно використовує молодь у соціальних мережах (Twitter, Line, Instagram) для позначення облікового запису. Є ціла низка похідних від 「垢」, наприклад: 本垢 [hon aka] “основний акаунт”; 裏垢 “кулуарний акаунт” для скарг, негативних відгуків у Твіттері тощо; 「ようつべ」 [youtube] швидкий набір за допомогою Хірагана, латинізованого відеохостингу Youtube;

д) 「w」 – 「笑う」 [warau] “сміятися” є один із найбільш вживаним мережевим висловом серед молодіжних соціолектів. Став поширеним завдяки практичності у використанні, оскільки його легко відтворити/виразити одним натисканням [w] на клавіатурі. Трансформований за моделлю: 「笑う」 – [ワウ] – [wara] – [w], 「w」 використовують і у множині, наприклад, 「ww」, 「www」, 「wwww.....」 і т.д., тобто здатний виражати інтенсивність сміху та еволюціонує в міру того, як зростає ступінь веселощів, смішно, дуже смішно, смішно до сліз, і т.д. Візуально “wwww” схоже на траву, тож молодь на його позначення почала використовувати ієрогліф 「草」 [kusa] (трава) і надалі розширила його креативне використання численними похідними. Наприклад, 「草原」 (прерія), 「竹」 (бамбук), 「森」 (ліс), 「山」 (гора), 「ジャングル」 (джунглі) тощо. Якщо розглянути до прикладу 「竹」 [take] (бамбук), яке також використовують у мережевому спілкуванні у значенні смішно, замість “www” записують “TTTTT” (акронім від [take]) або Катаканою “ケケケケケ” за схожістю з ієрогліфом 「竹」;

Наступні приклади, так звана лексика 「K Y式日本語」 [KY shiki nihongo], – це категорія латинізованих аббревіатур, при нотації вводиться лише початкова латинська літера слова/кожного слова фрази незалежно від лексичного шару, до якого належить похідне слово. Наприклад:

е) ksnm – латинізація вислову 「くそねみ」 “до біса сонний”, використовується переважно в соціальних мережах;

є) ks 「ケーエス」 – латинізація аббревіатури 「既読スルー」 [kidoku suru] “читати”, використовують у LINE і в розмовній мові в значенні не відповідати на прочитані повідомлення;

ж) ogz... – почуття розчарування. Літера “o” зображує голову, “r” – верхню частину тіла з руками на землі, а “z” – ноги, зігнуті в колінах, що зображають людину в стані розпачу.

Цікавим прикладом гібридного введення є застосування цифрової нотації із сильно вираженим характером мовної гри, наприклад: 「やおい」 [yaoi] нотується як 「801」 (позначення манга та романів нобершью, орієнтованих на жінок, у яких зображується чоловічий гомосексуалізм); 「ニヤニヤ」 [niyaniya] – 「2828」 (насміхатися); 「冷凍食品」 – 「冷食」 – 「0食」 (заморожені продукти).

2. Неправильна конвертація 誤変換 (ごへんかん). Як ми вже згадували, японська стандартна мова має унікальну систему письма, де одночасно використовується три типи символів (ієрогліфи, силабічні абетки Хірагана і Катакана). Із поширенням комп’ютерів, текстових процесорів, мобільних засобів зв’язку, планшетних пристроїв при контекстуалізації япономовної лексики постала проблема неправильної конвертації 誤変換 [gohenkan]. При введенні японського тексту на технічних пристроях комп’ютерне забезпечення перетворює латинські літери на суміжні Кана та ієрогліфи відповідно до японської системи мови, іноді видаючи результат не передбачений автором/упорядником (ヨシナガ, 2005). Коли виникають такі помилки, або “неправильні перетворення”, укладачеві необхідно їх виправити, що потребує додаткового часу, а іноді і додаткових знань. До того ж неправильні перетворення, які виникають через помилки в конвертації символів або навмисно неправильно конвертовані, можуть бути кумедними та мати характер секретності. Наприклад, 「厨房」 “учень середньої школи” – неправильно конвертовано від 「中坊」; 「〇〇しか勝たん」 “немає нічого/нікого кращого, ніж 〇〇” – неправильно конвертовано від 「加担」 “підтримка”; 「二重」 – перетворення від NiziU “відомий дівочий гурт із дев’яти учасниць, відібраний з 10 000 конкурсантів у японсько-корейському проєкті прослуховування”; ціла низка неправильних перетворень є від 「コロナウイルス」

“коронавірус” – 「コロナ鍋」, 「コロナ下」, 「コロナ化」, 「コロナ課」 та ін. Ці приклади є заміною оригінальної нотації на гомофонну палеографію шляхом випадкового/ненавмисного перетворення символів, тобто зміни в нотації мотивовані схожістю звукових гіперполів. Для молоді це є своєрідним ресурсом, бунтом проти мовних стандартів, що дозволяє їм демонструвати свою особистість та самобутність у мережевому просторі. Кожен із наведених прикладів може виражати гру мовного регістру 「遊び言葉」 або стилю без подальших семантичних змін і виконувати функції економії часу та зняття напруги.

Такі перетворення мають дещо слабше семантично-емоційне значення, ніж оригінальні позначення, наприклад, 「今北産業」 “я щойно приїхав, тож, будь ласка, підсумуйте стан справ коротко, кількома словами” – неправильна конвертація від 「今来たばかりなので今までの流れを三行でまとめてください」; 「氏ね・市ね・氏ね」 від 「死ね」 “помри”; 「空気婦」 від 「嫁」 [yome] – 「読め」 у значенні 「空気読め」; 「杉」 – 「バカ杉」 “неперевершений дурень” від 「～し過ぎの過ぎ」 та ін. Фактичних прикладів неправильної конвертації є значна кількість, що свідчить про застосування мовної гри в мережевому спілкуванні молоді та вдале приховування низького рівня знань ієрогліфіки та граматики японської мови.

3. Графемні подібності. До цієї групи ми віднесли перетворення на основі графемної подібності ієрогліфів, де символи ієрогліфів повної ширини перетворюються на символи Катакана половинної ширини. Це нотації, при яких для введення одного похідного символу (ієрогліфа) використовують два (три) схожі символи (графемні) із семантичним розширенням від похідного. Наприклад, 「ネ申」 від 「神」 [kami] (Бог) використовують у значенні найкращий, чудовий, як найвищий комплімент для богоподібних речей: 「この作品は本当にネ申ゲーだった」 “це витвір мистецтва”, 「ネ申Excel」 “*досл.* божественний Excel”. На відміну від попередніх двох груп, процес нотації графемних подібностей є більш довготривалим та трудомістким, але водночас перетворення виконують функцію посилення оцінного ступеня та емоційного навантаження, як приклади (а, в, г). Деякі навпаки – приклади (б, д) мають дещо слабше семантично-емоційне значення, ніж оригінальні позначення і використовують для згладжування конфліктності дискурсу. Наприклад:

「升」 за схожістю від 「チート」 [cheat], використовують у значенні “обман в онлайн- грі”;

- 1) 「火暴」 “гніватися, лютувати” від 「爆」 [baku];
- 2) 「矢口」 “мудрість, знання” від 「知」 [chi];
- 3) 「信身寸」 “просити вибачення” від 「謝」 [ayama(ru)];
- 4) 「タビ」 “умри, зникни” від 「死」 [shi].

4. Репрезентативні символи вираження емоцій. У письмовій комунікації неможливо використати тон голосу, акцент, вираз обличчя як ресурс для контекстуалізації емоцій, тож альтернативою виступають лінгвістичні і паралінгвістичні засоби комунікації. Свого часу Д. Гамперц представив модель, у якій лінгвістичні та нелінгвістичні засоби, зокрема паралінгвістичні, виступають текстуалізаторами та одночасно інтерпретують емоційний складник тексту, забезпечуючи його візуальну форму (Gumperz, 1982). На відміну від усного спілкування, мережева комунікація за допомогою тексту неминуче ускладнює передачу емоцій, думок, почуттів, тож молодь намагається компенсувати це, додаючи різні емоційні вислови, використовуючи параграфеміку. Окремого розгляду заслуговують своєрідні молодіжні стилі письма, які в мережевому спілкуванні виконують не лише функцію текстуалізації, а й задають тон текстові та збагачують його емоціями. К. Міяке називає такі форми “новою лінгвістичною культурою,

створеною цифровим світом” (三宅和子, 2020). У групі таких символів, унікальних лише для мережевого простору, ми бачимо креативну молодіжну творчість з елементами мовної гри. Утворені з обмежених ресурсів комунікації «絵文字», «顔文字» є своєрідним бунтом проти стандартів, які їм нав’язують дорослі, що також дозволяє їм демонструвати свою особистість і самооцінку на просторах інтернету. Замість того, щоб використовувати стандартні ієрогліфи, молодь створює власні, комбінуючи обмежені символи, наприклад: «(^ ^)», «(*^ω^*)🐱» “посмішка”; «T_T», «(・ω・)» “плач”; «(^.^;)» “холодний піт”; «キタ---(∇°)---!!» “здивування, сильне враження”; «U^I^U», «(U ω ^)» “собака”; «o_0» “занадто”, «。oO» “До зв’язку, наступного разу” та ін. Крім того, використовує перетворення звичайних символів Кана на малі «あ・え・う・つ» та символів «~・-・、、、、」 для позначення тривалості голосних звуків, тим самим посилюючи емоційність вислову, наприклад: «~お», «お世話係、頑張るぞお» “бути в гарному настрої, сповненим енергією”; «おはよお» “Привіт!”; «まあ、よく無限されたものだねえ» “є певні обмеження, чи не так”; «ずうら~つと、そばに行行ってほしいい» “хочу, щоб ти завжди, завжди була поряд”. Коли в користувачів запитують, чому вони їх використовують, єдиною відповіддю є – «かわいい» “тому що вони милі”. Цілком імовірно, що у використанні різних графічних символів мало інформаційного змісту, натомість увага приділяється манері мовлення, емоційності вислову та самопрезентації в електронному повідомленні. За допомогою зазначених вище символів молодь максимально наближує писемну мову до розмовної, передає відтінки інтонації та емоцій. Варто зазначити, що з поширенням інтернет-комунікації, мобільних телефонів, смартфонів використання 絵文字 та 顔文字 набуло надзвичайної популярності, вийшло за межі молодіжних соціолектів і сьогодні розглядається як явище текстового мистецтва ASCII-ART (вислови з використанням символів, знаків, що містяться в коді ASCII) (黒田一平, 2021, с. 252–253).

Для нормативної японської мови характерними є значні відмінності між усною мовою «話し言葉» і писемною мовою «書き言葉», та на противагу цьому саме в молодіжних соціолектах простежується тенденція найбільшого зближення писемної та усної мов. Особливо чітко це спостерігається в мережевій комунікації молоді, де текстуалізація здійснюється через ті самі лексичні, граматичні та фонетичні засоби, які вони використовують в усному повсякденному спілкуванні. Письмовій фіксації піддаються різні форми закінчень, як граматичні, так і не граматичні. Наприклад:

1) граматичні форми: «すごい» [Sugeeeeeeeee!] “найкращий, неймовірний, величний”; «弱い» [YOEeeeeeeee!] “слабкий, не сильний”; «うざい» [Uzeeeeeeeee!] “шумний”, також у значенні “заткнися!”; «~よ!» [~YO!] використовуються, коли слухач не знає, про що йдеться (передача інформації) або коли висловлюється застереження; «~ね!» [~ne] вживається, коли передбачається, що слухач знає, про що мова і погоджується зі змістом; зазначені форми увиразнюють емоційність вислову, при цьому японські слова навмисно нотують латинськими та грецькими літерами для підвищення експресивності висловлювання;

2) неграматичні форми: «~ちやう» – «愛くるしくて抱きたくなっちやうのよね?» “Вона така чарівна, що її так і хочеться обійняти”; «じゃ» – «今じゃ荒川河川敷で、先生とゴルフ!» “Зараз я граю в гольф зі своїм учителем на березі річки Аракава! (акцентуація часу)”; «~さ» – «誕生会のチケットはご用意されなかったってさ?» “Квиток для святкування дня народження мені взагалі-то не пропонували”.

Під час аналізу фактичного матеріалу ми зафіксували цілу низку прикладів, які дають змогу стверджувати, що певні лексичні одиниці молодіжного соціолекту ввійшли до обігу усного спілкування значно пізніше за їхні аналоги мережевої лексики

в письмовій формі. Зважаючи на це, джерелом розвитку молодіжних соціолектів цілком правомірно ми можемо назвати й молодіжну лексику мережевого простору, що свідчить про їхню взаємодію та взаємодоповнення. Наприклад, згадуваний вище молодіжний термін 「草」 [kusa] (досл. пер. трава) і в мережевому, і в усному спілкуванні молоді використовують у значенні “смішно; цікаво”; він має досить цікаву модель творення 「笑」 [wara] 「w」 「wwwwww」 「草」, скажімо, 「それは草」 “це дуже смішно; цікаво”. У молодіжний мережевий комунікації соціолект 「草」 наявний уже близько 20 років та завдяки харизматичності і простоті у використанні став надзвичайно поширеним, вийшов за межі мережевого спілкування і сьогодні достатньо визнаний, щоб бути включеним у словники молодіжної мови. Не викликає непорозуміння у повсякденному усному спілкуванні молоді й ціла низка похідних від 「草」, наприклад: 「草生える」, 「草不可避」, 「草も生えない」, 「まじ草」, 「草を禁じ得ない」, 「草に草生やすな」.

Останнім часом у розмовах японської молоді яскравими є унікальні для молодіжних соціолектів вислови, які передають емоції мовця в спосіб, сильно залежний від контексту та атмосфери їх використання, серед яких такі: 「～ンゴ」, 「～ぴえん」, 「～勝たん」, 「～まじ祀」, 「～みよん」, 「～たにえん」 та ін. Наведені вислови – своєрідні лінгвістичні феномени, лінгвістичною особливістю яких є їхній прагматичний складник – той самий вислів може виражати контрастні емоції, при цьому слід зазначити, без інформації, на якій ґрунтується передумова, не зрозуміло позитивним чи негативним є вислів. З граматичного погляду, ці вислови самостійні, невідмінювані та за будовою слова, на нашу думку, їх доречно віднести до категорії 「語尾」 [gobi] “постфіксів” (у перекладі означає “закінчення слова, фрази”). Адже саме чітка флексійна позиція – афікси приєднані до кінця слова, сприяє виділенню їх в окрему категорію морфів. Однак, аналізуючи лінгвістичні особливості та функції вказаних висловів, ми натрапили на приклади граматикизації деяких із них. Зокрема, серед поширених і в мережевому, і в усному молодіжному мовленні варто виділити 「ぴえん」 [pien], ономатопоетичний термін, звуконаслідування плачу, підданий морфемізації для позначення сумних почуттів, графічне позначення 「絵文字」 “Pleading Face [благальне обличчя]”, як більш універсальний термін на позначення плачу. Щодо семантики терміна 「ぴえん」, то він має широкий спектр значень і залежно від контексту може виражати як “сум, зневагу”, так і “емоції злетів і падіння” [工藤, 2022]. Наведемо приклади граматикизації продуктованих похідних від 「ぴえん」: 「ぴえんする」 (форма дієслова) 「おいしすぎてぴえんしそう」 “Це так смачно, що я відчуваю, що заплачу”; 「ぴえんな～」 (форма напівпредикативного прикметника) 「ぴえんな味」 “виражати захоплення смаком”. Також зауважимо низку похідних для опису сумних почуттів, коли хочеться поплакати: 「ぴえぴえ」 [piepie] (редуплікація), 「ぴえみ」 [piemi] (іменник), 「ぴえみざわ」 [piemizawa] (прикметник) та ін. Отже, ми спостерігаємо процес взаємодії і взаємопроникнення писемної та усної форм молодіжної мови. При цьому варто зазначити, що лексика мережевого простору спирається на граматичні правила і закономірності, типові для творення неформальної лексики молодіжних соціолектів. Наявна молодіжна лексика, словотвірні моделі використовуються в новому значенні, виникає явище вторинної трансформації, те саме відбувається і в протилежний бік – мова мережевої комунікації проникає в усну мову молоді, закріплюється і стає широковживаною для молодіжних спільнот, а інколи й виходить за її межі. Такий стан речей дозволяє констатувати, що молодіжні соціолекти мережевого простору максимально наближені до реальної комунікації в усній формі мовлення.

Висновки та перспективи дослідження. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що молодіжний соціолект мережевого простору, як і лексика кіберпростору в

цілому, – досить новітні лінгвістичні явища, які ще не мають достатньо обґрунтованої бази для їх обговорення. Однак, ми впевнено можемо стверджувати, що практика письма молодіжного мережевого дискурсу постійно зазнає революційних змін, які зі свого боку привносять зміни і в систему текстуалізації молодіжних соціолектів, і японської мови в цілому. К. Міяке такий стан речей називає “безпрецедентною епохою”, у якій письмова мова, як і розмовна мова, стають центральним елементом повсякденного спілкування молоді. Іншими словами, – це епоха, в якій повсякденне життя значною мірою відображається в письмовому/друкованому слові (三宅和子, 2020). Аналізуючи молодіжний соціолект мережевого простору як атрибут сучасної японської молодіжної субкультури, ми розглянули лінгвістичні особливості, притаманні цій формі спілкування, зокрема на графічному рівні. Нетрадиційне використання символів японської писемної системи, ґрунтоване на схожості та близькості графемних, фонологічних і семантичних рівнів, мотивує та завдяки творчому використанню молоддю символів трансформується в нову, унікальну форму спілкування молоді в мережевому просторі. Ключовою характеристикою молодіжних соціолектів є поєднання вербальних і невербальних елементів, їхнього цілісного впливу на адресата, створення сильного прагматичного ефекту та мовної експресивності, економія мовних засобів, зорієнтованих на прискорення темпів і скорочення зусиль передачі інформації.

Перспективним вважаємо проведення польового дослідження японських молодіжних соціолектів мережевого простору щодо вивчення лінгвістичних особливостей на лексичному, фонетичному та морфологічному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

- Coleman, J. (2012). *The life of Slang*. Harper Collins Publisher.
- Gumperz, J. J. (1982). *Discourse strategies*. New York: Cambridgeshire.
- ヨシナガ. (2005). ゆかいな誤変換. 東京: イースト・プレス.
- 米川, 明彦. (2022). 現代は俗語の時代. *ユリイカ*, 54(10), 53–59.
- 工藤, 俊. (2022). 「マジ卍」と「ぴえん」に映る若者の心. *ユリイカ*, 54(10), 200–208.
- 黒田, 一平. (2021). 文字と言語の創造性: 六書からネットスラングまで. 京都: 京都大学学術出版会.
- 三宅, 和子. (2020). *Evolution of emoji and beyond: A diachronic observation of visual reresentations in Japanese mobile media*. 東京, 日本: 東洋大学人間科学総合研究所
- 高本, 條. (2006). ネット社会の集団語の変化--普及過程と消滅過程. *日本語学*, 25(10), 58–69.
- 田中, ゆかり., 林, 直. (2016). 「打ちことば」におけるキブン表現: スマホWeb調査に基づく程度差のある感覚形容詞の表現. *日本大学国文学会*, 12, 92-98.
- 田中, ゆかり. (2021). 「打ちことば」コミュニケーションにおける絵文字使用: 「加藤安彦ケータイメールコーパス」を用いた分析. *語文*. 日本大学国文学会, 170, 124-111.
- 株式会社TesTee. (31.10.2022). SNS利用に関する調査. Дата звернення 29. 05. 2023 р. https://lab.testee.co/sns_student2022/

REFERENCES

- Coleman, J. (2012). *The life of Slang*. Harper Collins Publisher.
- Gumperz, J. J. (1982). *Discourse strategies*. New York: Cambridgeshire.
- Kudo, S. (2022). Young minds reflected in “Maji卍” and “Pien”. *Eureka*, 54(10), 200–208.
- Kuroda, I. (2021). *Character and Language Creativity: From Rokusho to Internet Slang*. Kyoto: Kyoto University Press.

- Miyake, K. (2020). *Evolution of emoji and beyond: A diachronic observation of visual representations in Japanese mobile media*. Tokyo, Japan: Institute of Human Sciences, Tokyo University.
- Takamoto, Jo. (2006). Changes in collective language in the Internet society: diffusion and extinction processes. *Japanese Linguistics*, 25(10), 58–69.
- Tanaka, Yu. & Hayashi, N. (2016). Basic Expressions in Written Words : Expressions of Sensory Adjectives with Different Degrees Based on a Smartphone Web Survey. *Language. Nihon University Japanese Literature Society*, 12, 92–98.
- Tanaka, Yu. (2021). The use of pictograms in “typing” communication: An analysis using the “Yasuhiko Kato mobile phone mail corpus”. *Language. Nihon University Japanese Literature Society*, 170, 124–111.
- Yonekawa, A. (2022). Today is the age of slang. *Eureka*, 54(10), 53–59.
- Yoshinaga. (2005). *Pleasant Mistranslation*. Tokyo: East Press.
- TesTee Co., Ltd. (31.10.2022). Survey on SNS usage. Application date 29.05.2023, *TesTee Lab*: https://lab.testee.co/sns_student2022/

Дата надходження до редакції 04.05.2023
Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про автора

<p>Кравець Олена Іванівна,</p> <p>аспірантка кафедри східної і слов'янської філології, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: kravetsolena71@gmail.com</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>японська філологія, соціолінгвістика, японський молодіжний соціолект, мовна картина світу Японії</p>
--	---	---

УДК 811.161.2'4282

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286190>

Г. Б. Мінчак

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: minchakgb@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1673-475X>

В. П. Заскалета

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: v_zaskaleta@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1294-0329>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *СЛОВО* В ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

Abstract

The article describes the structure and means of verbalization of one of the basic concepts in the individual author's conceptual worldview of Myroslav Dochynets – the concept *WORD*. It is proved that the cross-cutting cultural concept in the writer's work is connected with the spiritual sphere, with a person's faith and morality, which is confirmed by the frequency of use, in particular in intertexts – titles of works and their epigraphs. The components of the nuclear, core, and peripheral zones of the concept field are described, actualizing the conceptual, figurative, and value components in the structure of the concept *WORD*. We determine the three-dimensionality of the given concept in Myroslav Dochynets' works: mystical – creative – dualistic, which is metaphorically verbalized in actual metaphors, similes, personifications, epithets. The micro-contexts from the works of the writer presented in the article clearly testify to the involvement in the concept of the components of the moral-ethical and mental plans related to the implementation of the dichotomies *OWN – OTHERS*, *GOOD – EVIL*, *TRUTH – LIES*, with the identification of the word with a person, with their people. It is found that this goes beyond the interpretation of the concept, verbalized in explanatory dictionaries of the Ukrainian language, and testifies to its originality in the cognitive continuum, its deep philosophical background, secret essence and archetypal character, which is stipulated by the writer's attraction to folklore, Christian perception of the environment.

The description of the verbalized concept, firstly, can be useful for compiling a semantic dictionary of the Ukrainian language and expanding the dictionary of the language of creative personalities of Ukraine in the second half of the 20th – beginning of the 21st century; secondly, it can be useful in the process of studying the Ukrainian language as a foreign language, because it produces illustrative material for learning the deep meanings of the national conceptual sphere.

Keywords: concept *WORD*, artistic picture of the world, Myroslav Dochynets, verbalizers of the concept, metaphor, personification, comparison, epithet.

Аногація

У статті описано структуру та засоби вербалізації одного з базових концептів в індивідуально-авторській концептуальній картині світу Мирослава Дочинця – концепту *слово*. Доведено, що наскрізний культурний концепт у творчості письменника пов'язаний із духовною сферою, із вірою й моральністю людини. Він доволі частотний, зокрема в інтертекстах – заголовках творів та їхніх епіграфах. Описано складники ядерної, приядерної та периферійної зон концептополя, що актуалізують поняттєвий, образний і ціннісний компоненти в структурі концепту *слово*. Визначено тривимірність слова у творах Мирослава Дочинця: містичне – креативне – дуалістичне, що метафорично вербалізовано у власне метафорах, порівняннях, персоніфікаціях, епітетах. Наведені в статті мікроконтексти з творів письменника-мислителя виразно засвідчують залучення до концепту компонентів морально-етичного й ментального планів, пов'язаних із реалізацією дихтомій *СВОЄ – ЧУЖЕ*, *ДОБРО – ЗЛО*, *ПРАВДА – БРЕХНЯ*, з ототожненням слова з людиною, з її народом. З'ясовано, що це виходить за межі тлумачення цього концепту, вербалізованого в тлумачних словниках української мови, і засвідчує його оригінальність у когнітивному континуумі,

його глибоке філософське підґрунтя, втаємничену сутність і архетипний характер, що зумовлено тяжінням письменника до фольклорного, християнського сприйняття довкілля.

Опис вербалізованого концепту, по-перше, може бути корисним для укладання семантичного словника української мови і розширення словника мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття; по-друге, може стати в пригоді в процесі вивчення української мови як іноземної, тому що продукує ілюстративний матеріал для пізнання глибинних смислів національної концептосфери.

Ключові слова: концепт слово, художня картина світу, Мирослав Дочинець, вербалізатори концепту, метафора, персоніфікація, порівняння, епітет.

Вступ. Розвиток антропоцентричної парадигми в сучасному мовознавстві поглибив усвідомлення мовних явищ не лише як засобів комунікації чи / або експресії, а й осмислення їх як інструментів когніції. Потреба проникнути і вивчити глибше ментальність націй, мову і мовлення в широкому контексті культури, історії, суспільства спричинили до того, що когнітивна лінгвістика стала інтегральним пріоритетним напрямом лінгвальних досліджень сьогодення. Серед проблем когнітології важливе місце посідають співвідношення концепту з дотичними до нього поняттями та особливості його об'єктивації в мові, зокрема в індивідуально-авторській концептуальній картині світу.

Сучасне світове й українське мовознавство активно послуговується терміном *концепт* як комплексом культурно детермінованих уявлень про предмет, певним культурно зумовленим ментальним утворенням (Голубовська, 2016), як вмістилищем узагальненого культурного смислу (Жайворонок, 2006, с. 10), як певним мінімальним “пакетом” інформації, який репрезентовано в одиницях мови та мовлення. На думку німецької когнітологині Моніки Шварц, концептокорпус природної мови становлять дві сфери – концепти-категорії та концепти-символи (ідіоконцепти). Перші позначають певні класи об'єктів, другі – репрезентують образи, що мають національну значущість у ментальному лексиконі (Schwarz, 1996, s. 88).

Як відомо, опис концепту передбачає не тільки сукупність усіх можливих реалізацій у мовленні, а й містить приховані смисли, не експліковані в мові, інколи – утрачені чи непомітні в повсякденні. Із цієї причини вивчення авторського, художнього, мовлення суттєво доповнює базові складники концепту, які дозволяє виявити концептуальний аналіз у системі асоціативних зв'язків лексичних, фразеологічних одиниць, тематичних груп. А. К. Мойсієнко доречно зауважує, що часто в мовленні не усвідомлюється метафорика багатьох висловлювань, тісно пов'язаних із культурою. Письменник упроваджує мовні метафори в систему внутрішніх знакових зв'язків тексту (Мойсієнко, 2008, с. 12), що й полегшує розуміння. Отже, “мова художнього твору, зокрема прози, в аспекті лінгвокультурології дає можливість перейти від внутрішньосистемного аналізу до одиниць знання, до глибинних смислів національної комунікації” (Бибик, 2008, сс. 31–32).

Предметом уваги в цьому дослідженні є концепт слово в художньому доробку Мирослава Дочинця, чия оригінальна творчість гармонійно поєднує загальнолюдське та національно самобутнє. Зазначений концепт був обраний для аналізу з двох причин:

1) лексема *слово* як найбільший вербалізатор концепту *СЛОВО* – досить частотна в ідіостилі Мирослава Дочинця;

2) концепт *слово* належить до числа концептів, які дослідники визначають як *базові* (див. про це, наприклад, у І. О. Голубовської (2016), Н. О. Мех (2020)), зокрема і в українській культурі. Дослідження базових концептів має неабияке значення, оскільки дозволяє, як стверджує І. О. Голубовська, “встановити континуум

у дискурсивному розгортанні семантико-когнітивного змісту лінгвоконцептів, продемонструвати тяглість модусу світосприйняття і світооцінки українців” (Голубовська, 2016, с. 93). У висвітленні змісту базових концептів ментальності посутню роль відіграє їхня вербальна демонстрація в текстах митців слова. Художній концепт – це репрезентована письменником складна структура, що передає світобачення цілого народу й індивідуально-авторське осмислення суті предметів чи явищ дійсності. Сміслові наповнення художніх концептів прямо залежить від культурного й емоційного досвіду письменника, який є узагальненим образом носія національно-культурних цінностей. Декодування художнього тексту з погляду когнітології дає змогу перейти від внутрішньосистемного аналізу одиниць знання до глибинних смислів національної концептосфери. Як частина художньої картини світу письменника – “метамовної”, вторинної щодо когнітивної картини – концепт слово може набувати нових дефініцій чи увиразнити наявні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слово як образ у художній картині світу письменника часто було предметом мовознавчих досліджень. Ґрунтовно цю проблему висвітлила Н.О. Мех у своїх працях (2008, 2020). Чи не найбільше проаналізований концепт слово в текстах Кобзаря (Єрмоленко, 1989, 2019, 2020; Фаріон, 2012; Федурко, 2014), що не випадково, оскільки весь словник мови Шевченка містить 178 уживань цієї лексеми (Фаріон, 2012, с. 12). Це одна з найчастотніших мовних одиниць опису і пізнання світу. У статті С.Я. Єрмоленко (2020) простежено вербалізацію концепту слово в текстах Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Л. Українки, О. Олесея, М. Рильського, Л. Костенко, М. Вінграновського.

Крім того, семантичні трансформації слова досліджено у творчості О. Олесея (Голобородько, 2011; Єрмоленко, 2020), М. Вінграновського (Гладир, 2013; Єрмоленко, 2020), Л. Костенко (Мех, 2010; Заремська, 2012, Єрмоленко, 2020), П. Мовчана (Скидан, 2021), В. Бойка (Черненко, 2021), Р. Іванченко (Огар, 2015).

Лінгвоконцепт слово в художніх текстах сучасного українського письменника-мислителя Мирослава Дочинця ще не був предметом окремого дослідження в україністиці.

Мета статті полягає у встановленні й аналізі художньо-семантичного змісту концепту слово й засобів його вербалізації в художній картині світу Мирослава Дочинця. Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язати такі завдання: 1) описати вербалізатори концепту слово в художніх текстах Мирослава Дочинця та класифікувати їх; 2) визначити складники концептуального (номінативного) поля цього концепту в ядерній, приядерній і периферійних частинах; 3) виявити нові, не зафіксовані колективною свідомістю компоненти концепту слово, які ускладнюють його будову, а можливо, стають частиною й інших концептів.

Методи та методологія проведеного дослідження. У роботі використано низку загальнонаукових методів (методи аналізу та синтезу), що уможливило узагальнити теоретичні передумови вивчення концепту, та спеціальних лінгвістичних методів, а саме: описовий метод і концептуальний аналіз як різновид лінгвістичного, що дає змогу виявити специфіку вербалізації концепту слово в художній картині світу письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Констатуємо, що слово – концепт на основі поглядів тих лінгвістів, які вважають, що “якщо про якийсь феномен носії культури можуть сказати “це добре (погано, цікаво, образливо і т. ін.)”, то цей феномен формує у відповідній культурі концепт” (Вільчинська, 2018, с. 42). Пор. оцінку слова в українців, відображену в прислів’ях і приказках, зафіксовані

М. Номисом: *гостре словечко коле сердечко; добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш; за грубе слово не сердься, а на ласкаве не здавайся; і від солодких слів буває гірко; кого не б'є слово, тому й палиця не pomoже; коня керують уздами, а чоловіка – словами; від солодких слів кислиці не посолодшають; від меча рана загоїться, а від лихого слова – ніколи тощо* (Номис, 1993). Наявність значної кількості номінацій цього концепту свідчить про високу номінативну щільність цього фрагмента мовної системи, що відображає актуальність вербалізованого концепту в народній свідомості. Крім того, за спостереженнями мовознавців, “у світоглядній концепції українського народу сформовано образ слова як святині, великої духовної цінності з божественною природою й, попри всю його ідеальну сутність, із великим потенціалом – людинотворчим, націєтворчим, духотворчим” (Огар, 2015, с. 79).

Специфіку вербалізації концепту слово відображає концептуальне поле, у якому системно представлено концептуальні ознаки, реалізовані у відповідних текстових інтерпретаціях. Поняття “концептуальне поле” вживаємо, слідом за Л. Л. Шевченко, “щодо впорядкованої множини мовних одиниць — концептуальних компонентів, пов'язаних між собою системними відношеннями, які об'єднуються на основі спільного смислу, формують один з аспектів концептуального змісту і згруповані навколо ключових слів тексту” (2022, с. 50). Зважаємо на думку М. В. Скаб про те, що перелік мовних засобів-вербалізаторів “може розширюватись, коли до нього зараховують етимологію слів, що виступають виразниками тих чи тих понять, антоніми, синоніми, контексти вживання (семантичні комплекси), семантичні поля, оцінки, образні асоціації, метафорику, фразеологію, мовні шаблони, типові синтаксичні позиції, словотвірні гнізда” (2007, с. 478). Усі ці параметри актуалізують поняттєвий, образний і ціннісний компоненти в структурі концепту: поняттєвий складник відображає дефініційну структуру, образний – когнітивні метафори, ціннісний – визначає місце, що займає ім'я концепту в лексикографічній системі конкретної мови, куди входять етимологічні, асоціативні характеристики певного імені (там само).

Виходячи з того, що поняття – частина концепту, уважаємо словникові тлумачення ядром концепту. Одинадцятитомовий академічний словник української мови подає кілька тлумачень лексеми *слово*, з яких випливає, що ядерними смисловими компонентами концепту слово є такі: 1) слово – мовна одиниця, звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу; 2) слово – це мова, мовлення; 3) слово – це чиїсь висловлювання, фрази; 4) слово – це прилюдний виступ, промова де-небудь (СУМ, 1978, с. 367).

Концепт, зокрема і слово, експлікується в певному тексті засобами, що парадигматично, синтагматично чи асоціативно пов'язані з ключовою лексемою і наявні здебільшого в одному-трьох реченнях. Дослідження засобів формування концепту слово у творах Мирослава Дочинця виявило, що в текстовому процесі зазначений концепт відтворюється за допомогою різних слів-номінантів: найчастіше – ключовим словом-іменем *слово*, рідше – іншими лексемами на зразок *письмо*, *звук*, *буква*, *мова*, *думка*, *голос*, а також їхніми похідними та займенниковими відповідниками, наприклад: “*Писати... Це намагатися словами врятувати зламаний світ*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 213); “*Смисл усякого письма в тому, щоб укріпити в людності дух доброчесности – найбільше з блаґ*” (“Вічник”, 2012, с. 159); “*Письмо – це проривання до думки крізь нетрі слів*” (“Єдин”, 2019, с. 26); “*Спаси, Спасе, бентежну душу чоловіка, що рясно засівав ниву маком слів... Щоденний писар щоденного письма*” (“Єдин”, 2019, с. 153); “*Письмо – це збирання блукаючих зарядів слів і генерування струмів світу. І безконтактне передавання їх*

до читацьких сердець” (“Чарунки днів”, 2023, с. 48) “Бувало, втрачав слова, але натомість мені відкривався дар Мови” (“Єдин”, 2019, с. 53); “Господу не так уже й багато потрібно слів. Власне, молитва – це не слова, не прохання. Молитва – це прийняття Духа” (“Єдин”, 2019, с. 69); “Цього разу спіткнувся об Рильського: “Все на світі повік не вмирає, / І в ефірі живе кожен звук”” (“Світло семи днів”, 2018, с. 195); “Ті ж слова і той же голос... До болю знайомий, такий рідний голос – дзвінкий і грайливий – пробився через час і простір” (“Світло семи днів”, 2018, с. 61); “Бентежила не стільки сутність слів, не стільки те, що вони призначалися їй, а саме їхнє звучання. Сам голос. Його голос” (“Світло семи днів”, 2018, сс. 10–13).

Однак для Мирослава Дочинця слово не просто знак, суперзнак, основна одиниця номінації, комунікації чи порозуміння, тобто лінгвістична одиниця. Для нього слово – це щось глибше, з особливим естетичним навантаженням. Лексема *слово* часто є компонентом назв творів письменника, наприклад, “Світильник слова”¹, а також підзаголовками у збірках творів на зразок “Вершини й низини слова” (“Чарунки днів”, 2023, с. 67), “Золоті слова” (“Чарунки днів”, 2023, с. 89); “Повнослів’я” (“Чарунки днів”, 2023, с. 100); “Два слова” (“Чарунки днів”, 2023, с. 115), “Просто слова” (“Чарунки днів”, 2023, с. 116); “Словохіть, словохідь, словоплідь...” (“Чарунки днів”, 2023, с. 138); “Слова і метал” (“Чарунки днів”, 2023, с. 147), “Буква має значення” (“Чарунки днів”, 2023, с. 200), “Аромат слова” (“Світло семи днів”, 2018, с. 171), “Сила слова” (“Світло семи днів”, 2018, с. 45), “Сніги й слова” (“Єдин”, 2019, с. 56), “Страж гори Слова” (“Єдин”, 2019, с. 152), “Трава наших слів” (“Єдин”, 2019, с. 168) тощо. Понад те, виразними конденсаторами вербального втілення концепту слово є поруч із заголовками й інші інтертекстеми – епіграфи. Пор.: епіграф до твору “Колись...” – цитата М. Драй-Хмари: “Люблю слова щеповнодзвонні, як мед пахучі та п’янкі, Слова, що в глибині бездонній пролежали глухі віки” (“Світло семи днів”, 2018, с. 19); епіграф до твору “Сила слова”: “Живий язик можна і треба студіювати, як живу рослину, але не можна і не слід засушувати і заковувати в мертві правила і формули” (Іван Франко) (“Світло семи днів”, 2018, с. 191); епіграф до твору “Гойдалка”: “О милий зук, за що тебе люблю? / Ти що, скажи, незнаного тайи, / Що серце так хвилюєш і томиш” (Володимир Свідзинський) (“Світло семи днів”, 2018, с. 60); епіграф до твору “На чотирьох вітрах”: “А ще ловити вітер / Й писати вітряно, / Маючи теплість слів” (Катя Новак-Ботнар) (“Світло семи днів”, 2018, с. 65), “Слова, які промовляємо, стають домом, у якому живемо” (Хафіз) (“Світло семи днів”, 2018, с. 183) тощо.

Наведені інтертекстеми – назви творів й епіграфи до них – уже свідчать про те, що для М. Дочинця, як і для його попередників чи сучасників (наприклад, Т. Шевченка, М. Вінграновського, Л. Костенко, П. Мовчана), концепт слово є основною субстанцією творення світу; інструментом для осягання людської душі, серця, матеріальним домом духа. Це дозволяє нам говорити, услід за спостереженнями І. Фаріон (2012) про Шевченкове слово в потрактуваннях Д. Донцова, про тримірність слова й у творчості Мирослава Дочинця: **містичне слово – креативне слово – дуалістичне слово.**

І. Слово містичне: у натхненної, окриленої вірою людини (насамперед письменника) воно завжди виконує функцію творення світу. Переосмислюючи відомі істини, М. Дочинець підносить слово до космічних площин й переконує

¹ Слово-світильник зафіксоване у Словнику мови Євгена Сверстюка зі значенням «слово як носій високих ідей свободи, істини, просвіти; закличне слово» (2014) (Словник мови творчих особистостей України, 2022, сс. 652–653).

в його всеосяжності та значущості, божій сутності. Не випадково одним із провідних змістових складників концепту слово у творчості письменника є ідея про першопочаток слова-логоса: *“Все має початок. І починається все зі Слова. А потім ідуть слова. Слово більше, ніж слово, більше, ніж звук і літери. Слово – код, загадка, емоція, смак. Саме – смак. Найдавніші слова смачні* (далі йдеться про перші зафіксовані слова *страва, мед, риба* – Г. М.; В. З.) ... *Слова народжувалися зі смаку, з радості, з насолоди*” (“Єдин”, 2019, с. 215); *“...здавалося б, звичайні слова. Але ні. Це код, який міняє формулу крові. Структуру мозку. Об’єм серця*” (“Єдин”, 2019, с. 69); *“Підвели мене до вічного учнівства – науки Божої, яка відкрила потоки енергії Слова і розкрила головний інструмент творення – наДих*” (“Єдин”, 2019, с. 140); *“І створюємо не літери, не барви, не ноти. Ми пориваємося вловити віяння духа й скристалізувати його в летючий образ*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 41); *“Можливо, розгадка секретів слова, яке від Бога, може спонукати людину уявити й себе богом*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 68).

Слово від Бога, письменник – лише слуга, охоронець, сторож і провідник цього божого творіння: *“Коли Бог створював слова, першими були – любити”, “дякувати”, “прощати”. Щоб ти з ними починав і завершував свій день*” (“Єдин”, 2019, с. 48); *“Скільки слів, надто чужих – молодих, невідомих, кволих – він підняв на крило, дав їм небо. Сторож слів. Писар дня і ночі”* (про письменника Петра Сороку – Г. М.; В. З.) (“Єдин”, 2019, с. 121); *“Страж гори Слова*” (“Єдин”, 2019, с. 152); *“Провідник Слова і словотворців”* (про М. Слабошпицького – Г. М.; В. З.) (“Чарунки днів”, 2023, с. 72); *“Служачи все життя словам, підійшов упритул до визнання неспроможності їх перед абсолютним Словом”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 71).

Понад те, неповторність людини порівнюється з унікальністю слова як у плані вираження, так і в плані змісту: *“Ми всі – як літери. Кожен із нас ЄДИН у своєму вигляді, звучанні і змісті. Але разом ми складаємо одну Абетку світу і пишемо одну книгу – Життя”* (“Єдин”, 2019, с. 110).

Людина, письменник, добуває із себе слова, які вона сприймає всіма органами чуттів: *“Воістину мав рацію біблійний Давид: добувай слово із себе”* (“Єдин”, 2019, с. 150); *“Слово беру не тільки на слух, але й на зуб, нюх і дух”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 69); *“Коли пишеш, братику, пробуй фразу не тільки на око, але й на вухо і на язик. Має бути смачно. І ситно – як від хліба і вина...”* (“Єдин”, 2019, с. 152). Як видно з останнього речення в прикладі, слово – це і духовне причастя людини; воно живить її: *“Чоловікові не слід покидати свого ближнього в бесіді, не вділивши йому якогось мудрого вислову. Лиши за собою живе слово”* (“Світло семи днів”, 2018, сс. 194–195). Слово рятує людей своєю світлістю і теплом: *“Рятувався працею, Словом. Все, чого торкалося його перо, набувало відтінку значущості, глибини пророцтва. Рядки променіли світлом і теплом”* (“Єдин”, 2019, с. 241). У словах – вічність: *“Це поштова листівка, що випала із закинутого словника – в ній тільки два слова: “Люблю, пам’ятаю”* (“Єдин”, 2019, с. 46).

Слово – невід’ємна частина природи: *“Якщо писати просто неба, під деревом, при кущиках дикої ружі, над потічком, опустивши босі ноги в траву, – то шум листя, дзюрчання води, щебетання птахів, запах квіття і свіжість зелені дивним чином переходять у письмо і поселяються між рядками, дихаючи разом зі словами...”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 27).

Містичний компонент у концепті слово експлікований графічно (велика – мала літера), граматично (однина – множина): *“Дім Слова – дім Душі”* (“Єдин”, 2019, с. 208); *“Все більше Слово поборюють слова, а талант – амбіції”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 149); *“Шукайте скрізь Дух, а не букви”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 24);

“Бувало, втрачав слова, але натомість мені відкривася дар Мови” (“Єдин”, 2019, с. 53); “Господу не так уже й багато потрібно слів. Власне, молитва – це не слова, не прохання. Молитва – це прийняття Духа” (“Єдин”, 2019, с. 69); “Там, Петре, зустрине тебе Петро, котрий знає, що ти не завжди був скелею – частіше піском, камінцями для тих, хто йшов по тобі вгору до Слова. ... Хіба не до цього ти йшов, плуганячи за собою Слово. Люблячи Його, служачи Йому, рятуючись Ним!” (“Єдин”, 2019, с. 121).

Для письменника магічність слова органічно поєднана з метафоричністю як способом мислення, що явно виходить за мовну сферу: “Що таке магія, харизма слова?” – запитують іноді читачі. “Це тонка, органічна метафоричність”. – “А що таке метафоричність?” – “Це кориця між рядками. Не треба шкодувати кориці...” (“Єдин”, 2019, с. 13); “Метафора, відкрита чи прихована, чи бодай її блідий відблиск – цей місячний посвіт загадки слова, його неосяжної магії” (“Чарунки днів”, 2023, с. 62). Як бачимо, магічність пов’язана із загадковістю, непередбачуваністю, невловимістю слова, його внутрішньою енергією: “Магія слова – це не стиль, а радше міра стилю; це не лексика, а лексикографія; власне, це й не слово, а розчинення в слові, присутність загадкової сутності між рядками. ... Це свого роду графо-геометрія, побудова кристалічної решітки прози. Пишучи, я “пробую” фразу на смак, звук, внутрішню енергію, придивляюся до її графічного рисунка на папері” (“Світло семи днів”, 2018, с. 200); письменник – це “довіритель слів” (“Світло семи днів”, 2018, с. 75); філолог – це “знавець прихованого змісту слів”, “ловець слів” (“Світло семи днів”, 2018, с. 104).

Містичне звернення до слова в Мирослава Дочинця має виразне національне звучання, висловлене через опозицію свій – чужий: “Коли розмовляє (навіть невміло) мовою пращурів, на язика озивається більше рецепторів смаку, легені сколихують свіжі хвильки, а з серця через клітини перебігає живлюща енергія, що розбурхує поспулі гени. Бо слова рідної мови наснажені силою роду і таємницею їх віщого зароду – для твоїх родителів, для тебе і твоїх нащадків. Це найцінніший наш маєстат. Наша особлива прикмета присутності в цьому строкатому світі” (“Чарунки днів”, 2023, с. 33). Увиразнюється СВОЄ через українську метафорику, пов’язану із землеробством: “Перо йде за словом натужно, як за плугом. ... Це написано про мене і для мене. Це написано для мого серця...” (“Єдин”, 2019, с. 113); “Хіба не до цього ти йшов, плуганячи за собою Слово” (“Єдин”, 2019, с. 121); “... словам, аби закілчилися, теж потрібна жива вода” (“Єдин”, 2019, с. 124); “Спаси, Спасе, бентежну душу чоловіка, що рясно засівав ниву маком слів” (“Єдин”, 2019, с. 153); “Виходячи на словесну ниву, проорював борозну духа” (“Єдин”, 2019, с. 241); “... тих, що при книжці, – двоє. Писальник і читальник. Сівач і пожинач Слова. Вічне ловлення тіні, мрії, ілюзії...” (“Єдин”, 2019, с. 246).

Згадана дихотомія свій – чужий представлена і в іншому аспекті потрактування концепту слово, пов’язаним із його креативністю.

II. Слово креативне: воно не лише витвір, результат, а й творець, тому що народжує неповторну національну людину і світ. Таке креативне трактування природи слова у творчості М. Дочинця виявлено:

1) у первинності духовного чинника порівняно з матеріальним, що експліковано ще в давній філософії Геракліта, Платона: “У музеї Степана Андрійовича. (...). Слів мало, як і в нього. Уклін. Зворушення. Задума. Отямлення. Щеплення українського духа” (“Чарунки днів”, 2023, с. 127); “Пишучи – зчитуєш знаки свого серця” (“Чарунки днів”, 2023, с. 34); дух поселиться між рядками слів (“Єдин”, 2019, с. 159); “Текст стає тоді письмом, коли долаються прописи і приписи. Коли літери стають

знаками духа” (“Чарунки днів”, 2023, с. 87); “Великі письменці відрізняються від тих, хто щось пописує, дописує, списує, тим, що вони – першосвященники в цитаделі духу, першовідкривачі в океані Слова” (“Чарунки днів”, 2023, с. 95); “Ніша в літературі – це не місце, до якого йшов... Це – присутність твого духу, образу, твого світогляду, які розширюють простір Слова і застовплюють під його небесами суверенну нішу” (“Чарунки днів”, 2023, с. 148); “І книга ця – замість мого тіла, / І слово це – замість душі моєї...” (цитата поета Х століття Григора Нарекаці) (“Світло семи днів”, 2018, с. 203); “Як Шевченко передав код українського духа словом, так Лисенко передав його звуковим ладом” (“Світло семи днів”, 2018, с. 82).

Як свідчать наведені приклади, реалізації концепту слово часто комбінаторно пов’язані із лексемами *дух* і *рідше – душа*. Така синтагматика не випадкова: слово в подібних контекстах усвідомлюється як матеріальний дим духа, як похідне від внутрішнього стану людини, як інструмент осягання людської душі та духу і є реакцією на сприйняття довкілля: “Найбільше заважає сама література – авторитети, стилі, жанри, теми, сюжети, ідеї та інші потеруха. Оцет, що закислоє вино Слова. Забудь, що ти маєш до цього стосунок. Твоє письмо – це твоє дихання, твій пульс, ясновачення твоєї душі. Зрештою, це задзеркалля, куди тайкома весь час хочеться зазирнути. Бог створив світ і заховав від нього ключі” (“Світло семи днів”, 2018, с. 191).

Слово, логос не лише інструмент у руках Бога в керуванні матеріальним світом, а й засіб звернення до Бога. Із цієї причини цей концепт вміщує смисловий компонент – *молитва*. Тут слово – шлях до найвищої істини, що оголює найпотаємніше в людині: “Ми навіть не здогадуємося, що завжди є хтось, хто потайки благословляє нас. Тому й самі молимося за тих, хто поряд, хто далеко, кого вже немає. Якщо вміємо, то словом, а якщо ні – то світлою думкою, зичливим помислом” (“Чарунки днів”, 2023, с. 123); “Залишаюся з останнім поклоном тобі за все недослухане, *недомовлене і недоомлене*” (“Єдин”, 2019, с. 121);

2) у національній своєрідності і неповторності через слово у дихотомії свій – чужий: “Своє. Це – і материні і батькові слова, що річищем моєї крові перетекли вже до дітей і внуків. Потятко (пташка), дівчачок (хлопчик), парнюшок (перина), скланочка (пляшечка), лакомина (делікатес), бабовка (лялька), віллонька (ліхтарик), поливочка (супчик), паленчина (горілка), солонинка (сало), пасулька (квасоля), добрятина (смакота), дарчик (подарунок), любкання (пестощі), регула (натхнення)” (“Єдин”, 2019, с. 24); “...філософія – чуже, холодне академічне слово. Є тепліше і мудріше *наше слово*, яке до того ж включає присутність не тільки розуму, але й душі – *любомудріє*” (“Єдин”, 2019, с. 208); “У фразі “наш час” ключове слово – *НАШ*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 32); “...слова рідної мови наснажені силою роду і таємницею їх віщого зароду – для твоїх родителів, для тебе і твоїх нащадків. Це найцінніший наш маєстат. Наша особлива прикмета присутності в цьому строкатому світі” (“Чарунки днів”, 2023, с. 33); “Вражена тим, яку неймовірну енергетику мають деякі українські слова. І деякі літери теж ЗСУ” (“Чарунки днів”, 2023, с. 210); “Футбол! Командра гра... Тримайтеся, чужі ворота! Тримайтеся, *наші*, що розмовляють *чужою мовою*... Вся наша жінзь – ігра” (“Чарунки днів”, 2023, с. 78).

своє закорінене у фольклорі, у діалектах: “В дитинстві я любив нашу закарпатську казку про Скляну гору. Про гору коштовностей. Вона ввижалася мені дивовижною, загадковою, ряхтіла в дитячій уяві мільйонами самоцвітів. Аж поки з часом я сам не наблизився до неї впритул – до гори скарбів мого народу. *Перлів слова*. (...) І ось моя маленька гора *словесних коштовностей*, золоті роси закарпатського

любомудрія, фольклорних мініатюр-афоризмів. Плід праці сорокарічного збирання – книга *“Сонце на крисані. Золоте слово Срібної землі”*. Бо це і є золотий ключ до пізнання свого народу. Бо *“слово народне – старше за гроші. “Слово народу – Божий батіг”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 113). Давнє українське слово здатне розбудити свій народ і продемонструвати іншим націям свою гідність і неповторність. Нації ідентифікують себе за допомогою слова: *“Впізнавали себе в Слові”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 176). Саме своє передбачає низку спільних характеристик: ментальних (єдність світогляду), аксіологічних (однакові цінності), соціальних (належність до однієї історикокультурної спільноти). Накладання цієї опозиції (свій – чужий) на концепт слово відкриває особливо болючу проблему національної окремішності через мову. Пор. інші контексти, в яких чуже слово марковане як негативне, неприродне: *“Є слова, що ховають у собі невловиму загадкову тривогу. Вони не можуть нести нічого доброго. Одним із таких було для мене в дитинстві слово “котлонадзор”* (“Єдин”, 2019, с. 84); *“Ми ще добре не знали літер, зате вигойкували на весь куток чудні слова страшною магічної сили – “корнер”, “офсайд”, “генд”, “пенальті”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 20).

Безпосереднім джерелом усвідомлення креативності слова в Мирослава Дочинця є Біблія: *“Моя баба Марта читала одну книгу на все життя – Псалтир. Її називають жіночою Біблією. (...) Прочитувала кілька сторінок, закривала книгу, гладила потріскану палітурку і тихо проказувала: “Словом убираємося, Словом укриваємося, Словом скріплюємося!”* (...) *Я слухав, вдивлявся в бліді літери, теж значуще ворухив губами, але мене більше цікавило, хто і як це міг так написати. Щоб воно і усмішку засвічувало, і витискало сльозу, і владігнувало серце...*” (“Чарунки днів”, 2023, сс. 88-89); *“Це вона (бабуся. – Г. М., В. З.) навчила мене, що в книжці між сторінок і рядків повинна жити Душа. Тоді вона – Книга”* (“Єдин”, 2019, с. 134). Промовистим біблійним алюзивним прикладом є фраза із твору М. Дочинця *“Заповіді письменника”*: *“16. Люби слова, але не чини з ними перелюбу”* (“Єдин”, 2019, с. 147). Ще пор.: *“Ти зцілюси. Скажи мені слово, щоб я видужав”, – просили його. “Кажу тобі слово: зцілися. Але одного буде мало. Тому кажу слово триєдиної сили: будь цілий тілом, думкою і духом”* (“Єдин”, 2019, с. 249). Загалом мовно-ментальний зв’язок із Біблією – одна з визначальних рис українського художнього мовомислення, універсальна тенденція, яку показово відбивають усі художні тексти на всіх етапах розвитку української літератури (Скаб, 2023, с. 28).

III. Слово дуалістичне: дуалізм слова впливає із сили та слабкості людської природи, із внутрішнього роздвоєння людини, з її вагань у системі цінностей тощо. Спостерігаємо такі протиставлення:

1) слово-правда – слово-брехня; щире слово – оманливе слово: *“Тиждень поспіль у нічні чування слухаю періоджерела – відосики з одкровеннями їхніх політиків та експертів, лічного состава та полонених, просунутих лібералів та рядових громадян з вулиці. Тобто – живе, хоч і доволі гниле слово, в якому ховаються приховані сенси”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 200); *Слово світле і темне; писемне слово бліде і мляве перед словом живого життя* (“Вічник”, 2012, с. 159); *“Не чіпляйтеся за тяжкі, глухі, сірі слова. Бо вони вчепляться у вас і потонуть разом із вами в трясовині буденних змагань. Тримайтеся слів легких, високих, дзвінких, які підхоплять і понесуть у височінь мрії, у небеса втіхи”* (“Єдин”, 2019, с. 230); *“Що зчитувати? Букви і слова?” – “Ні. Знаки, промені поза буквами і словами”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 122); *“...у вашому голосі звучить особлива тональність. Я б сказав: тональність внутрішньої правди. ... коли мені бреше близька людина, в мене з’являється щось схоже на судоми. Наче легкий параліч”* (“Єдин”, 2019,

с. 190); *“Немає слів, які розкрили б глибину сутності речей”* (“Єдин”, 2019, с. 210); *“Красу не можна подарувати, не можливо описати, бо слова не годні всотати в себе чародійний збіг речей, прекрасних форм, барв, запахів, тонку структуру світлотіней, шурхіт листя чи снігу, дзвін тиші...”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 17); *“Тільки в світі правди, що мамине слово...”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 185); *“Слово насправді повинно нести світло, а не морок”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 199); *“Прості слова, відмічаю з подивом, а яку непоборну силу таять!..”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 46);

2) протиставлення багато (позначення сукупності) – мало, що ґрунтується на актуалізації такого семантичного примітиву в семантиці концепту, як одне з багатьох: *“Як багато вигадано слів, – дивувався він. – Аби похвалити свої руки і своє лице, аби прославляти своє ім'я, аби виказувати свій розум... А насправді, в найважливішому, доста всього двох слів. У любові – так або ні. У вірі – так або ні. У правді – так або ні. У честі – так або ні. У смерті – так або ні”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 78); *“Слів багато, але є два, котрі екзистенційно визначають нашу сутність”* (“Чарунки днів”, 2023, сс. 177–178); *“Це (щоденники письменника – Г. М., В. З.) не валки слів, скошені, висушені і складені в акуратну копію жанру, це – різнотрав'я розмислів і вражень”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 14); *“Намул слів забирає ріка часу, проте залишає на дні руслу золотий пісок пам'яті”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 15); *згустки слів* (“Чарунки днів”, 2023, с. 149); *“Заважає лексика, огром слів. Їх так багато, наче мікробів, і це засилля здатне спричинити гарячку в голові і заморозити кров. Забудь про слова, пиши барвами, тонами, світлотінями. Менше словесності – більше картинності і співучості”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 191); *“Письмо – це проривання до думки крізь нетрі слів”* (“Єдин”, 2019, с. 26);

3) слово – мовчання: на відміну від інших письменників (наприклад, П. Мовчана, за спостереженнями (Скидан, 2021)), у яких відсутність голосу має виражену негативну конотацію, у Мирослава Дочинця спостерігаємо позитивне маркування мовчання, пор.: *“Ми більше промовляємо мовчанням, ніж потоком слів, і більше здобуємо в спокої, ніж у безугавній метушні... Паузи – це важливо. Бо пауза – це не трата енергії, а накопичення її. Це не рух, а вибір координат руху”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 132); *“Згодом приходиться уміння мовчати, коли є що сказати”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 41); *“Слухай слова – і почувеш мовчання”* (“Єдин”, 2019, с. 51); *“Слова нерідко мовляться, щоб заповнити тишу”* (“Єдин”, 2019, с. 135); *“Насправді слова тобі не належать. Тобі належить лише те, про що ти мовчиш”* (“Єдин”, 2019, с. 143); *“Помовчи, перш ніж сказати”* (“Єдин”, 2019, с. 151); *“Майстер не пише і не промовляє зайві слова”* (“Єдин”, 2019, с. 161); *вино слів і вино мовчання* (“Єдин”, 2019, с. 217); *“День без слів. Без чужих і без своїх. Золотий день”* (“Єдин”, 2019, с. 235);

4) слово усне (ненаписане) – слово писемне: *“Писати... Це намагатися словами врятувати зламаний світ”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 213); *“Смисл усякого письма в тому, щоб укріпити в людині дух доброчесності – найбільше з благ”* (“Вічник”, 2012, с. 159); *“Письмо – це проривання до думки крізь нетрі слів”* (“Єдин”, 2019, с. 26); *“...слова в голові нічого не коштують, а на папері, буває, що мають якусь ціну”* (“Світло семи днів”, 2018, с. 45); *“Старі тексти забув, а нові ще не придумав. От і живеш у міжрядді непрописаного, у міжчассі непромовленого, на межі неосмисленого, огорнутий музикою достного життя і ароматами живого слова...”* (“Чарунки днів”, 2023, с. 138); *“Сутність письменства дуже мудро передав наш Іван Величковський: “Слова бесіди, коли вона вільна і ясна, не*

чіпляються за зуби чи язик. Так і писемні слова – папір не повинні дерти” (“Світло семи днів”, 2018, с. 203);

5) слово – зброя і слово солов’їне: “Слів багато, але є два, котрі екзистенційно визначають нашу сутність. “Всупереч”. Усе, що захищено чи здобуто, це – всупереч. Всупереч історії, всупереч гіркій долі і чужій волі. Всупереч чужинським владарюванням і своїм продажним і жалюгідним владам. Всупереч обставинам, ситуаціям і тенденціям. Всупереч сірості, дурості й совковості. “Опір”. Це слово-інструмент, що впливає з першого. Слово, що породжувало інші – Запорізька і Карпатська Січі, гетьманщина, гайдамаччина, петлюрівщина, Крути, ОУН–УПА, схрони, повстанська армія, рятівний націоналізм, антирадянщина, майдани, добробати, волонтерство, опозиція, україноцентричність, європейський вибір.... “Всупереч” і “опір”. Ці два слова – наш ґрунт, наш дах, наша твердь у трясовині розхлябаного космополітичного болота, наша присяга перед прахом батьків і престолом Бога, що всупереч хижій історії зберіг нас і знову відкрив світові” (“Чарунки днів”, 2023, сс. 177–178); “Несолов’їні слова, що дримали досі в українському словнику (і поза словником) – Лють, Зненависть, Запеклість, Несамовитість, Сцуки – вирвалися звідти і стали в стрій, і воюють разом із людьми. А тьохкання солов’їв – трохи згодом...” (“Чарунки днів”, 2023, с. 191); “Слова в зимі тривоги нашої набувають усе більше надії на силу металу і духу” (“Чарунки днів”, 2023, с. 138); “Геній Черчилля інтуїтивно вибрав зброю, яка не на поверхні – в серці. ... він виступає в парламенті з промовою до нації, до англійців. І звичайними словами пояснює їх, чому треба ставати на цю смертельну битву до останнього британця. ... За ці пів години промови Англія стала іншою, змінилася формула її крові. “Неосяжна сила слова”, про яку мовив ще Гоголь, переінакишила людей, хід історії” (“Світло семи днів”, 2018, сс. 192–193); “Іншої зброї в Черчилля тоді не було. Але ця виявилася найпотужнішою” (“Світло семи днів”, 2018, с. 193); “Хтось воює за букву, хтось – за цифру, а хтось – за дух” (“Єдин”, 2019, с. 126).

Три засадничі моменти концепту слово у творчості Мирослава Дочинця, які ми вище описали, метафорично вербалізовані, що виявлено в таких мовних процесах, пов’язаних із ключовою лексемою слово чи його синонімами (загальномовними та/або контекстуальними): власне метафоризації (“... розлетілися хто куди. Він на крилах мелодій, я на крилах слів” (“Чарунки днів”, 2023, с. 141), зокрема персоніфікації (“Якщо писати просто неба, під деревом, прикущах дикої ружі, над потічком, опустивши босі ноги в траву, – то шум листя, дзюрчання води, щибетання птахів, запах квіття і свіжість зелені дивним чином переходять у письмо і поселяються між рядками, дихаючи разом із словами...” (“Єдин”, 2019, с. 61)) і метафоричних порівнянь: “... Там немає слів, цієї неподатливої, зрадливої глини. Там не треба читати й писати” (“Єдин”, 2019, с. 121); “Люблю писати історії, в яких слова грають, як інструменти в оркестрі” (“Єдин”, 2019, с. 81); “...слово, наче жолудь у м’який мох, упало в серце і там прокільчилося” (“Єдин”, 2019, с. 202); “Ось воно – слово, зрадів я. Таке ж смачне, хрустке і вітамінне, як і капуста з дубової бочки. Прихожани. Від свого – до свого” (“Чарунки днів”, 2023, с. 204); “Кожух сам собі ні теплий, ні холодний. Лише одягнений на тіло, стає теплим. Так і слова: самі по собі вони звичайні, невиразні, холодні, а пропущені через серце, вишикувані в гармонійний порядок, набувають тональності, випромінюють енергетику, гріють” (“Світло семи днів”, 2018, с. 199); “Часом здавалося, що мій рядок твердне, а слова кришаться на літери, як на пісок” (“Єдин”, 2019, с. 159); “...Алькатрас і альбатрос – схожі слова. Багато слів схожих. Часто між ними лише уявна межа. Як між свободою і несвободою.”

Як між гусеницею і метеликом, що спочатку повзає, а потім літає...” (“Світло семи днів”, 2018, с. 161)).

Як показують наведені приклади, типовими для аналізованих творів є: 1) антропоморфна метафора, коли ознаки людини проєктуються на іншу реципієнтну зону: “І я пішов. І слова ті пішли за мною, ведучи за руку” (“Світло семи днів”, 2018, с. 122); “Зрілість слів: перестаси нарікати, судити, просити, натомість починаєш дякувати за все наперед” (“Єдин”, 2019, с. 248); 2) синестезійна метафора, найпродуктивніша – смаку і запаху: “Полуденкувати час. О, яке жадане, яке смачне се слово!” (“Вічник”, 2012, с. 56); “Буває, живеш день, тиждень, місяць зі звичайними, як хліб щоденний, словами. А потім – ураз – і прийде, вродиться на пустопаші свіже, пишне слово. Не слово, а цілий словоперстень. Як ось це – “без’їстів’я”. Мало того, що воно смачне, ситне, та ще й закосичене двома пелюстинками-апострофами. І ти пробуєш його на смак і запах, підживлюєш ним свій будень, як давньогрецький воїн кріпив себе ямбом Архілоха” (“Єдин”, 2019, с. 45); “Смак Слова і смакування істтва” (“Чарунки днів”, 2023, с. 153); “Читаю – неначе смакую сласний, ароматний плід” (“Чарунки днів”, 2023, с. 169); “Колись букет називали “китицею квіття”. Слова ці аж пахнуть. Колись казали: “цмолити винце”. Які смачні слова” (“Єдин”, 2019, с. 207). У М. Дочинця натрапляємо на цілу мініатюру “Смак і посмак”, яка ґрунтується на цій метафорі і в якій увиразнюється мовне втілення досліджуваного концепту ще й на основі розгортання синонімії рядів: “Ех, втрачаємо смак до доброї їжі. Чи вона вже не та, чи ми інші, чи, може, слова не смачні... Кажемо “продукти”, а колись: провіянт, іство, їстиво, їдло, їдження, харч, страва, наїдок, пожива, смачило, вариво, готовизна, смаколик, добрятина, лакомина, лакітки. Кажемо “приїом їжі”, а колись: споживання, снідання, полуднування, підвечірок, трапеза, учта, застілля, гостина, заживлення, підкріплення, перекус, почастунок, пригощення, призволення. Кажемо “рідина”, а колись: питво, трунок, зілля, божа роса. І не пили, а — попивали, підпивали, спивали, куштували, смакували, пригублювали, цїдили, цмулили, потягували, лизькали. Та що там казати. Книш не паска, квас не вино...” (“Єдин”, 2019, с. 92).

Отже, спектр метафор у семантиці концепту слово досить широкий, що демонструє різні типи образного усвідомлення реалій-аналогів і свідчить про яскраві індивідуально-авторські асоціації та потрактування аналізованого концепту. Образний складник у наведених метафоричних контекстах увиразнений синонімами й лексичними новотворами з компонентом слово на зразок *словохіть*, *словохідь*, *словоплідь* (“Чарунки днів”, 2023, с. 138), *словоперстень* (“Єдин”, 2019, с. 45), *словенята* (“Світло семи днів”, 2018, с. 194), *слово-діяти* (“Намагаюся не *діссловити*, а – *слово-діяти*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 70).

Ціла низка індивідуальних смислів змістової будови концепту слово представлена епітетами: *проникливі слова* (“Чарунки днів”, 2023, с. 146), *ключове слово* (“Чарунки днів”, 2023, с. 156), *непромовлене слово* (“Чарунки днів”, 2023, с. 170), *промовлені і замовчувані слова* (“Чарунки днів”, 2023, с. 176), *слово фayne і смачне* (“Чарунки днів”, 2023, с. 188), *несолов’їні слова* (“Чарунки днів”, 2023, с. 191), *передші слова Андрія Ворона* (“Чарунки днів”, 2023, с. 194), *вічні слова* (“Чарунки днів”, 2023, с. 195); *задавлені слова* (“Чарунки днів”, 2023, с. 197), *слово мирне і войовниче* (“Чарунки днів”, 2023, с. 202), *смачні, мудрі, смішні, сумні, помічні, сильні, високі, красиві слова* (“Світло семи днів”, 2018, с. 19), *більш високі слова* (“Чарунки днів”, 2023, с. 6), *прості слова* (“Світло семи днів”, 2018, с. 193), *живне слово* (“Світло семи днів”, 2018, с. 195), *залізні слова* (“Світло семи днів”, 2018, с. 66), *прадавнє слово* (“Світло семи днів”, 2018, с. 90), *маміне слово* (“Світло семи днів”, 2018, с. 185),

ласкаві слова (“Вічник”, 2012, с. 141), дивні слова (“Вічник”, 2012, с. 144), прості, ваговиті й дзвінкі слова (“Вічник”, 2012, с. 159), слово живого життя (“Вічник”, 2012, с. 159), слова батька (“Єдин”, 2019, с. 7), материні і батькові слова (“Єдин”, 2019, с. 24), слова з Псалому 127 (“Єдин”, 2019, с. 38), свіже, пишне слово (“Єдин”, 2019, с. 45), бездонне, безбережне слово (ідеться про воду) (“Єдин”, 2019, с. 112), сині слова (писані синьою ручкою) (“Єдин”, 2019, с. 112), слів чужих – молодих, невідомих, кволих (“Єдин”, 2019, с. 113), зайві слова (“Єдин”, 2019, с. 161), віщі слова (“Єдин”, 2019, с. 201), питомо українські слова (“Єдин”, 2019, с. 208), чуже, холодне академічне слово, тепліше і мудріше наше слово (“Єдин”, 2019, с. 208), потаємне німе заздоровне слово нашої надії (“Єдин”, 2019, с. 216), вино слів і вино мовчання (“Єдин”, 2019, с. 217), тяжкі, глухі, сірі слова, слова легкі, високі, дзвінкі (“Єдин”, 2019, с. 230), натхненні слова (“Єдин”, 2019, с. 230), запашині і замашині “словенята” (“Світло семи днів”, 2018, с. 194) тощо.

Загалом серед епітетів у творах Мирослава Дочинця, як бачимо, переважають позитивно марковані, хоч із негативною конотацією теж доволі виразні. Звісно, цей перелік блідне порівняно з кількістю епітетів до статті *слово* в українському словнику епітетів, у якому подано майже 240 означень (Єрмоленко, 2012, сс. 313–318), чи у “Словнику мови творчих особистостей України” (2022, с. 650–653). Однак у низці епітетів М. Дочинця до лексеми *слово* ми виявили п’ять лексикографічно не зафіксованих: *несолов’їне, живне, безбережне, заздоровне, замашине*.

Поряд з епітетами, авторських утрочань зазнають також фразеологічні одиниці, у яких засвідчено вербалізатори концепту слово: “*Про свій гріх дрібної крадіжки теж замовляю слово*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 119); *ронив він зазвичай одне тільки слово* (“Чарунки днів”, 2023, с. 139); *не вистачає слів* (“Чарунки днів”, 2023, с. 141); “*Останнє слово за нами*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 154); *звиняйте на слові* (“Світло семи днів”, 2018, с. 33); “*Дай їй, долі, сказати своє слово. А твої слова най спочивають у голові*” (“Світло семи днів”, 2018, с. 45); “*Схоплювався і біг до столу, намагаючись зловити слово за хвіст – і, траплялося, ловив*” (“Світло семи днів”, 2018, с. 72); “*У мене не було більше слів..*” (“Світло семи днів”, 2018, с. 76); “*Після цих слів фотографу забракло слів*” (“Світло семи днів”, 2018, с. 133); “*Коли дивився на добру фотографію, то слова втрачають ясність*” (“Світло семи днів”, 2018, с. 169), “*Я слово даю і ... знову записую її слова*” (“Світло семи днів”, 2018, с. 185); “*Така сумирна, слова впоперек не скаже*” (“Світло семи днів”, 2018, с. 188); “*Широкий рот – вузьке серце*” (“Світло семи днів”, 2018, с. 188); *Не ламатимеш чуже слово* (“Єдин”, 2019, с. 240); *хімерити словами – сказати просто і ясно* (“Чарунки днів”, 2023, с. 21); “*Поглянь на землю – яке насіння посіяв ти...*” – слова, що приходять у момент істини до героя серіалу” (“Чарунки днів”, 2023, сс. 184–185); “*При переході від слів до діла зникаємо безвісти*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 186); “*Слово теж раять. І розривають здоровий глузд. До декотрих, причому офіційних, не може звикнути ні вухо, ні розум. Наприклад: “Порушують правила і звичаї війни”*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 205); “*Слова чомусь увіп’ялися в пам’ять*” (“Чарунки днів”, 2023, с. 210); “*Я тут дома*”, – тихо відповів він, не боячись, що ріка забере його слова” (“Світло семи днів”, 2018, с. 95); “*Хоч слова й полова, зате старші за гроші...*” (“Вічник”, 2012, с. 72); “*Казані-переказані, чуті-перечуті (історії, спогади – Г. М., В. З.), але з них і слова не можна викинути, як із молитви*” (“Єдин”, 2019, с. 7); *зронити слова* (“Чарунки днів”, 2023, с. 23), *всього два слова* (“Чарунки днів”, 2023, с. 34); *спотикатися на словах* (“Чарунки днів”, 2023, с. 73). Часте апелювання до фразем із вербалізаторами концепту слово є свідченням його продуктивності й актуальності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки в аналізі семантичного змісту концепту слово й засобів його вербалізації в художній картині світу Мирослава Дочинця, наголосимо на тому, що:

1) концепт слово – наскрізний культурний концепт у творчості Мирослава Дочинця, пов'язаний із духовною сферою, із вірою й моральністю людини, що підтверджуються частотою вживання (як в інтертекстах – заголовках творів та їхніх епіграфах, так і безпосередньо в художній канві творів) і співзначеннями лексем-вербалізаторів цього концепту;

2) основним вербалізатором концепту слово є лексема *слово*, рідше – *письмо*, *звук*, *буква*, *мова*, *думка*, *голос*;

3) до ядра концепту належать такі художньо-семантичні наповнення: *слово – поняття*, *слово – мова*, *слово – мовлення*, *слово – висловлювання*, *слово – виступ*. Приядерну зону формують смисли *слово – народ*, *слово – правда*, *слово – брехня*, *слово – зброя*. Периферію становлять індивідуально-авторські потрактування: *слово – смак*, *слово – мовчання*, *слово – код*, *слово – божє творіння*, *знак духа*, *слово – загадка*, *магія*, *слово – емоція*, *слово – насолода*, *слово – натхнення*, *слово – жива істота*, *слово – світло і тепло*, *слово – живло*, *слово – життя*, *слово – вічність*, *слово – пам'ять*, *слово – національна ідея*, *слово – сила роду*. Усі ці складники концептополя актуалізують поняттєвий, образний і ціннісний компоненти в структурі концепту слово;

4) слово у творах Мирослава Дочинця – традиційно тривимірне: **містичне – креативне – дуалістичне**, тобто виступає основною субстанцією творення світу; інструментом для осягання людської душі, серця, матеріальним домом духа, виразником сили і слабкості людини; це не абстрактна категорія, а конкретний, часто олюднений образ із його божественною сутністю;

5) ці три засадничі моменти концепту слово у творчості Мирослава Дочинця метафорично вербалізовані у власне метафорах, порівняннях, персоніфікаціях, епітетах. Часто апелює письменник і до фразем із вербалізаторами цього концепту;

6) наведені в статті мікроконтексти з творів М. Дочинця виразно засвідчують залучення до концепту компонентів морально-етичного й ментального планів, пов'язаних із реалізацією дихтомій своє – чуже, добро – зло, правда – брехня з ототожненням слова з людиною, з її народом. Це виходить за межі тлумачення цього концепту, вербалізованого в українських тлумачних словниках, і засвідчує його оригінальність у когнітивному континуумі, його глибоке філософське підґрунтя, втаємничену сутність і архетипний характер, що зумовлено тяжінням письменника до фольклорного, християнського сприйняття довкілля.

Перспективним вважаємо аналіз ще не досліджених художніх творів Мирослава Дочинця або інших українських письменників другої половини ХХ – початку ХХІ століття на предмет вияву нових вербалізаторів концепту слово для повнішого опису континууму в дискурсивному розгортанні семантико-когнітивного змісту цього концепту з метою пізнання глибинних смислів національної концептосфери.

ЛІТЕРАТУРА

- Бибик, С. П. (2008). Побутовізм як лінгвокультурема. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*, 10, 31–36.
- Вільчинська, Т. П. (2008). *Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст.*: монографія. Джура.
- Гладир, Ю. Ф. (2013). *Концепт слово у поезії Миколи Вінграновського* [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://litzbirnyk.com.ua/wpcontent/uploads/2013/11/4.4.8.pdf>

- Голобородько, К. (2011). Концепт слово в художньо-семантичній площині поезії Олександра Олеся. *Незгасимий словосвіт: збірник наукових праць на пошану професора В. С. Калашиника. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*. 417–418.
- Голубовська, І. О. (2016). Лінгвокультурні концепти у мовній картині світу українського етносу. *XX–XXI століття: жанрово-стильові лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі: колективна монографія. ОломоуцVUP*. 71–95.
- Єрмоленко, С. Я., Єрмоленко, В. І., Бибик, С. П. (2012). *Новий словник епітетів української мови*. Грамота.
- Єрмоленко, С. Я. (2020). Мовно-естетичний знак слово в українській поезії XIX – XX століть. *Культура слова*, 2, 7–21.
- Єрмоленко, С. Я. (1989). Неокраєне крило Слова: мотив слова в поезії Шевченка. *Мовознавство*. 2. 11–18.
- Єрмоленко, С. Я. (2019). Слово Т. Шевченка vs слово П. Куліша: джерела національної ідентичності. *Українська мова*, 4, 3–13.
- Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Довіра.
- Заремська, І. М. (2012). Вербалізація концепту “мова” в публіцистичних творах Ліни Костенко. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*, 4, 103–109.
- Ірчишина, М. (2021). Інтерпретація концепту: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 39(1), 226–231.
- Кононенко, В. І. (2021). *Прагматика художнього тексту: пошуки новостиллю: монографія*. Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника.
- Мех, Н. О. (2008). *Інтерпретація концептів слово, мова в українській культурній традиції*. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.
- Мех, Н.О. (2010). Лінгвокультурологема ЛОГОС у поетичному світі Ліни Костенко. *Культура слова*, 73, 49–53.
- Мех, Н. (2020). *Одвічні слова української культури: Словник з історії української літературної мови кінця XVIII – початку XXI ст.: базові концепти*. Фоліант.
- Мочалова, Н. С. (2015). Концепт слово в українській мовній картині світу. *Гуманітарний вісник НУК*, 8, 39–41.
- Номис, М. (1993). *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. Бескид.
- Огар, А. (2015). Вербалізація концепту слово (на матеріалі роману Раїси Іванченко “Отрута для княгині”). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія “Філологія”*, 36, 78–87.
- Мойсієнко, А. (2008). *Мова як світ світів. Поетика текстових структур*.
- Мойсієнко, А. К. (2006). *Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: [монографія]*. Видавництво “Сталь”.
- Скаб, М. В. (2023). Біблійність як універсалія українського художнього дискурсу. *Українська мова*, 1, 20–31.
- Скаб, М. (2008). *Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: монографія*. Рута.
- Скаб, М. (2007). Словотвірні потенції слова як концептовиражальний засіб. *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника. Філологія, XV–XVIII*, 478–482.

- Скидан, Я. А. (2021). Концепт слово в поетичній картині світу П. Мовчана. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 49(2), 4–7.
- Слободян, М. В. (2010). Концепт як одиниця когнітивних досліджень. *Наукові записки. Серія “Філологічна”. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22–23 квітня 2010 року “Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість”*, 16, 276–284.
- Словник мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття (2022). Інститут української мови.
- Словник української мови: в 11 томах (1978). Наукова думка. Т. 9.
- Фаріон, І. Д. (2012). *Шевченків концепт “слово” у рецепції Дмитра Донцова*. Слово – меч духовний. Вид-во Львівської політехніки. 10–32.
- Федурко, М. (2014). Феномен мови-слова у просторі Шевченкового світу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць*, Посвіт, 68–77.
- Черненко, О. І. (2021). *Концептополе духовні цінності в ідіостилі Віктора Бойка*. [Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі за спеціальністю 035 Філологія, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди].
- Шевченко, Л. Л. (2022). Деякі аспекти мовного втілення текстових концептів (на матеріалі провідних концептів Нового Заповіту). *Мовознавство*, 6, 48–63.
- Schwarz, M. (1996). *Einführung in die kognitive Linguistik*. Tübingen, Basel: Francke.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Дочинець, М. (2012). *Вічник. Сповідь на перевалі духу*. Карпатська вежа.
- Дочинець, М. (2019). *Єдин: прозові мініатюри*. Карпатська вежа.
- Дочинець, М. (2017). *Світильник слова. Книга життя. Життя книги*. Карпатська вежа.
- Дочинець, М. (2018). *Світло семи днів. Маленькі історії для душі*. Карпатська вежа.
- Дочинець, М. І. (2023). *Чарунки днів. Книга спостережень*. Карпатська вежа.

REFERENCES

- Bybyk, S. P. (2008). Pobutovizm yak linhvokulturema. *Naukovi zapysky. Seriiia “Filolohichna”*, 10, 31–36.
- Vilchynska, T. P. (2008). *Kontseptualizatsiia sakralnogo v ukrainskii poetychnii movi XVII–XVIII st.: monohrafiia*. Dzhura.
- Hladyr, Yu. F. (2013). Kontsept slovo u poezii Mykoly Vinhranovskoho [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu : <http://litzbirnyk.com.ua/wpcontent/uploads/2013/11/4.4.8.pdf>
- Holoborodko, K. (2011). Kontsept SLOVO v khudozhno-semantychnii ploshchyni poezii Oleksandra Olesia. *Nezghasymyi SLOVOSVIT: zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora V. S. Kalashnyka*. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina. 417–418.
- Holubovska, I. O. (2016). Linhvokulturni kontsepty u movnii kartyni svitu ukrainskoho etnosu. *XX–XXI stolittia: zhanrovo-stylovi linhvistychni metamorfozy v ukrainskii movi ta literaturi: kolektyvna monohrafiia*. OlomoucVUP, 71–95.
- Yermolenko, S. Ia., Yermolenko, V. I., Bybyk, S.P. (2012). *Novyi slovnyk epitetiv ukrainskoi movy*. Hramota.
- Yermolenko, S. Ia. (2020). Movno-estetychnyi znak SLOVO v ukrainskii poezii XIX – XX stolit. *Kultura slova*, 2, 7–21.

- Yermolenko, S. Ia. (1989). Neokraiane krylo Slova: motiv slova v poezii Shevchenka. *Movoznavstvo*. 2. 11–18.
- Yermolenko, S. Ia. (2019). Slovo T. Shevchenka vs slovo P. Kulisha: dzherela natsionalnoi identychnosti. *Ukrainska mova*. 4. 3–13.
- Zhaivoronok, V. V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk. Dovira.
- Zaremska, I. M. (2012). Verbalizatsiia kontseptu “mova” v publitsystychnykh tvorakh Liny Kostenko. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. 4. 103–109.
- Irchyshyna, M. (2021). Interpretatsiia kontseptu: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 39 (1), 226–231.
- Kononenko, V. I. (2021). *Prahmatyka khudozhnoho tekstu: poshuky novostyliu: monohrafiia*. Prykarp. nats. un-t im. Vasylia Stefanyka.
- Mekh, N. O. (2008). *Interpretatsiia kontseptiv slovo, mova v ukrainskii kulturnii tradytsii*. Pereiaslav-Khmelnitskyi: Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet im. H.S. Skovorody.
- Mekh, N. O. (2010). Linhvokulturolohema LOHOS u poetychnomu sviti Liny Kostenko. *Kultura slova*. 73. 49–53.
- Mekh, N. (2020). Odvichni slova ukrainskoi kultury: Slovnyk z istorii ukrainskoi literaturnoi movy kintsia KhVIII – pochatku KhKhI st.: bazovi kontsepty. Kyiv: Foliant. 472 s.
- Mochalova, N.S. (2015). Kontsept slovo v ukrainskyi movnii kartyni svitu. *Humanitarnyi visnyk NUK*, 8, 39–41.
- Nomys, M. (1993). *Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe*. Toronto – Kyiv: Beskyd. 226 s.
- Ohar, A. (2015). Verbalizatsiia kontseptu slovo (na materiali romanu Raisy Ivanchenko “Otruta dlia kniahyni”). *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia “Filolohiia”*, 36, 78–87.
- Moisiienko, A. (2008). Mova yak svit svitiv. *Poetyka tekstovykh struktur*.
- Moisiienko, A. K. (2006). *Slovo v apertseptsiinii systemi poetychnoho tekstu. Dekoduvannia Shevchenkovoho virsha: [monohrafiia]*. Vydavnytstvo “Stal”.
- Skab, M. V. (2023). Bibliinist yak universaliiia ukrainskoho khudozhnoho dyskursu. *Ukrainska mova*, 1, 20–31.
- Skab, M. (2008). *Zakonomirnosti kontseptualizatsii ta movnoi katehoryzatsii sakralnoi sfery: monohrafiia*. Ruta.
- Skab, M. (2007). Slovtvirni potentsii slova yak kontseptovyrazhalnyi zasib. *Visnyk Prykarpatskoho nats. un-tu imeni Vasylia Stefanyka. Filolohiia. XV–XVIII*. 78–82.
- Skydan, Ya. A. (2021). Kontsept SLOVO v poetychnii kartyni svitu P. Movchana. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia: Filolohiia*. 49(2). 4–7.
- Slobodian, M. V. (2010). *Kontsept yak odyntsia kohnityvnykh doslidzhen. Naukovi zapysky. Seriiia “Filolohichna”. Materialy mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii 22–23 kvitnia 2010 roku “Mizhkulturna komunikatsiia: mova – kultura – osobystist”*, 16, 276–284.
- Slovnyk movy tvorchykh osobystosti Ukrainy druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKhI stolittia (2022). Kyiv: Instytut ukrainskoi movy.
- Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh (1978). Naukova dumka. T. 9.
- Farion, I. D. (2012). Shevchenkiv kontsept “slovo” u retseptsi Dmytra Dontsova. Slovo – mech dukhovnyi. *Vyd-vo Lvivskoi politekhniki*, 10–32.
- Fedurko, M. (2014). Fenomen movy-slova u prostori Shevchenkovoho svitu. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri: zb. nauk. prats*. Posvit, 68–77.

- Chernenko, O. I. (2021). *Kontseptopole DUKHOVNI TSINNOSTI v idiosyli Viktora Boika*. [Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofii v haluzi za spetsialnistiu 035 Filolohiia, Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody].
- Shevchenko, L. L. (2022). Deiaki aspekty movnoho vtilennia tekstovykh kontseptiv (na materialy providnykh kontseptiv Novoho Zapovitu). *Movoznavstvo*, 6, 48–63.
- Schwarz, M. (1996). Einführung in die kognitive Linguistik. Tübingen, Basel: Francke.

DZHERELA ILIUSTRATYVNOHO MATERIALU

- Dochynets, M. (2012). Vichnyk. Spovid na perevali dukhu. Karpatska vezha.
- Dochynets, M. (2019). Yedyn: prozovi miniatiury. ukachevo: Karpatska vezha.
- Dochynets, M. (2017). Svitylnyk slova. Knyha zhyttia. Zhyttia knyhy. Karpatska vezha.
- Dochynets, M. (2018). Svitlo semy dniv. Malenki istorii dlia dushi. Karpatska vezha.
- Dochynets, M. I. (2023). Charunky dniv. Knyha sposterezhen. Karpatska vezha.

Дата надходження до редакції 12.05.2023

Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про авторів

<p>Мінчак Галина Богданівна,</p> <p>кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: minchakgb@gmail.com</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>лексична семантика, політичний дискурс, художній дискурс, комунікативна девіатологія</p>
<p>Заскалета Валентина Петрівна,</p> <p>кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: v_zaskaleta@ukr.net</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>історичний гіпотаксис, методика викладання мови, дериватологія, лексична семантика, діалектологія</p>

УДК 811.133.1'27

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286195>

Г. І. Олефір

Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: hanna.olefir@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0835-1104>

Л. В. Сидельникова

Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: larysa.sydelnykova@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7975-7935>

Н. Г. Філоненко

Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: nataliia.filonenko@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9674-1641>

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ КОДИ: РОЗВИТОК І ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ГОНОРАТИВІВ

Abstract

The article examines the historical development of the systems of secular, academic, ecclesiastical, professional, court and aristocratic honorifics of the French language and honorifics as components of this system, clarifies the forms of the main abbreviations and the conditions of honorifics functioning, reveals their abbreviations and describes typical cases of their use. The aim of the article is to generalize the rules for using correct honorifics in French linguistic culture in official communication cases. The research material comprises texts of business letters and documents from the official websites of governmental, religious and secular organizations of the francophone world countries. In the conducted research, we apply the structural research method, which led to the use of the distributive and component analyses. It is found that the use of honorifics is widespread in higher spheres of power, business environments, formal and traditional institutions, where special respect and politeness in communication is required. Honorifics are a special type of socially marked vocabulary, as they reflect hierarchical relationships and status roles in society. It is established that adequate honorifics are used in accordance with the communicative goal, and in specific situations the use of abbreviated forms is allowed or impermissible. The rules for the use of honorifics in French linguistic culture were formed during the development of the French-speaking society; they remain valid so far and are recommended to be followed, particularly in correspondence. Inadequate application of these rules violates the cultural and social codes of the French language and hinders the realization of the communicative goal. Prospects for research are determined by the area of socially marked vocabulary, specifically by issues of professional honorifics of the French language, for example, military honorifics.

Keywords: honorific system, honorific, sociocultural code, socially marked vocabulary, official business style, communicative goal, abbreviation, linguocultural code.

Анотація

У статті розглянуто історичний розвиток систем світського, академічного, церковного, професійного, придворного та аристократичного гоноративів французької мови і гонорифіків як складників цієї системи, з'ясовано форми основних скорочень, виявлено умови функціонування гонорифіків та їхніх скорочень, описано характерні випадки їхнього вживання. Мета статті – узагальнення правил вживання коректних гонорифіків у французькій

лінгвокультурі в ситуаціях офіційного спілкування. Матеріалом дослідження стали тексти ділових листів і документів з офіційних сайтів урядових, релігійних і світських організацій країн франкофонного світу. У проведеному дослідженні був застосований структурний метод дослідження, який зумовив використання дистрибутивного і компонентного аналізів. Виявлено, що застосування гонорифіків – поширене явище у вищих сферах влади, ділових середовищах, формальних і традиційних установах, де вимагається особлива ввічливість і шанобливість у спілкуванні. Гонорифіки є особливим видом соціально маркованої лексики, оскільки вони відображають ієрархічні відносини і статусні ролі в суспільстві. Встановлено, що відповідно до комунікативної мети вживаються адекватні гонорифіки, а в конкретних ситуаціях дозволено чи неприпустимо вживання скорочених форм. Правила використання гонорифіків у французькій лінгвокультурі сформувалися в процесі розвитку франкомовного суспільства, вони залишаються чинними і їх рекомендовано дотримуватися, зокрема в листуванні. Неадекватне застосування цих правил порушує культурні й соціальні коди французької мови і заважає реалізації комунікативної мети. Перспективи досліджень визначаються цариною соціально маркованої лексики, зокрема питаннями професійних гоноративів французької мови, наприклад, актуальних нині військових.

Ключові слова: гоноратив, гонорифік, соціокультурний код, соціально маркована лексика, офіційно-діловий стиль, комунікативна мета, скорочення, лінгвокультурний код.

Вступ. Для ефективного спілкування з представниками іншої культури недостатньо вивчити їхню мову, адже окрім опанування власне лінгвістичної системи, потрібно засвоїти культурні, соціальні й комунікаційні коди, без чого неможливо успішно інтегруватися в іншомовний територіальний, культурний і соціальний простір. Необхідно опанувати правила, які сприятимуть дієвому освоєнню нерідного простору, використанню сукупності культурних практик, усвідомленню соціального кодексу середовища та в цілому його етосу.

Знання соціокультурних і лінгвокультурних кодів є надзвичайно важливим чинником успішної комунікації. Невивчені правила невербальної комунікації здатні скомпрометувати особу, підірвати довіру до її слів, позаяк невербальний складник може переважити вербальний у процесі комунікації, особливо в межах ситуації офіційного спілкування. Інакше кажучи, зміст висловлювання стає неважливим, якщо найкращі висловлені наміри дискредитуються порушеними соціо- і лінгвокультурними комунікаційними кодами.

Неправильно оформлений лист, із некоректним уживанням скорочень, із помилками у світських, королівських, аристократичних, військових, церковних і духовних, академічних та інших гонорифіках, може отримати лише негативну оцінку про культурний рівень його автора і поставити під сумнів усі його слова. Передбачуване адресантом враження може не збігтися з реальним, його образ буде зіпсовано, а комунікація може виявитися невдалою, і через культурні розбіжності також (Amossy, 2010, p. 61).

Чинні коди світського звертання до осіб у французькій лінгвокультурі є, напевне, одними з найскладніших для засвоєння для іноземців загалом й українців зокрема. Наявна ціла низка, на перший погляд, доволі непростих правил використання гоноративів у французькій мові, серед яких світського, академічного, церковного, придворного, аристократичного у вигляді скорочень чи повному написанні з використанням малої або заголовної літер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичні, зокрема й соціолінгвістичні, дослідження систем гоноративів і гонорифіків як складників цих систем у різних мовах лежать у площині перетину лінгвістики, соціології, антропології. Їх вивчали такі видатні вчені, як: І. Гофман – соціолог, один із засновників цього напрямку, П. Браун та С. Левенсон – соціолінгвісти, фундатори теорії ввічливості, К. Кербрат-Ореккіоні –

засновниця теорії вербальних інтеракцій, Ю. Шевельов – знаменитий український мовознавець-славіст.

Гоноративи французької мови вивчали такі науковці: лексикограф А. Ре – у сфері лексичних варіацій гонорифіків; лінгвісти Д. Менгено, Р. Амоссі, П. Шародо – в аспекті прагматики, Ж.-К. Анкомбр – у площині семантики та прагматики гонорифічних маркерів; Ж.-К. Мільнер – у плані вживання гонорифіків у різноманітних контекстах; Ж. Отье-Ревю – у річищі теорії вербальної інтеракції.

Сьогодні гоноративи французької мови вважаються репрезентантами категорії ввічливості, а гонорифіки належить до специфічного прошарку соціально маркованої лексики через їхню функцію вираження шанобливості та статусних чи ієрархічних відносин, адже соціально маркована лексика французької мови відображає соціальні, культурні та етнічні особливості французькомовної спільноти.

Метою цієї статті є узагальнення правил уживання коректних гонорифіків у франкомовній культурі в межах ситуації офіційного спілкування.

Предмет дослідження – становлення гоноративів і використання гонорифіків, зокрема академічних титулів, наукових ступенів та учених звань, церковних рангів, титулів духовних санів, придворних й аристократичних титулів у процесі історичного розвитку їхнього вживання.

Об'єкт дослідження – культурні й соціальні коди світських гоноративів, академічних титулів, наукових ступенів та учених звань, церковних рангів, титулів ввічливості і духовних санів, придворних й аристократичних титулів у межах ситуації офіційного спілкування.

Матеріалом дослідження є тексти ділових листів і документів, представлених на офіційних сайтах різних організацій країн франкофонного світу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних дослідженнях із лексикології розмежовують поняття “гоноратив” і “гонорифік”. Так, “гонорифік – це слово або вислів, які включають у себе конотації гідності та поваги при звертанні до людини” (Миколюк, 2013, с. 174). Ці лексеми передують власному імені особи і є в системі французької мови складниками гоноративів, які зі свого боку представляють семантичну категорію, що призначена для висловлення ввічливості. Отже, гонорифік ми розглядаємо як особливе звертання, формулу ввічливості, яка передає повагу до особи за допомогою додавання до звертання посади (звання, титулу) в безпосередньому зверненні до людини або розповіді про неї. Формули ввічливості і звертання у французькій лінгвокультурі – фундамент для будь-якої інтеракції. Вони є, по суті, ритуальними та майже автоматичними засобами спілкування, які хоча й не можуть оцінюватися як вияв істинної щирості (De Oliveira, 2020, р. 6), однак їхнє ігнорування заважає досягненню комунікативної мети.

У наш час у франкомовній культурі найпоширеніші формули світського гоноративу – усім знайомі *monsieur* і *madame*. Світське звертання *monsieur* відоме із середини XIV ст.; у початковій формі *monsor* є зрощенням присвійного прикметника *mon* й іменника *sieur*, де останній і сам – скорочення шляхетського титулу *seigneur*. У XII–XIII ст. його вживання у звертанні засвідчувало нижчий статус і певні зобов'язання стосовно людини вищого соціального стану. У XVI ст. гонорифік *monsieur* є полісемічним титулом. Він став уживатися при звертанні як до сановного єпископа, так і до простого господаря будинку, а також до старшого брата короля. Поступово титул демократизувався і з кінця XVI ст. у словнику за авторством Ж. Ніко “*Le Thresor de la langue françoise, tant ancienne que moderne*” зафіксоване вживання цього гонорифіка у звертаннях до будь-якого чоловіка.

Його абрєвіатура “*Mr*”, поширена у французьких листах до кінця XVIII ст., нині повністю вийшла з ужитку і вважається помилковою. У сучасному франкомовному просторі “*Mr*” сприймається як скорочення від англійського *mister*. Понад те, у множині абрєвіатура “*Mrs*” відсилає до *mistress*, французькою *maitresse*, тобто “коханка”. Тоді як у французькій мові єдино можливе скорочення світського звертання *monsieur* – “*M.*”. Для множини *messieurs* визнаним скороченням є “*MM.*”. Крапка – обов’язковий і невід’ємний елемент цих скорочень.

Термін *mademoiselle*, яким ще не так давно офіційно послуговувалися при звертанні до молоді незаміжної дівчини без титулу і звання, поволі зникає з ужитку. З 1970-х років його вживання регулярно оскаржувалося феміністичними рухами. Цей термін рекомендовано не використовувати в адміністративних документах із часу виходу відповідного циркуляру французького прем’єр-міністра н° 5575/SG від 21 лютого 2012 р., що було остаточно закріплено відповідним законом у 2014 р., яким затверджено вже чинну на той час практику вживати незалежно від віку особи єдине прийнятне світське звертання *madame*, яке раніше стосувалося заміжніх, овдовілих або розлучених жінок (Pierre-Brossolette, 2022, р. 29).

За межами ситуації офіційного спілкування використання гоноративу *mademoiselle* допускається для позначення неповнолітньої панянки або повнолітньої особи, яка наполягає на своєму статусі незаміжної жінки. Усталена абрєвіатура для *mademoiselle* є “*Mlle*” і “*Mlles*” у формі множини.

Загальноприйнятим скороченням від світського гоноративу *madame* виступає “*Mme*” та “*Mmes*”, коли пані декілька. Ця формула звертання засвідчує вияв поваги і є результатом словоскладання присвійного прикметника *ma* й іменника *dame*, з латини *domina*, від *dominus*, “пан”, “господар”, “той, хто домінує”. Історично гонорифік *Madame* з великої літери був гоноративом, який знаменував імператриць, королев, принцес, усіх доньок суверена, навіть якщо вони не були одружені. Поволі використання цієї шанобливої формули поширилося для позначення або для звертання до жінок високого походження, знатних дам, дружин або дочок шляхти. За часів королівської влади гонорифік *Madame* був аристократичним титулом старшої доньки короля або дофіна, або дружини *Monsieur*, брата короля. У XVI ст. титул починає широко використовуватися у звертанні до черниць і дружин дрібних буржуа й ремісників гільдій. В останньому випадку цей гонорифік передував посаді або професійному заняттю чоловіка, які завжди вживалися у формі жіночого роду й стали моделлю для сучасних фемінітивів професій, посад, звань, кваліфікацій: *Madame l’abbesse. Madame l’ambassadrice. Madame la juge. Madame la mairesse. Madame la bouchère. Madame l’horlogère.*

Сьогодні *madame* є офіційним гонорифіком для позначення всіх жінок при згадці про них у розповіді в третій особі, у розмові з ними або при звертанні до них на письмі. Також *madame* називають господиню будинку, за аналогією з *monsieur*, господарем будинку. Якщо чоловік жінки помер, до неї звертаються *veuve*, з атестованим скороченням “*Ive*”.

Скорочені форми гонорифіків світських гоноративів “*M. / MM.*” “*Mme / Mmes*” або “*Mlle*” загалом використовуються перед прізвищем, дворянським титулом, посадою, службовим станом: *Aujourd’hui, Mme Brunot se rend au marché. Mmes Sapin et Leroux sont arrivées au dîner en avance. M. le secrétaire général de la mairie, Pascal Lacanaux, a signé deux nouveaux règlements. Demain, MM. Dupont et Laval, directeurs administratif et financier, seront en déplacement.*

Проте в листуванні, при прямому звертанні до відповідної особи, на конверті, на початку листа в привітанні й у прикінцевій формулі потрібно прописувати повну

форму світського гоноративу з великої літери, яка виступає традиційним маркером увічливості й поваги: *Madame, Monsieur. Chère Madame, cher Monsieur. Madame la Commissaire. Madame / Monsieur le Procureur de la République. Je vous prie de croire, Madame, Monsieur, en mes sentiments respectueux. Je vous prie d'agréer, Madame, Monsieur, l'expression de mes cordiales salutations. Veuillez agréer, Madame X / Monsieur X, l'expression de mes sentiments distingués. Je vous prie de bien vouloir agréer, Monsieur le Maire, l'expression de mes sentiments les meilleurs. Je tiens tout d'abord à vous remercier, Monsieur le Président, de votre accueil chaleureux. Je vous prie de croire, Monsieur / Madame le Recteur, en l'assurance de mes respectueuses salutations.*

Заголовна літера свідчить про гречність, поважне ставлення, по суті замінюючи ім'я адресата. *Madame, Monsieur* також пишуться з великої літери, коли вони починають рядок, наприклад, в адресі, у підписі або на візитівці.

Натомість *madame, monsieur* пишуть із малої літери, зокрема, якщо за цими лексемами слідує ім'я людини, до якої не звертаються прямо: *Il a parlé de mon dossier à madame Laura Meunier. Envoyer votre courrier à l'attention de monsieur le président du conseil d'administration.* Мала літера використовується також при позначенні особи без згадки власного імені: *Le vieux monsieur lui a demandé l'heure. J'ai parlé à madame votre mère cet après-midi. Si ces messieurs veulent bien me suivre... Si madame veut me donner le bras, je la conduirai dans le jardin.*

Автори французьких словників не поспішають вносити у них скорочення академічних титулів, наукових ступенів та вчених звань, хоча окремі з них функціонують протягом століть. Лише *Le Petit Larousse* засвідчив скорочення “Dr” та “Drs” для *docteur(s)*. Однак вживана без додаткової конкретизації лексема *docteur* і її аббревіатура застосовуються у франкомовній культурі тільки до дипломованих лікарів, стоматологів і ветеринарів. Для позначення власників університетського докторського ступеня використовують гоноративи *M. (monsieur) ou Mme (madame)*. У списках учасників наукових симпозіумів, колоквиумів, семінарів, конференцій тощо за потреби зазначення вчених звань, наукових ступенів або займаних посад послуговуються специфікованими аббревіатурами “Ph. Dr.”, “Litt. Dr.”, “Dr. ès L.” і т.ін., які ставляться після власного імені особи.

Скорочення “Pr” ou “Prs” усе частіше офіційно замінюють термін *professeur(s)* для підкреслення академічного стану викладачів університету з науковим ступенем і вченим званням. “Pr” та “Dr” у Франції досі не мають визнаних фемінізованих форм, які натомість широко використовуються в Канаді, Бельгії та Швейцарії у вигляді *docteure* та *professeure* з відповідними скороченнями “Dre”, “Dres” та “Pre” чи “Pres”.

Абревіатури “Me” та “Mes” входять до системи професійних гоноративів і позначають *maître(s)*, тобто особу, яка практикує такі юридичні професії: адвокат, повірений у справах, нотаріус, судовий виконавець, присяжний оцінник, судовий агент та судовий ліквідатор. Скорочення “Aud.” вживається для шанобливого звертання до *auditeur*, особи, яка провадить аудиторську діяльність: незалежна позаповідомча перевірка бухгалтерської та фінансової звітності економічних суб'єктів. Абревіатура “Arch.”, *architecte* використовується в силу звичаїв для гречного звертання до особи, яка має диплом архітектора і зареєстрована в спілці архітекторів.

У Бельгії особа, що має диплом інженера-будівельника, “*ingénieur civil*”, або інженера-агронома, “*ingénieur agronome*”, позначається скороченням “Ir”. Абревіатура “Ing.” застосовується щодо особи з академічним станом промислового інженера, “*ingénieur industriel*”.

На письмі, у листуванні, службові й академічні стани, наукові ступені та вчені звання зазвичай пишуться з малої літери, але ніколи не скорочуються: *Je vous prie*

d'agréer, docteur, l'expression de mes salutations distingu es. Veuillez agréer, docteur, l'expression de ma considération distingu e. Je vous prie d'agréer, cher/ chère maître, l'expression de mes sincères salutations. Je vous prie d'agréer cher auditeur, l'expression de mes respectueuses salutations.

Надзвичайно кодованими формули звертання стали у св ті кліру. Так, гонорифік *Sa Sainteté*, що також використовується у вигляді *Votre Sainteté*, є формою шанобливого звернення до найвищих церковних сановників у християнському св ті. Титул походить від латинського іменника *sanctitas* “святість”, який, зі свого боку, – від *sanctus* “святий”. У католицизмі спершу це було формулою гречного звернення до всіх єпископів, але, починаючи з VII ст., у такий спосіб стали звертатися лише до пап. Набувши устояної скороченої форми “S.S.”, цей гонорифік із початку пізнього середньовіччя застосовується до католицьких пап і православних патріархів: *Les pièces en euros sont frapp es à l'effigie de Sa Sainteté le pape Jean-Paul II, Souverain de l'état de la Cité du Vatican.*

Церемоніальний титул “Ваша Святість” офіційно використовується в міжнародному дипломатичному протоколі щодо представників верховних церковних рангів незалежно від їхньої належності до богословського вчення, доктринальної течії, філософської напрями: *Sa Sainteté le pape Benoît XVI a souligné deux jours plus tôt que l'option militaire n'était pas une solution. En effet, elle fut pr sid e par le Pape, mais en présence de Sa Sainteté le Patriarche  cum nique Bartholomeos de Constantinople.*

Звертання *Monseigneur*, утворене зрощенням присвійного прикметника *mon* і іменника *seigneur*, зафіксоване в різних джерелах XII–XIII ст. Воно трапляється також у варіанті окремого написання присвійного прикметника й іменника *mon seigneur* у значенні “супровідний ранг перед іменем святого”, пізніше *monseigneur* – задля підкреслення супровідного високого рангу особи серед духовенства. Його скороченням є форма “Mgr” в однині й варіант “Mgrs.”, *Messeigneurs* для групи архієпископів або єпископів. Сан єпископа також може позначатися “S.Exc.”, скороченням від почесного титулу *Son Excellence*. Титул “Ваша Екселенція”, або “Ваша Превелебність”, зазначається в міжнародному дипломатичному протоколі: *Son Excellence (Monseigneur) Joan-Enric Vives i Sic lia,  v que d'Urgell, coprince d'Andorre.*

Гонорифік *Son Excellence*, у скороченій формі “S.Ex.”, є також і почесним титулом, яким відзначають у Франції послів і маршалів. Як скорочення “S.E.”, *Son Excellence*, “Його Високоповажність” вживається в наш час щодо всіх чинних президентів, глав урядів, членів урядів іноземних держав у ранзі міністра та послів за межами держави, яку вони представляють: *Son Excellence (Monsieur) Emmanuel Macron président de la République Française. Discours de Son Excellence Monsieur X, Premier Ministre, Chef du Gouvernement, à l'occasion de la Cérémonie d'ouverture de la réunion des Ministres de l'Industrie et du Développement Economique de l'Union Africaine. Je remercie Son Excellence Monsieur l'Ambassadeur X.* Також це є формою звертання іноземних дипломатів до глави держави й уряду на території країни, у якій вони перебувають. Натомість у своїй країні або від своїх співвітчизників посол не може бути удостоєний такого звертання, адже цей почесний титул належить главі держави.

Гонорифік *Son Excellence*, “Його Екселенція”, також використовується як загальна форма звернення до всіх керівників авторитетних міжнародних організацій, керівників дипломатичних місій ООН, офіційних представників Генерального Секретаря ООН, постійних представників ОБСЄ, Європейського Союзу тощо в різних країнах і суддів Міжнародного Суду.

З кінця пізнього середньовіччя почесним титулом-звертанням до кардиналів є *Son  minence*, у скороченні “S. m.”, який походить від латинського іменника

eminentia, утвореного на основі дієслова *eminere* “перевершувати, перевищувати” і буквально означає “високий ступінь піднесення, вищість над кимось або чимось”. При безпосередньому спілкуванні прямим звертанням до кардинала виступає формула *Monsieur le Cardinal*, тоді як при непрямому зверненні, зокрема в листах, вживається гонорифік *Votre Éminence*, “Ваша Ясновельможність” або “Ваше Високопреосвященство”. *Son Éminence Monsieur le Cardinal Lubomyr Husar, chef de l'Église catholique grecque ukrainienne a visité les bureaux de la CECC le 13 février. Son Éminence M. le cardinal Jean-Pierre Ricard, archevêque de Bordeaux, président de la Conférence des évêques de France.*

Слід зазначити, що формула *Son éminence*, “Його Емінінція”, використовується також у дипломатичних протоколах для звертання до очільників і членів уряду іноземних держав, а також для титулування окремих посад: *La délégation du CCG était dirigée par Son Éminence Youssuf Bin Alawi Abdullah, ministre des affaires étrangères d'Oman et président du conseil des ministres du CCG. Le secrétariat du CCG était représenté par son secrétaire général, Son Éminence Sheikh Jamil al-Hejailan.*

Звертання *frère* в християнському світі позначає чоловіка, який вважається членом християнської родини. Його абрєвіатурою є “F.”; тут ідеться про особу чоловічої статі, яка дотримується правил статуту релігійного ордену та виконує приписи й вимоги для ченця або послушника в монастирі. Звертання *sœur* стосується особи жіночої статі, яка дотримується правил статуту релігійного ордену та виконує приписи й вимоги для черниці або послушниці в жіночому монастирі, абатстві, домі пріора або допомагає кюре в церкві. Скорочено це форма “Sr”, однак це звертання не можна вважати гонорифіком.

Ввічливим звертанням до католицького священника є *père*, “P.” скорочено. У повній формі вживається мала літера, оскільки велика буква слугує посиланням до *Père de l'Église*, тобто до одного із чотирьох видатних богословів перших століть християнства, відомих як Отці католицької церкви. Гонорифік “RP” є скороченням від *révérend père*, особи, яка виконує функції священника парафії, абата, пріора, ігумена або настоятеля чоловічого монастиря. Запозичене від латинського прикметника *reverendus*, “високоповажаний, високошанований, преподобний”, слово *révérend* стало почесним титулом превелебності, який відзначає особливі заслуги монаха або монахині. Коли преподобних отців декілька, то вони позначаються як “RR PP”.

Варіант жіночого роду *mère* слугує для звертання до ігумені жіночої обителі, настоятельки жіночого монастиря, або абатиси. Абрєвіатурою виступає “M.” та “RM” або “Re.M.” для *révérende mère* в однині й “RR MM” у множині.

У листуванні гонорифіки церковних чинів і духовних санів священнослужителів ніколи не скорочуються і пишуться з великої літери на знак шанобливого ставлення: *J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect, de Votre Sainteté, le très humble et dévoué serviteur. Je vous prie d'agréer, très Saint Père, l'expression de mon immense et profonde dévotion. Je vous prie d'agréer, Monseigneur l'évêque, l'expression de ma respectueuse et sincère dévotion. Daignez, Votre Excellence, agréer l'expression de ma très respectueuse considération. Veuillez agréer, Monsieur le Cardinal, l'expression de mon plus profond respect. Daignez, Votre Éminence, agréer l'expression de mon très profond respect. Je vous prie d'agréer, Monsieur l'abbé, l'expression de mon respectueux souvenir. Je vous prie d'agréer, mon Révérend Père, l'expression de ma respectueuse et sincère considération. Je vous prie d'accepter, ma très Révérende Mère, l'expression de ma considération respectueuse. Je vous prie d'agréer, Ma Sœur, l'hommage de mon profond respect. Je vous prie d'agréer, Mon Frère, l'expression de mes sentiments respectueux.*

Історично аристократичні титули знаті походять від роду занять осіб при владі (управлінських, військових, юридичних, почесних при королівському дворі), делегованих їм правлячим сувереном. У феодальному суспільстві титул відповідав одноосібному володінню відповідними земельними угіддями (феод) і владними правами на цій території над її мешканцями (сервами), які закріплювалися за герцогством, маркізатом, графством, віконтством, баронатом і користувалися захистом із боку їхнього сеньйора (збірний титул західноєвропейської шляхти). Кожен сеньйор був зв'язаний повинностями й обов'язками васала перед своїм сюзереном, завершуючи монархом. Шляхетські титули вимагали королівського або папського дарування.

З часом аристократичні титули вибудувалися в певній ієрархії і, втративши своє історичне сановне значення владного управління, стали почесними званнями знатного походження роду. До них додалися церемоніальні гонорифіки для суверенів, які різняться залежно від країни: *Son Altesse Impériale*, *Son Altesse Royale*, *Son Altesse Sérénissime*, *Son Altesse*, *Votre Grâce*, *Monseigneur*.

Ієрархія французьких аристократичних титулів має такий вигляд: королівський принц, ерцгерцог, принц, герцог, маркіз, граф, віконт, барон, шевальє (аристократ без родового титулу, який належав до лицарського ордену, сір).

“S.M.” є засвідченою скороченою формою від *Sa Majesté*, почесний гонорифік монархів, які здійснюють функції короля або королеви, іноді з уточненням *Sa Majesté Royale*, скорочено “S.M.R.”. Гонорифік *Sa Majesté Impériale* вшановує монархів, які виконують функції імператора або імператриці, і записується “S.M.I.”.

Son Altesse – визнане шанобливе звертання до принців і принцес королівської крові, а також другорядних членів родини правлячих монархів та князівських родів Європи; скорочується як “S.A.”. Варіант “S.A.I.”, для *Son Altesse Impériale*, застосовується до принців і принцес з імператорської сім'ї. Формула “S.A.R.”, *Son Altesse Royale*, використовується щодо членів правлячої королівської сім'ї та для Великого герцога Люксембургу. Скорочений гонорифік “S.A.S.”, *Son Altesse Sérénissime*, відзначає суверенних князів Князівств Монако і Ліхтенштейну. При звертанні до кількох осіб одразу початкові літери титулу гречності подвоюються: “L.L.A.A.” для *Leurs Altesses* та “L.L.A.A.R.R.” для *Leurs Altesses Royales*.

Наведені гонорифіки чинні в міжнародному дипломатичному протоколі, в їхній повній або скороченій формі залежно від конкретного випадку.

Аристократичний гоноратив з'являється у французькій мові у X ст. Аристократичні титули *duc*, особи, що наділена владними повноваженнями над герцогством або успадкувала цей титул від предка, і його жіночий варіант *duchesse* ніколи не скорочуються. Походження цього дворянського титулу сягає часів Римської імперії. В епоху франкського правління були засновані великі командорства під назвою “герцогство”, до складу яких входили кілька графств. Герцог від імені суверена здійснював на цих землях військову й судову владу. За часів Капетингів влада герцогів над певними територіями поволі слабшала, тоді як королівська влада зростала і зміцнювалася, а владний титул герцога поступово став просто дворянським титулом.

Marquis – аристократ, наділений владою управління маркізатом або спадкоємець титулу від предка, скорочується на письмі “Mis” та “Mise” для *marquise*. Маркіз був воєначальником, відповідальним за оборону та адміністрування прикордонного регіону, званого марш або маркізат. Таке стратегічне і небезпечне географічне положення регіонів під їхньою прямою відповідальністю надавало в ті часи маркізам своєрідну перевагу над графами. Це верховенство закарбувалося в

ієрархії аристократичних титулів. Ще за правління Генріха IV численні королівські коханки також отримали придворний титул маркізи, який дозволяв їм бути офіційно представленими при королівському дворі.

Похідне від латинського *comes*, “компаньйон”, *comte* позначає в наш час дворянина, чий титул, пожалуваний сувереном або отриманий у спадок, знаходиться між титулами маркіза і барона. Його скорочена форма – “*Cte*” та “*Ctesse*”, для його жіночого еквівалента *comtesse*.

Лексема *comte* позначала високого сановника королівства, який зазвичай отримав від короля право цивільного або військового командування, аристократа, відповідального за управління провінцією. Ставши в середні віки сюзереном своєї провінції, граф отримав королівські регалії на цій території: йому належали вища судова влада, право карбувати гроші, право вести війни, жалувати дворянські титули.

Аристократичний титул *vicomte* має офіційне скорочення “*Vte*” та “*Vtesse*” для його жіночого варіанта. Віконт був при Каролінгах заступником графа (*vice-comte*). Це був або молодший син графа, або офіцер, якому доручали виконувати управлінські обов’язки графа в другорядних містах провінції чи здійснювати судочинство. Його також називали *lieutenant d’un comte*, тобто “заступник графа”. Коли землеволодіння стали спадковими, віконті закріпили свою владу на територіях, за які вони відповідали разом із графами. Ці землі стали справжніми вотчинами, позбулися графської влади й отримали назву віконтства.

Baron – середньовічний шляхетський титул, що походить від германського *baro* “вільна людина” або “воїн” та має скорочення “*Bon*”. Цей гонорифік згодом набуває значення “великий сеньйор королівства”, титулований барон знаменував “васала з високої знаті”, який отримав свої землі безпосередньо від короля. З кінця раннього середньовіччя ця лексема починає також позначати “хоробру і доблесну людину”. У пізньому середньовіччі цей аристократичний титул втратив свою вагомість і барон стає лише володарем баронату, землеволодіння, що включало кілька вотчин. У наш час титул характеризує спадкового дворянина або просто того, у чий власності є землеволодіння, що дає право на цей титул, тобто баронат. Його відповідник у жіночому роді *baronne*, у скороченні – “*Bonne*”.

Chevalier – особа, що була посвячена в лицарі або успадкувала цей титул від предка. Його офіційним скороченням виступає “*Cher*”. Завдяки середньовічним літературним творам лицарі стали асоціюватися із честю, хоробрістю, вірою і поняттям куртуазної любові. Слово походить від латинського *caballarius*, від якого походять слова “кавалерія” і “кавалер”. У будь-якому випадку лексема відрізняє знатного лицаря, який б’ється верхи на коні, від селянина, солдата піхоти або артилериста. Форми жіночого роду для цього гонорифіка немає.

У наш час аристократичні титули стали самостійними титулами, навіть ті, що використовувалися при королівському дворі та в юридичних документах. На письмі ці гонорифіки скорочуються у разі, якщо за ними згадується сановний титул особи та її ім’я: *S.M. le roi Philippe VI, roi d’Espagne. S.A.R. le prince de Galles*. Завжди можна використовувати написання титулу без скорочень, це знак особливої поваги. Ці гонорифіки не скорочуються при безпосередньому звертанні до самої людини і, відповідно, в адресі або в звертанні в листі. Іменники, присвійні або означальні прикметники як складники гонорифіків завжди пишуться з великої літери: *La foule se pressait sur le passage de Sa Majesté. Leurs Altesses Royales visiteront l’exposition technologique. Par contre, les titres de noblesse prennent la minuscule initiale: le roi de Suède, le duc de Saint-Simon, Sa Majesté la reine*.

Прикметник або дієприкметник, який належить до гонорифіків *Sa Majesté, Son Excellence* чи *Sa Sainteté*, ужитих окремо, без імені, узгоджується з присвійним прикметником, який у французькій мові завжди жіночого роду, навіть якщо титулована особа чоловічої статі: *Sa Majesté est souffrante, elle vous recevra demain. Votre Altesse est trop bonne. Sa Sainteté est en voyage à l'étranger; elle a un horaire très chargé.* Натомість якщо за гонорифіком уживається іменник на позначення сану і вони утворюють нерозривну єдність, узгодження робиться по моделі чоловічого роду: *Sa Majesté le roi est absent. Sa Sainteté le pape est arrivé hier.*

Оскільки в наш час дворянство у франкомовній культурі нікуди не зникло, хоча й стало менш показним, формули ввічливості, що використовуються для звертання до аристократів у листуванні, зберігаються і титули гнечності ніколи не скорочуються: *Je vous prie de bien vouloir croire, Mon Altesse Royale, en l'assurance de mes respectueuses et honorables salutations. Je vous prie de bien vouloir croire, Mon Altesse Sérénissime, en l'assurance de ma considération. Je vous prie de croire, cher prince / chère princesse, en l'assurance de ma plus haute considération. Je vous prie de bien vouloir agréer, Madame la duchesse / Monsieur le duc, en l'expression de mes plus respectueuses salutations. Je vous prie de bien vouloir croire, cher comte / chère comtesse, en l'assurance de ma considération. Je vous prie de bien vouloir agréer, Madame la baronne / Monsieur le baron, l'expression de mes honnêtes et respectueuses salutations.* Отже, якщо скорочення у формулах звертання покликані економити час, запобігти орфографічній помилці та дещо розчинити монотонний текст, то їхнє вживання далеко не завжди є дозволеним або доречним.

Висновки. Система гоноративів французької мови достатньо розгалужена, вона розвивалася протягом багатьох століть і відображає соціальні, історичні та культурні зміни у французькому суспільстві, а отже, є частиною системи лінгвокультурних кодів. Вивчення розвитку цієї системи дозволяє краще розуміти культурні та соціальні контексти франкофонних країн. Використання скорочень гонорифіків вимагає уважного ставлення, оскільки підпорядковується чітким приписам. Хоча ці правила і здаються дещо застарілими, адже сформувалися в процесі історичного розвитку франкомовного суспільства, вони залишаються чинними і їх слід беззастережно дотримуватися, і в листуванні також.

Хибне вживання порушує лінгвокультурні й соціальні коди французької мови і шкодить реалізації комунікативної мети, особливо в межах ситуації офіційного спілкування.

Перспективи досліджень окреслені цариною соціально маркованої лексики, зокрема питаннями професійних гоноративів французької мови, наприклад, актуального нині військового. Перспективним також ми вважаємо порівняльне і перекладознавче дослідження гоноративів у різних мовах і культурах, що уможливить виявлення їхніх спільних рис та відмінностей.

ЛІТЕРАТУРА

- Миколюк, О. А. (2013). Функціонування гоноративу в комунікативній культурі британців. *Науковий вісник СХУ ім. Лесі Українки. Сер. "Філологічні науки. Мовознавство"*. 18(267). 172–176.
- Amossy, R. (2010). *La Présentation de soi : ethos et identité verbale*. Paris : P.U.F.
- De Oliveira, R. (2020). Une approche socio-pragmatique du dys/fonctionnement du rituel des salutations en français. *SHS Web of Conferences* 8: 01011. <http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20207801011>.

Pierre-Brossolette, S. et al. (2022). *Guide pratique pour une communication publique sans stéréotypes de sexe*. 76.
https://www.haut-conseil-egalite.gouv.fr/IMG/pdf/guide_egacom_sans_stereotypes-2022-versionpublique-min.pdf

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Dictionnaire de l'Académie française <https://www.dictionnaire-academie.fr/>

Le Robert

<https://dictionnaire.lerobert.com/>

Larousse

<https://www.larousse.fr/>

Nicot, J. (1606). *Le Thresor de la langue françoyse, tant ancienne que moderne*.
P : D. Douceur

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50808z/f3.item>

TLFi : Trésor de la langue Française informatisé

<http://www.atilf.fr/>

REFERENCES

Mykoliuk, O. A. (2013). Funktsionuvannia honoratyvu v komunikatyvni kulturi brytantsiv. *Naukovyi visnyk SNU im. Lesi Ukrainky. Ser. "Filolohichni nauky. Movoznavstvo"*. 18(267). 172–176.

Amossy, R. (2010). *La Présentation de soi : ethos et identité verbale*. Paris : P.U.F.

De Oliveira, R. (2020). Une approche socio-pragmatique du dys/fonctionnement du rituel des salutations en français. *SHS Web of Conferences* 8: 01011.

<http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20207801011>.

Pierre-Brossolette, S. et al. (2022). *Guide pratique pour une communication publique sans stéréotypes de sexe*. 76.

https://www.haut-conseil-egalite.gouv.fr/IMG/pdf/guide_egacom_sans_stereotypes-2022-versionpublique-min.pdf

LEKSYKOHRAFICHNI DZHERELA

Dictionnaire de l'Académie française <https://www.dictionnaire-academie.fr/>

Le Robert

<https://dictionnaire.lerobert.com/>

Larousse

<https://www.larousse.fr/>

Nicot, J. (1606). *Le Thresor de la langue françoyse, tant ancienne que moderne*.
P : D. Douceur

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50808z/f3.item>

TLFi : Trésor de la langue Française informatisé

<http://www.atilf.fr/>

Дата надходження до редакції 22.04.2023

Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про авторів

<p>Олефір Ганна Іванівна,</p> <p>старший викладач кафедри романської і новогрецької філології та перекладу, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: hanna.olefir@gmail.com</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>перекладознавство, теорія усного перекладу, теорія художнього перекладу, теорія перекладу медійних текстів, лінгвостилістика, соціолінгвістика, культурні коди</p>
<p>Сидельникова Лариса Вікторівна,</p> <p>доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іспанської та французької філології, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: larysa.sydelnykova@knlu.edu.ua</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>історія французької мови, історія лінгвістичних учень, орфографія і графіка, символізм літерних знаків</p>
<p>Філоненко Наталія Георгіївна,</p> <p>доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської і новогрецької філології та перекладу, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: nataliia.filonenko@knlu.edu.ua</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>синтаксис художнього тексту, семантичний синтаксис, функціональний синтаксис, синтаксична стилістика, когнітивний синтаксис, теорія художнього перекладу, лінгвосинергетика, літературна семіотика, культурні коди</p>

УДК 811.161.2:811.162.1

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286196>

Т. В. Охріменко

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: tv.okhrim@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0657-6727>

КОНЦЕПТОСФЕРА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Abstract

The article examines the features of verbalization and the ways of conceptualizing cross-language phraseological equivalents and analogs in the field of monetary relations based on the material of Polish and Ukrainian lexicographic sources. Both structural and linguosemiotic methods of finding cross-linguistic phraseological parallels – “from meaning to form” and “from form to meaning” used in this research proved their effectiveness. The first method helped collect linguistic material and analyze phraseological equivalents and analogues of the conceptual sphere of monetary relations, which acquire additional attribution in translation, are metaphorically reinterpreted in the code of intangible values or material low-level values, form synonymous series with variant-characteristics and reflect common Slavic traditional folk imagery. By employing the method of correlation of the worldview and lexical semantics, the method of the thematic principle of language material distribution I built a linguistic and cultural model of the conceptual sphere of monetary relations of closely related ethnic groups. The core of the conceptual sphere contains the folk-poetic proto-concept WEALTH, the generic concept PIENIĄDZE / MONEY, the related species concept SMALL PAYMENT MEANS and the historical concepts GOLD, SILVER, METAL. The main space of the conceptual sphere of monetary relations is occupied by the anthropic sphere (the conceptualization of national character traits, extra-national anthropic types, a person’s appearance and biological characteristics, the most necessary physical and material things, such as food, clothing, housing, work, and spiritual ones, such as beliefs. On the periphery of the conceptual sphere of monetary relations there are linguistic and cultural concepts which designate economic phenomena and cosmocentric characteristics of existence. The linguosemiotic method of searching for linguistic material “from form to meaning”, helped describe a special type of cross-language phraseological units, which demonstrate “non-monetary” semantics, but receive such a formal expression that in one language is associated with the sphere of monetary relations, and in the other one causes lacunarity.

Keywords: linguistic worldview, interlanguage phraseological equivalents, analogs and non-equivalents, conceptual sphere of monetary relations.

Анотація

У статті досліджено особливості вербалізації та шляхи концептуалізації міжмовних фразеологічних еквівалентів та аналогів царини грошових відносин на матеріалі польських та українських лексикографічних джерел. Продемонстровано дієвість структуральних і лінгвосеміотичних методів пошуку міжмовних фразеологічних паралелей – “від значення до форми” і “від форми до значення”. За допомогою першого методу пошуку мовного матеріалу та методу структурного аналізу лексичного значення опрацьовано фразеологічні еквіваленти та аналогі концептосфери грошових відносин, які набувають у перекладі додаткової атрибуції, метафорично переосмислюються в код нематеріальних цінностей або матеріальних цінностей малої вартості, утворюють синонімічні ряди з варіантами-характеристиками та відображають спільнослов’янську традиційно-народну образність. Використання методу співвіднесення картини світу і лексичної семантики, методу тематичного принципу розподілу мовного матеріалу допомогло побудувати лінгвокультурну модель концептосфери грошових відносин близькоспоріднених етносів. В ядрі концептосфери міститься народнопоетичний протоконцепт БАГАТСТВО, родовий концепт PIENIĄDZE / ГРОШІ, дотичні до них видовий концепт ДРІБНІ ПЛАТІЖНІ ЗАСОБИ та історичні концепти ЗОЛОТО,

СРІБЛО, МЕТАЛ. Основний простір концептосфери грошових відносин займає антропна царина (концептуалізація рис національного характеру, позанаціональних антропних типів, зовнішнього вигляду людини та її біологічних характеристик, найнеобхіднішого тілесно-матеріального (їжі, одягу, житла, роботи) та духовного (вірувань)). На периферії концептосфери грошових відносин є мовно-культурні концепти на позначення економічних явищ та космоцентричних характеристик буття. За допомогою лінгвосеміотичного методу пошуку мовного матеріалу “від форми до значення” описано особливий тип міжмовних фразеологізмів, які демонструють “позагрошову” семантику, але отримують таке формальне вираження, яке в одній мові пов’язується зі сферою грошових відносин, а в іншій спричиняє лакунарність.

Ключові слова: мовна картина світу, міжмовні фразеологічні еквіваленти, аналоги і безеквіваленти, концептосфера грошових відносин.

Вступ. У широкому колі кросдисциплінарних об’єктів дослідження сучасної глобалізованої науки перебувають особливі суспільні відносини, що спираються на універсальний закон грошового обігу як сутності споживацького суспільства та віддзеркалюються в просторі мови і культури. Гроші як знаки вартості, що при купівлі-продажу виконують роль загального еквівалента товарів, послуг та, ширше, виражають ціннісний складник усіх об’єктів матеріального світу, піддаються концептуалізації (мовно-ментальній структурації та оптимізації етнічної картини світу) й утворюють ґрунт для унікального лінгвокультурного феномена, який відображає специфіку світосприйняття носіїв мови, визначає національні, зокрема слов’янські, традиції грошових відносин (Охріменко, 2019) і найповніше реалізується в лексико-семантичній і фразеологічній системах організації мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розбудова цілісної, багатопланової концептуальної сфери (концептосфери) грошових відносин на матеріалі таких близькоспоріднених (ще з праслов’янської доби) мов та культур, як українська і польська, знаходиться на етапі потужного становлення у зв’язку із взаємопроникненням мовних елементів внаслідок постійних геополітичних і соціокультурних контактів Польщі та України, особливо у світлі сучасної активної допомоги.

Аналіз грошової концептосфери у фразеологічному фонді польської та української мов потребує дослідження з оперттям на доробок компаративістів з аналізу інших концептосфер цих лінгвокультур, зокрема паремійної вербалізації стереотипних національних уявлень поляків та українців з описом статусного кваліфікаційного маркування, вибором пріоритетів у колективній свідомості та описом конвергентних-дивергентних ознак (Мирошніченко, 2018). Встановлення кількісних показників корпусу “нумізматичних фразеологічних одиниць” в ідіоматичному багатстві мови, зокрема польської мови, лексичного реєстру назв грошових одиниць у фразеології мови, з урахуванням варіювання семантики, із розподілом на тематичні групи, з орієнтацією на шкалу високої-невисокої, продуктивної-непродуктивної фразеологічної активності, визначення антропоморфної вибірковості фразеологічної семантики з варіативно-синонімічними відношеннями в межах тематичних груп заслуговує на увагу при функціонально-семантичному дослідженні фразеологізмів із компонентами – назвами грошових одиниць (Крайчинська, 2004). Однак для аналізу концептосфери грошових відносин потребуємо ширшого корпусу фразеологічних одиниць – не лише із назвами грошових одиниць, а й інших дотичних груп лексики з розподілом на тематичні групи.

Компаративні студії, присвячені функціонально-семантичному аналізу слов’янської фразеології з компонентами-назвами метрологічних і грошових одиниць, демонструють пошук семантичних зв’язків номінативних компонентів грошових одиниць із первинним, етимологічним значенням, проєкцією на

похідне, фразеологічне, і окресленням найпоширеніших способів переосмислення лексичного значення слів на позначення грошових одиниць (метафора, метонімія і синекдоха щодо збірного поняття “гроші взагалі”), визначальною вважаємо й вказівку на пейоративність і антропоморфність як перманентні специфічні ознаки фразеологічної семантики грошових номінацій (Унук, 2000).

Спроба побудови електронного фразеологічного польсько-українського словника – важлива для сучасної слов'янської лексикографії. Цікавим є аналіз “активної” фразеології (спрямованої на комунікацію та живе повсякденне мовлення), обраної за результатами анкетування та інноваційним принципом, з власними методами групування матеріалу для “Лексикону польської та української активної фразеології”, послугуванням терміном “фразеологічна культурема”, з урахуванням еволюції ФО у сучасних мовах (Tymoshuk & Sosnowski, 2017).

Для аналізу концептосфери фразеологізмів грошових відносин у польській і українській лінгвокультурах потребуватимемо покликань на сучасні фундаментальні контрастивні дослідження польської та української мови і культури (зокрема, Кононенко, 2012) – в аспекті зіставлення мовних картин світу поляків та українців, у системному описі міжмовних співвідношень на різних рівнях (фонетики, морфонології, фоностилістики, лексикології, фразеології, словотвору, морфології, синтаксису, у тому числі з урахуванням походження та вживання слів і висловів, стильової та діалектної диференціації, міжмовної еквівалентності / безеквівалентності), а також із заувагами про історію становлення української та польської мов. Загальномовознавчу інформацію отримуємо і в оглядових розвідках стосовно міжмовних польсько-українських порівнянь на лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному рівнях у векторі контрастивно-альтернативного вивчення мов у рамках науки глотодидактики, зокрема при викладанні польської мови в українськомовній аудиторії (Гольтер, 2017).

Мета статті – аналіз особливостей вербалізації (словесної демонстрації) та шляхів концептуалізації (мовно-ментальної структурації та оптимізації етнічної картини світу) фразеологізмів на позначення грошових відносин у польській та українській мовах **на матеріалі** одного із сучасних двомовних, польсько-українських фразеологічних словників не лише сучасної, а й традиційної лексики (Piasecka & Tulina-Blumental, 2016) із побіжним використанням корпусів іншої фразеологічної лексикографії України та Польщі (Kłosińska, 2005; Fliciński, 2010; Словник фразеологізмів української мови, 2003). Загальна кількість ФО, дотичних до сфери грошових відносин і досліджених у наведених лексикографічних джерелах, – 223 одиниці.

Завдання статті: з'ясувати обсяг понять “еквіваленти”, “аналоги” в колі явищ міжмовних фразеологічних паралелей, описати особливості їхньої лексико-семантичної структури, шляхи осмислення і переосмислення; побудувати лінгвокультурну модель концептосфери грошових відносин у межах мовної картини світу близькоспоріднених етносів, окреслити ядро та периферію концептосфери відповідно до тематичного принципу розподілу лексикографічного матеріалу польської та української мов.

Методи та методологія дослідження. Методологія дослідження передбачає звернення до структуральних та лінгвoseміотичних методів пошуку міжмовних фразеологічних паралелей – “від значення до форми” і “від форми до значення”; використання тематичного принципу розподілу мовного матеріалу; залучення методу структурного аналізу лексичного значення та семантичної структури слів; врахування принципу співвіднесення картини світу і лексичної семантики та

побудови лінгвокультурної моделі концептосфери в межах мовної картини світу з виділенням ядра і периферії концептосфери, з розподілом за шкалою високої-невисокої, продуктивної-непродуктивної фразеологічної активності.

Для цього дослідження актуальним є звернення не лише до “активного лексикону” фразеологізмів, який використовується в розмовному та сучасному письмовому, електронному комунікативному мовленні (Тимошук et al., 2014; Tymoshuk & Sosnowski, 2017), а й до широкого кола одиниць на позначення універсальної, поширеної в різних жанрах сфери комунікації – грошового обігу, об’єктивованому у фразеологічному фонді польської та української мов (Piasecka & Tulina-Blumental, 2016).

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. А. Пясецька та І. Блюменталь, авторки сучасного польсько-українського фразеологічного словника (Piasecka & Tulina-Blumental, 2016), розуміють фразеологію в широкому значенні, включаючи до аналізованого корпусу ідіоми й усі відтворювальні одиниці, які мають стабільний характер семантично-синтаксичних зв’язків між їхніми компонентами та такі, що відтворюються і функціонують у мові в постійній, майже незмінній формі (Пясецька & Блюменталь, 2015, с. 239). Таким широким розумінням фразеології послуговуються почасти і в сучасній термінології українського мовознавства. Так, в енциклопедії “Українська мова” та в тлумачному словнику лінгвістичних термінів зазначається, що прислів’я, приказки, приповідки, крилаті вислови, які традиційно належать до паремій, долучаються до окремих груп “фразеологічних утворень”, “фразеологічних виразів”, різновидів “фразеологічних одиниць” (Русанівський, 2004, сс. 770–772; Єрмоленко, 2001, с. 194).

У цьому дослідженні при аналізі матеріалу польської та української мов послуговуватимемося терміном “фразеологізм” у широкому значенні, позначаючи ним усталені звороти та вислови, які виступають семантично цілісним і синтаксично неподільним мовним знаком та регулярно відтворюються в мові як фразеологічної одиниці.

Лінгвоконцептуальний аналіз фразеологізмів польсько-українського фразеологічного словника (Polsko-ukraiński słownik frazeologiczny, 2016) демонструє наявність фразеологічних паралелей концептуалізації грошових відносин. У сучасних перекладознавчих працях міжмовні фразеологічні паралелі, які отримують у мові перекладу абсолютний відповідник, мають назву “еквівалентів” (повних чи неповних), напр., *Placić (odpłacać, odpłacić) tą samą monetą* ‘odwzajemniać się komuś w taki sam sposób’ – *Платити (відплатити) тим же (тією самою монетою)*; *Brać (wziąć, przyjąć) co za dobrą monetę* ‘traktować czyjeś słowa, zamiary serio, nie dostrzegając lub nie chcąc dostrzec fałszu, ironii, podstęp’ – *Брати (узяти) що за чисту монету (за щирю правду, за щире золото)*. Якщо ж фразеологічна одиниця вихідної мови лише частково подібна до фразеологізму в мові перекладу і її перекладають за допомогою варіанта, маємо “аналогі”, напр., *Czuć się jak pączek w maśle* ‘żyć szczęśliwie, w dobrobycie; w luksusowych warunkach; bez zmartwień’ – *купатися, як сир у маслі; плавати, як вареник у маслі; плавати, як вареник у сметані; плавати, як пампук в олії*; *Mieć pieniędzy jak lodu* ‘mieć bardzo dużo pieniędzy, być bardzo bogatym’ – *мати грошей, як сміття; (і) кури не клюють грошей у кого; Тани jak barszcz* ‘bardzo tani’ – *дешева юшка на киселі; Słona cena* ‘wysoka cena’ – *ціни кусаються*.

Фразеологічна одиниця, яка не має в мові перекладу ні еквівалентів, ні аналогів, тобто жодних паралелей, і варіанти її перекладу не наведені в словнику, а в мові перекладу вона може передаватися іншими засобами, не фразеологічними,

а описовими, маємо “безеквіваленти”. Безеквівалентна лексика (або лакунарність), яка не має еквівалентів і аналогів, паралелей, є національно-специфічною і найбільш цікавою з погляду дослідження лінгвокультури, напр., *Urodzić się ze srebrną łyżką w ustach* ‘urodzić się w zamożnej rodzinie i mieć z tego powodu zapewnione szczęście w życiu’; *Lepszy gość* ‘mężczyzna bogaty, hojny, stojący wysoko w hierarchii społecznej’; *Postawić dolary przeciwko orzechom* ‘być czegoś pewnym, być przekonanym do swojej racji’; *Jak ciepłe bulki / bułeczki* ‘o czymś, co cieszy się dużym zainteresowaniem i dlatego rozchodzi się, sprzedaje się szybko’; *Robić bokami* – 1. ‘być zmęczonym’ 2. ‘mieć kłopoty finansowe’. Укр. як нова коніюка – ‘чепурний, охайно вдягнений, чистий’; *сидіти / висіти в когось на шиї* – ‘фінансово залежати від когось’; *торгувати зубами* – ‘усміхатися широкою усмішкою, шкірити зуби’.

Членування міжмовних фразеологічних паралелей на еквіваленти та аналоги є логічним, зрозумілим і тому поширеним у сучасних перекладознавчих студіях, однак міжмовні фразеологічні паралелі можуть дослідники розглядати і в межах іншої класифікації, спрямованої на широке розуміння явища еквівалентності, яке містить у собі протилежне поняття – безеквівалентність. Так, за типологією Добровольського-Піірайнен (Dobrowol’skiĭ & Piirainen, 2005), якої дотримуються в “Лексиконі польської та української активної фразеології” (Тymoshuk & Sosnowski, 2017), виділяють такі види “еквівалентів”: “абсолютні”, “часткові”, “паралельні” і “нульові”. Наведемо авторські ілюстрації еквівалентів, які у своїй більшості перебувають поза розглядом сфери грошових відносин, однак яскраво демонструють розлоге поняття еквівалентності в польській та українській мовах: “абсолютні еквіваленти” (пол. *kropła w morzu (potrzeb)* – укр. *крапля в морі*; пол. *królik doświadczalny* – укр. *піддослідний кролик*; пол. *głodny jak wilk* – укр. *голодний як вовк*), “часткові еквіваленти” (пол. *dać w łapę* – укр. *дати на лапу*; пол. *palce lizać* – укр. *пальчики оближеш*), “паралельні еквіваленти” (пол. *być dobrej myśli* – укр. *не падати духом*; пол. *czuć do kogoś miętę* – укр. *нерівно духаму*; пол. *bulka z masłem* – укр. *раз плюнути*), “нульові еквіваленти” (пол. *czeski błąd* – укр. описовий еквівалент: *друкарська помилка, описка*; пол. *sto lat za Murzynami* – укр. описовий еквівалент: *відсталий, малорозвинений*) (Тymoshuk & Sosnowski, 2017, сс. 273–274).

Компоненти з назвами грошових одиниць поряд із номінаціями на позначення збірного поняття грошей утворюють високопродуктивний шар польсько-українських фразеологічних еквівалентів та аналогів. Доречно про “високу фразеологічну активність” родової назви грошових одиниць “pieniądze” та видової назви “grosz” пише Крайчинська (2004, с. 13). Такі міжмовні фразеологічні еквіваленти відбивають концептосферу грошових відносин із родовим концептом PIENIĄDZE / ГРОШИ в кореляції з видовим концептом ДРІБНІ ПЛАТІЖНІ ЗАСОБИ. У поле останнього концепту входять численні номінації – *grosz, cent, грош, коніюка, шаг, шеляг, лєнта* тощо: *Kto nie ma grosza przy duszy* ‘o kimś, kto nie ma żadnych pieniędzy, jest bez środków do życia’ – *Коніюки (гроша) нема (немає) за душею у кого*; *Placić (odpłacać, odpłacić) tą samą monetą* ‘odwzajemniać się komuś w taki sam sposób’ – *Платити (відплатити) тим же (тією самою монетою)*; *Rzucić pieniądze (pieniędzmi)*; *rozzucić, syrać pieniądze* ‘być rozrzutnym, wydawać dużo pieniędzy’ – *Сунати грішми (грошима, червінцями)*; *Wdowi grosz* ‘niewielka suma ofiarowana na wspólny cel przez osobę niezamożną kosztem wyrzeczeń, z serca’ – *Лєнта вдовиці* та ін.

Позитивно чи зневажливо оцінювані, образно насичені, персоніфіковані, пестливі чи фамільярні народні вислови грошових номінацій малої вартості з-посеред назв усіх монет на території слов’янських земель зазначені ще в “Словарі української

мови” Б. Грінченка (*Словарь української мови*, Т. 1, 1958, с. 328; *Словарь української мови*, Т. 2, 1958, с. 282). Наприклад, на теренах України “грош” вартував пів копійки, унаслідок чого виникали переосмислення зі значенням малого, але зрозумілого, близького для пересічної людини (укр. зменшувально-пестливе *грошик, грошики, грошенята*, пол. *groszek*) або ж утворювалися номінації за значенням чогось мало суттєвого, незначущого, дріб’язкового (укр. фамільярне “грошва”, просторічне “гроші”, пол. “*grosz*” – ‘*drobna moneta*’, *grosze* – ‘*niewielka suma pieniędzy*’). З огляду на наведені приклади можна відзначити, що висновок дослідників про антропоморфність у супроводі лише пейоративності як перманентних специфічних ознак фразеологічної семантики грошових номінацій (Унук, 2000) не завжди збігається з реальною мовною практикою, засвідченою в словниках.

За лінгвоконцептуальним аналізом грошових фразеологізмів польсько-українського фразеологічного словника (2016) вбачаємо фразеологічні аналоги концептосфери грошових відносин у висловах польської та української мов, які в іншій мові змінюють чи позбуваються нумеративності, набувають іншої ознаки (*добрий, щирий, чистий*), метафорично переосмислюються в кодї інших, нематеріальних, цінностей (*слово, правда, золото*): *Wtrącać (wtrącić) swoje trzy grosze* ‘odzywać się, nie będąc pytany, wypowiedziadać niepotrzebnie swoje zdanie’ – *Додавати (докидати, додати, докинути) сливце; Браć (wziąć, przyjąć) co za dobrą monetę* ‘traktować czyjeś słowa, zamiary serio, nie dostrzegając lub nie chcąc dostrzec fałszu, ironii, podstęp’ – *брати (узяти) що за щиру правду (за щире золото, за чисту монету)*.

Синонімія фразеологічних аналогів та еквівалентів як свідчення асиметричного характеру фразеологічного знака (поруч із перенесенням, переосмисленням значення) утворюється також із використанням нумеративного коду, набуття нових характеристик (*зламаний, щербатий, зламаны, popsowany*), а також за допомоги традиційно-народної образності, спільної для слов’янства (*łód, woda, kręga, вода, зерно, сміття, ziarno, śmieci*): *Coś (jest) niewarte (nie jest warte) trzech groszy, złamanego grosza; ktoś (jest) niewart (nie jest wart) trzech groszy, złamanego grosza, szeląga* ‘ktoś jest oceniany negatywnie, nie zasługuje na zaufanie’ – *зламано гроша (шага, шеляга) не вартий (не варт) хто; копійки щербатої не вартий (не варт) хто; копійка (гріш) ціна кому; Mieć pieniędzy jak lodu* ‘mieć bardzo dużo pieniędzy, być bardzo bogatym’ – *мати грошей, як сміття; (i) кури не клюють грошей у кого; Pieniądze idą (płyną) jak woda* ‘pieniądze są szybko wydawane’ – *гроші течуть крізь пальці; гроші йдуть, як вода крізь решето*.

До міжмовних польсько-українських фразеологічних паралелей, які потужно функціонують у межах концептосфери грошових відносин і можуть бути марковані високою, продуктивною фразеологічною активністю, входять не лише вислови з назвами грошових одиниць, а й фразеологічні звороти із задавненою концептуалізацією. Так, народнопоетичний протоконцепт багатство представлено, зокрема, в опозиціях *бідний – багатий; біда, горе, нужденність, злидні – багатство, розкіш*: *Klepać biedę* ‘żyć w niedostatku, być bardzo biednym’ – *Біду тягти (терти)*. Історичні концепти золото, срібло, метал демонструють силу впливу первинних грошей як універсальних засобів вартості: *Obiecować złote góry skrzydl.* ‘obiecować wielkie korzyści materialne, zwykle bez zamiaru spełnienia tej obietnicy’ – *обіцяти золоті гори крил*.

Слід зауважити, що фразеологічні еквіваленти й аналоги сфери грошових відносин із назвами супутніх економічних явищ (приміщень, процесів, інституцій грошової культури), які знаходяться на периферії концептосфери, однак у сучасному мовленні виявляють високу продуктивність, різняться за шкалою оцінювання і

спроможні заступати прото- та історичні концепти. Такими є актуальні концепти БОГ, ПОЗИКА, ЦІНА, КАПІТАЛ, СТАНОВИЩЕ, ПОЗИКА, ЯРМАРОК, БАНК, DŁUG, KREDYT, CENA, TANI – DROGI, KUPIĆ-POTARGOWAĆ, PŁACIĆ, PROCENT, RACHUNEK, KONTO, BIZNES, SKLEPY, KAPITAŁ, KOSZT, HIPOTEKA, INTERES, DOCHODY, KUPONY, TARYFA, AWANS, BANK, AKCJE, PREMIA, SUMA, HANDEL, RYNEK, TARG, HOŁD, STANOWISKO тощо: *Zadłużyć się po uszy; być (siedzieć, tkwić, tonąć) w długach* ‘bardzo się zadłużyć’ – *влізти, залізти (влізати, залізати) в борги; загрузнути в боргах; топитися в позиках; Dawać (dać) fory* ‘wyóżniać, faworyzować kogoś, stosować wobec kogoś taryfę ulgową, zapewnić komuś uprzywilejowaną pozycję, protegować kogoś’ – *давати (дати) фору; Za wszelką cenę; bez względu na cenę* ‘obowiązkowo, bez względu na poniesiony koszt, wysiłek, niesprzyjające okoliczności, przeszkody’ – *за всяку ціну; Kupić nie kupić, potargować można przysł.* ‘o targowaniu się dla zasady, niekoniecznie w celu nabycia danej rzeczy’ – *купив не купив, а поторгуватися можна.*

Розгалуженою в польсько-українському фразеологічному словнику (Piasecka & Tulina-Blumental, 2016) є антропна концептосфера міжмовних фразеологізмів грошових відносин – від рис характеру людини, її зовнішнього вигляду та біологічних характеристик, від найнеобхіднішого тілесно-матеріального, тобто їжі, одягу, помешкання, до духовних потреб, тобто вірувань:

1) антропні лінгвотипи зі статусним кваліфікаційним маркуванням, із національно-специфічним, загальнослов'янським чи інтернаціональним обрисом людських характеристик (БАГАТИЙ та ЗЛИДЕНЬ у мовній картині світу поляків та українців; ЖАДІБНИЙ, СКУПИЙ; КУПЕЦЬ та ін.): *Bogaty jak Krezus* ‘bardzo bogaty, zamożny’ – *Багатий, мов Крез; Każdy kupiec swój towar chwali; każda pliszka (liszka, sroka, srocza) swój ogonek (ogon) chwali* ‘każdy lubi się chwalić i przypisywać sobie zasługi, często bezpodstawnie’ – *кожний купець свій товар хвалить; усяк кулик до свого болота звик; каждая жаба свое болото хвалить; каждая лисица свій хвостик хвалить; Chytry, skary dwa razy traci przysł.* ‘skarstwo nie poręca’ – *линивий двічі робить, а скупий два рази платить;*

2) релігійні одухотворені образи сакральної сфери, напр., БОГ, ЧОРТ: *Bogatemu (to i) diabeł dziecko kołysze* przysł. ‘człowiekowi bogatemu sprzyjają nawet takie okoliczności, które innym szkodzą’, ‘ludziom bogatym zawsze sprzyja szczęście’ – *багатому чорт діти (дітей) колише, а бідному то і няньки немає;*

3) голе тіло людини, тіло з оголеною шкірою: *Drzeć (zedrzyć) skórę z kogo; obdzierać (łupić, obłupić, złupić) kogo ze skóry* ‘wyzyskiwać kogoś materialnie, brać za coś zbyt wysokie opłaty, wyznaczać zbyt wysokie ceny’ – *обдирати (обдерти) шкуру з когось; облуплювати (облупити) як (мов, наче) липку когось; обдирати (обідрати, обібрати) до нитки (до ниточки) когось;*

4) анатомічні антропні складники, частини тіла людини, функції людського тіла, напр., ГОЛОВА, НОГА, ГОЛОС: *Żuć na wysokiej stopie* ‘żyć w rozkoszy, bogactwie, wydawać dużo pieniędzy na gospodarstwo domowe’ – *жити на широку ногу;*

5) різного роду вмістилища грошей, антропні (РУКА, ЛАПА, ЖМЕНЯ, ПАЛЬЦІ) ПОРУЧ ІЗ НЕАНТРОПНИМИ (ГАМАНЕЦЬ, КИШЕННЯ, МІШОК, ТОРБА): *Nabijać (zbijać, nabić, napełnić) kieszenie (kaszę)* ‘zarabiać, zdobywać dużo pieniędzy’ – *напихати (набивати, напхати, набити, напакувати) кишеню (калитку, кашук);*

6) одяг людини, ткацтво, прядіння як традиційні ремесла, напр., СОРОЧКА: *Zostać w jednej koszuli* ‘znaleźć się w biedzie, stracić niemal cały dobytek’ – *залишитися (лишитися, зостатися) в одній сорочці (без сорочки);*

7) житло людини, помешкання, напр., ХАТА: *Czym chata bogata (tym rada)* przysł. ‘powiedzenie zachęcające gości przy stole do jedzenia’, ‘o sytuacji, kiedy

gospodarze przyjmują gości najlepiej jak potrafią' – *чим хата багата, тим (вітати) рада*;

8) їжа, напр., ХЛІБ, ПТАШИНЕ МОЛОКО: *Ciężki kawałek chleba* 'заробки, które zdobywa się ciężką pracą' – *тяжкий хліб*; *Nie satym chlebem człowiek żyje* 'człowiek potrzebuje nie tylko rzeczy materialnych, ale i przeżyć duchowych' skrzydl. – *не хлібом єдиним крил.*; *Brak (brakuje) komu tylko (chyba) ptasiego mleka* 'ktoś żyje w dobrobycie, ma wszystko, czego zapragnie' – *тільки (хіба, лиш) пташиного молока нема (не вистачає, бракує) комусь*.

У вказаному вище словнику виявлено й позаантропну концептосферу фразеологізмів грошових відносин, яка містить космоцентричні характеристики Всесвіту та водночас найважливіші координати світу людини – час і простір, першоелементи буття та навколишню природу, а також переосмислення грошей, загалом матеріальних цінностей малої вартості в категоріях чогось малого, дріб'язкового, але зрозумілого, близького для пересічної людини:

1) час, напр., ГОДИНА, ДЕНЬ: *Odłożyć co na czarną godzinę* 'zgrupować pewną kwotę pieniędzy dla zabezpieczenia się na wypadek kłopotów materialnych' – *на (про) чорну годину (чорний день) (відкладати) щось*;

2) рух вгору – вниз, просторове місцезнаходження вверху – внизу, напр., ДНО: *Beczka, studnia, worek bez dna* 'o kimś lub o czymś, w co wkłada się dużo pracy, pieniędzy bez widocznego efektu' – *бездонна бочка*;

3) атмосферні явища, зокрема ВІТЕР, ВОДА, ХОЛОД, ЧОРНА ДІРА: *Biednemu zawsze wiatr w oczy (wieje)* przysłowie 'człowiek biedny zawsze musi liczyć się z przeciwnościami losu, człowieka biednego zawsze spotykają niepowodzenia, człowieka biednego spotykają większe nieszczęścia niż innych ludzi, wiecie mu się gorzej niż bogatemu' – *бідному все вітер в очі віє*;

4) фауна, напр., БИК, КОРОВА, КУРА, ІНДИК: *Zamienić byka na indyka* przysł. 'o niekorzystnej zamianie lub transakcji', 'operacja handlowa dotycząca kupna lub sprzedaży towarów lub usług', 'umowa handlowa na kupno lub sprzedaż towarów lub usług; też: zawarcie takiej umowy' – *проміняти бика на індика*;

5) малі частки речей, дріб'язок, напр., ДРІБНОТА: *Rozmieniać się na drobne* 'zajmować się drobiazgam, wykonywać różnorodne niewielkie prace, zamiast skupić się na jednej większej' – *розмінюватися (розмінятися) на дрібниці (на дрібноту)*.

Цікавими для аналізу концептосфери грошових відносин видаються фразеологізми, які можна виокремити за методом "від форми до значення". Відомо, що в електронному "Лексиконі польської та української активної фразеології" фразеологічні одиниці укладено за методом від значення до форми, а не навпаки, як у традиційних двомовних фразеологічних словниках, – від форми у мові-джерелі до форми в мові перекладу. Напр., *Beczka / worek / studnia bez dna* 'o kimś (czymś), kto (co) wymaga ciągłych nakładów' – *бездонна яма / бочка* 'про когось (щось), хто (що) вимагає постійних витрат' (Tymoshuk & Sosnowski, 2017, ss. 271–272). 'Про когось (щось), хто (що) вимагає постійних витрат' – спільне значення цих міжмовних фразеологізмів, за яким автори віднаходять форму вираження в польській і українській мовах.

Однак традиційний метод "від форми до значення" є достатньо дієвим і дозволяє побачити особливий тип міжмовних фразеологічних паралелей. Ідеться про фразеологізми, які в цьому випадку мають "позагрошову" семантику, але в результаті метафоричного переосмислення їхнє формальне вираження (хоча б в одній із зіставлених мов) пов'язується з новою конентною сферою – сферою грошових відносин. Напр., *Suszyć (szczyrzyć) zęby* 'uśmiechać się szeroko' – *вишкіряти (шкірити, щирити) зуби; продавати зуби; сушити зуби; торгувати зубами* (Polsko-

ukraiński słownik frazeologiczny, 2016, с. 126) мають спільне значення ‘широко посміхатися, сміятися’, а в українській мові набувають словесної форми, дотичної до понять грошової царини – торгівлі, купівлі-продажу. Зокрема, у давнину при купівлі-продажу рабів і худоби дивилися на зуби, що свідчили про здоров’я “живого товару”. Отже, *продавати зуби, торгувати зубами* – вислів не лише метафоричного, а й метонімічного характеру побудови ФО.

Приклади подібного українського слововживання підтверджуються і в “Словнику фразеологізмів української мови”: *продавати зуби*, зневажл. ‘сміятися, реготати (перев. без причини)’. *Між людьми чесними зубів не продавай* (укр. присл.); *Але одного дня таки не витримав: він сказав їй, що взяв її не на те, щоб вона продавала зуби та реготалась з парубками* (М. Коцюбинський). В українській лінгвокультурі торгувати можна і витрішками, тобто ‘уважно розглядати щось чи когось, кокетувати’: *торгувати витрішками* ‘грайливо, весело поглядати, задивлятися на кого-небудь, кокетувати з кимось’. *Не мальовані вони красуні, не модниці, не вертихвістки, зубів не продають, витрішками не торгують* (Ю. Шовкопляс) (Словник фразеологізмів української мови, 2003, с. 717).

Зауважимо, що більшість сфер паралельної концептуалізації фразеологізмів грошових відносин відобразилися в словнику А. Пясецької і І. Блюменталь (Polsko-ukraiński słownik frazeologiczny, 2016). Хоча за аналізом інших актуальних фразеологічних словників польської та української мов (Kłosińska et al., 2005; Fliciński, 2010; Словник фразеологізмів української мови, 2003), послуговуючись традиційним методом “від форми до значення”, можна виділити низку додаткових тематичних груп концептуалізації фразеологізмів грошових відносин – антропоцентричні, космоцентричні (флора) та абстрактно-наукові (поняття філософії, логіки, математики), які однак можуть стосуватися висловів лише в одній мові – українській чи польській:

1) покриття на тілі людини, які зміцнюють або забезпечують тіло людини, напр., *пир’я, хутро, жир: Obrosnąć/obracać w piórka / pierze* ‘stać się/stawać się zamożnym, uzyskać/uzyskiwać wyższy status w swoim środowisku’ – *вбратися у пир’я* ‘поліпшувати своє матеріальне становище; ставати заможним, багатіти’;

2) робота за гроші: Czarna robota ‘ciężka, męcząca, źle płatna praca, często fizyczna, przy której można się ubrudzić’ – *чорна праця*;

3) математичні та геометричні терміни (плюс, мінус, нуль, лінія): *Być na plusie* ‘nie być zadłużonym, mieć czegoś więcej w ostatecznym rezultacie’ – *бути в плюсі*;

4) флора, напр., *кропива: kropiw’iane сім’я*, зневаж. – ‘чиновники, які беруть хабарі’ (пол. niezrównana, з описовим чи іншим аналогом у польській мові);

5) загальнофілософські, логічні поняття (АРГУМЕНТ): *Szeleszczący argument* ‘łarówka’, укр. ‘хабар’; *Wytrącić komuś argument, argumenty (z ręki)* (пол. niezrównana, з описовим чи іншим аналогом в українській мові).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз особливостей вербалізації та шляхів концептуалізації фразеологізмів царини грошових відносин у польській та українській мовах відповідно до лексикографічного матеріалу цього дослідження продемонстрував дієвість структуральних і лінгвосеміотичних методів пошуку міжмовних фразеологічних паралелей – “від значення до форми” і “від форми до значення”.

За допомогою першого методу пошуку мовного матеріалу та методу структурного аналізу лексичного значення й семантичної структури слів опрацьовано фразеологічні еквіваленти і аналоги концептосфери грошових відносин, які набувають у перекладі додаткової атрибуції, метафорично переосмислюються в кодї нематеріальних

цінностей або матеріальних цінностей малої вартості (дріб'язкового, але зрозумілого, близького для пересічної людини), утворюють синоніміїні ряди з варіантами нових характеристичних ознак та з покликанням на спільнослов'янську традиційно-народну образність. Синонімія фразеологічних аналогів, еквівалентів поруч із перенесенням фразеологічного значення на інші концептосфери є результатом асиметричного характеру фразеологічного знака. Використання методу співвіднесення картини світу і лексичної семантики, методу тематичного принципу розподілу мовного матеріалу допомогло побудувати лінгвокультурну модель концептосфери грошових відносин у межах мовної картини світу близькоспоріднених етносів. В ядрі концептосфери є народнопоетичний протоконцепт БАГАТСТВО, родовий концепт PIENIĄDZE / ГРОШІ, дотичні до них видовий концепт ДРІБНІ ПЛАТІЖНІ ЗАСОБИ (позитивно чи зневажливо оцінювані, пестливі чи фамільярні, персоніфіковані, образно насичені, із традиційно-народною символікою) та історичні концепти ЗОЛОТО, СРІБЛО, МЕТАЛ (демонструють мотивацію первинних грошей як універсальних, позачасових засобів вартості).

Основний простір концептосфери грошових відносин займає антропна концептосфера – від концептуалізації рис характеру людини, національного характеру та позанаціональних антропних типів (БАГАТИЙ, ЗЛИДЕНЬ, ЖАДІБНИЙ, КУПЕЦЬ), зовнішнього вигляду людини та її біологічних характеристик, від найнеобхіднішого тілесно-матеріального (ЇЖА, ОДЯГ, ЖИТЛО, РОБОТА, традиційні народні ремесла) до духовних потреб, вірувань.

На периферії концептосфери грошових відносин, з продуктивною фразеологічною активністю, є мовно-культурні концепти на позначення супутніх економічних явищ (ПОЗИКА, ЦІНА, КАПІТАЛ, БАНК, ВИДСОТОК тощо), які в сучасній лінгвокультурі поляків та українців спроможні заступати прото- та історичні концепти. Так само на периферії концептосфери, демонструючи вже меншу фразеологічну активність, розташовуються концепти на позначення космоцентричних характеристик буття та позаантропні концепти, які фіксують найважливіші координати світу людини (час і простір, першоелементи буття та навколишню природу, абстрактно-наукові, логіко-філософські та математичні поняття).

За допомогою другого лінгвосеміотичного методу пошуку мовного матеріалу (“від форми до значення”) описано особливий тип міжмовних фразеологічних паралелей, які представляють “позагрошову” семантику, але в результаті метафорично-метонімічного перенесення отримують таке формальне вираження (хоча б в одній із зіставлених мов), яке пов'язується зі сферою грошових відносин. Загалом питання метафорично-метонімічного перенесення цілісного фразеологічного значення з концептосфери грошових відносин на інші концептосфери потребує докладнішого вивчення.

Подальший лінгвокультурний аналіз об'єктивації ядра та периферії концептосфери грошових відносин на матеріалі польської та української мови зможе вказати на традиційні та новітні шляхи концептотворення та ціннісної орієнтації картини світу поляків і українців, особливості функціонування еквівалентної та, зокрема, безеквівалентної лексики в мовній картині світу слов'янства, описати національні традиції поведінки поляків та українців із грошми, а також доповнити наявний у лексикографічній практиці лексикон міжмовних фразеологічних відповідностей близькоспоріднених мов.

ЛІТЕРАТУРА

Гольтер, І. М. (2017). Міжмовні порівняння польської та української мов: лінгводидактичний аспект. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія “Філологічні науки. Мовознавство”*, № 7, 44–47.

- Грінченко, Б. (Ред.). (1958). *Словарь української мови* (Т. 1). Вид-во Академії наук Української РСР.
- Грінченко, Б. (Ред.). (1958). *Словарь української мови* (Т. 2). Вид-во Академії наук Української РСР.
- Єрмоленко, С. Я., Бибик, С. П., & Тодор, О. Г. (Ред.). (2001). *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Либідь.
- Кононенко, І. (2012). *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*. Варшава: Вид-во Варшавського ун-ту.
- Крайчинська, Г. В. (2004). *Функціонально-семантичний аналіз польських фразеологізмів з компонентами – назвами грошових одиниць* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Інститут української мови НАНУ].
- Мирошніченко, І. М. (2018). Паремійна концептуалізація дружини (на матеріалі польської та української мов). *Слов'янські мови*. 1 (13), 193–202.
- Охріменко, Т. В. (2019). Лінгвоконцептуальний статус знаків матеріальної культури слов'янства. *STUDIA LINGUISTICA*, 15, 116–129.
- Пясецька, А., & Блюменталь, І. (2015). Польсько-український фразеологічний словник (структура, зміст, перспективи). *Система і структура східнослов'янських мов* (с. 237–250). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- Русанівський, В. М. (Ред.). (2012). *Словник української мови: Відставання – Гуральня* (Т. 3). Київ: Український мовно-інформаційний фонд.
- Русанівський, В. М., Тараненко, О. О., & Зяблюк, М. П. (Ред.). (2004). *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія.
- Тимошук, Р. П., Вільчинська, Х. П., & Широков, В. А. (2014). Принципи укладання українсько-польського електронного фразеологічного словника. *Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології*, 211–219.
- Унук, З. І. (2000). *Словацька й українська фразеологія з компонентами-назвами метрологічних і грошових одиниць*. [Автореф. дис. канд. філол. наук]. Львів.
- Dobrowol'skij, D., & Piirainen, E. (2005). Cognitive theory of metaphor and idiom analysis. *Jezikoslovlje*, 6 (1), 7–35.
- Tymoshuk, R., & Sosnowski, W. (2017). About the Work on “The Dictionary of Active Polish and Ukrainian Phraseology”. *Conference: Svět v obrazech a ve frazeologii* (pp. 269–276). Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Винник, В. О., Білоноженко, В. М., Гнатюк, І. С., Дятчук, В. В., Неровня, Н. В., & Федоренко, Т. О. (Ред.). (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. Київ: Наукова думка.
- Fliciński, P. (2010). *Współczesny słownik frazeologiczny*. Poznań: Adam Mickiewicz University.
- Kłosińska, A., Sobol, E., & Stankiewicz, A. (2005). *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piasecka, A., & Tulina-Blumental, I. (2016). *Polsko-Ukraiński słownik frazeologiczny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

REFERENCES

- Hol'ter, I. M. (2017). Mizhmovni porivniannia pol's'koi ta ukrains'koi mov: lnhvodydaktychnyj aspekt. *Naukovyj visnyk DDPU imeni I. Franka. Seriia "Filolohichni nauky. Movoznavstvo"*, 7, 44–47.

- Hrinchenko, B. (Red.). (1958). *Slovar' ukrains'koi movy* (T. 1). Vyd-vo Akademii nauk Ukrain'skoi RSR.
- Hrinchenko, B. (Red.). (1958). *Slovar' ukrains'koi movy* (T. 2). Vyd-vo Akademii nauk Ukrain'skoi RSR.
- Yermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P., & Todor, O. H. (Red.). (2001). *Ukrains'ka mova. Korotkyj tlumachnyj slovnyk linhvistychnykh terminiv*. Lybid'.
- Kononenko, I. (2012). *Ukrains'ka ta pol's'ka movy: kontrastyvne doslidzhennia*. Vyd-vo Varshavs'koho un-tu.
- Krajchyn's'ka, H. V. (2004). *Funktsional'no-semantychnyj analiz pol's'kykh frazeolohizmiv z komponentamy – nazvamy hroshovykh odynyt's'* [Avtoref. dys. kand. filol. nauk, Instytut ukrains'koi movy NANU].
- Myroshnichenko, I. M. (2018). Paremijna kontseptualizatsiia druzhyny (na materialii pol's'koi ta ukrains'koi mov). *Slov'ians'ki movy*. 1 (13), 193–202.
- Okhrimenko, T. V. (2019). Linhvokontseptual'nyj status znakiv material'noi kul'tury slov'ianstva. *STUDIA LINGUISTICA*, 15, 116–129.
- Piasets'ka, A., & Bliumental', I. (2015). Pol's'ko-ukrains'kyj frazeolohichnyj slovnyk (struktura, zmist, perspektyvy). *Systema i struktura skhidnoslov'ians'kykh mov* (s. 237–250). Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova.
- Rusaniv's'kyj, V. M. (Red.). (2014). *Slovnyk ukrains'koi movy: Vidstavannia – Hural'nia* (T. 3). Kyiv: Ukrains'kyj movno-informatsijnyj fond.
- Rusaniv's'kyj, V. M., Taranenko, O. O., & Ziabliuk, M. P. (Red.). (2004). *Ukrains'ka mova. Entsyklopediia*. Ukrain's'ka entsyklopediia.
- Tymoshuk, R. P., Vil'chyn's'ka, Kh. P., & Shyrovkov, V. A. (2014). Pryntsypy ukkladannia ukrains'ko-pol's'koho elektronnoho frazeolohichnoho slovnyka. *Prykladna linhvistyka ta linhvistychni tekhnolohii*, 211–219.
- Unuk, Z. I. (2000). *Slovats'ka j ukrains'ka frazeolohiia z komponentamy-nazvamy metrolohichnykh i hroshovykh odynyt's'*. [Avtoref. dys. kand. filol. nauk]. L'viv.
- Dobrovol's'kij, D., & Piirainen, E. (2005). Cognitive theory of metaphor and idiom analysis. *Jezikoslovlje*, 6 (1), 7–35.
- Tymoshuk, R., & Sosnowski, W. (2017). About the Work on “The Dictionary of Active Polish and Ukrainian Phraseology”. *Conference: Svět v obrazech a ve frazeologii* (pp. 269–276). Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.

DZHERELA ILYUSTRATYVNOHO MATERIALU

- Vynnyk, V. O., Bilonozhenko, V. M., Hnatiuk, I. S., Diatchuk, V. V., Nerovnia, N. V., & Fedorenko, T. O. (Red.). (2003). *Slovnyk frazeolohizmiv ukrains'koi movy*. Naukova dumka.
- Fliciński, P. (2010). *Współczesny słownik frazeologiczny*. Poznań: Adam Mickiewicz University.
- Kłosińska, A., Sobol, E., & Stankiewicz, A. (2005). *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piasecka, A., & Tulina-Blumental, I. (2016). *Polsko-Ukraiński słownik frazeologiczny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Дата надходження до редакції 21.05.2023
Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про автора

<p>Охріменко Тетяна Володимирівна,</p> <p>кандидат філологічних наук, доцент, докторант, доцент кафедри східної і слов'янської філології Київського національного лінгвістичного університету</p> <p>e-mail: tv.okhrim@ukr.net</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>лінгвокультура, лінгвоміфопоетика, лінгвосеміотика; грошова культура слов'ян; образно- тропеїчна система народнопоетичного та художнього мовлення</p>
---	---	--

УДК 811.161.2'42: 355.4(470:477) "20"
DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286197>

Л. М. Пашинська

Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: ludmila_7171@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5764-1747>

Г. М. Школа

Київський національний лінгвістичний університет, Україна
e-mail: shkolagal8@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7292-899X>

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЗАСОБІВ МОВНОЇ ВИРАЗНОСТІ ТЕКСТІВ АНТОЛОГІЙ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Abstract

The article analyzes the expressive means of linguistic expressiveness in the texts of anthologies about the Russo-Ukrainian war. It is determined that spatio-temporal components, toponyms, stylistic figures, phraseological units, with the help of which the authors convey the emotional state and their own vision of the war, add expressiveness to the analyzed works. The illustrative examples given in the paper show that the most frequently used figurative means are various types of toponyms: choronyms, astionyms, drymonyms, which acquire symbolic meaning and perform nominative, stylistic and localization functions. They help the reader imagine the place where the events take place and their use is mostly metaphorical. It is proven that expressive sounding is created by various stylistic figures: antonomasia, antithesis, deonymization, hyperbole, synecdoche, onomatopoeia. The most common artistic device is antithesis, which gives the texts of anthologies emotionality, expressiveness and imagery. Intensity and duration of the action are emphasized by repetition, which performs reinforcing, isolating, emotional-expressive and structural functions. It is found out that the authors of anthologies use various means of expression, in particular sensory images, among which visual perception prevails. The results show that black, gray, dark colors predominate in the analyzed texts, with the help of which the writers convey the lyrical hero's feelings of pain, sadness, joylessness caused by the realities of the Russo-Ukrainian war. Emotional and evaluative modality is imbedded in lexical and phraseological neologisms that characterize modern reality. Taken together, these results suggest that in the texts of the anthologies about the Russo-Ukrainian war, emotionality of the expression is achieved by figurative and stylistic means of language.

Keywords: expressiveness, anthology, war, stylistic figures, toponyms, phraseological units.

Анотація

У статті проаналізовано експресивні засоби мовної виразності в текстах антологій про російсько-українську війну. Визначено, що експресивності аналізованим творам надають просторово-часові компоненти, топоніми, стилістичні фігури, фразеологізми, за допомогою яких автори передають емоційний стан та власне бачення війни. Наведено та проаналізовано ілюстративні приклади, які показують, що найбільш вживаними образними засобами є різні види топонімів: хороніми, астіоніми, дрімоніми – які набувають символічного значення і виконують номінативну, стилістичну та локалізаційну функції. Вони допомагають читачеві уявити місце, де відбуваються події. Вживання їх здебільшого метафоричне. Доведено, що експресивне звучання створюють різноманітні стилістичні фігури: антономазія, антитеза, деонімізація, гіпербола, синекдоха, звуконаслідування. Найпоширенішим художнім засобом є антитеза, яка надає текстам антологій емоційності, виразності, образності. Інтенсивність та тривалість дії підкреслює повтор, який виконує підсилювальну, видільну, емоційно-експресивну та структурну функції. Виявлено, що автори антологій використовують різні засоби виразності, зокрема сенсорні образи, серед яких

переважає зорове сприйняття. З'ясовано, що в аналізованих текстах переважають чорний, сірий, темний кольори, за допомогою яких письменники передають відчуття ліричного героя, викликані реаліями російсько-української війни – біль, смуток, безрадісність. Емоційно-оцінну модальність містять лексичні та фразеологічні неологізми, які характеризують сучасну реальність. Зроблено висновок про те, що в текстах антологій про російсько-українську війну емоційність висловлення досягається словесно-образними та стилістичними засобами мови.

Ключові слова: експресивність, антологія, війна, стилістичні фігури, топоніми, фразеологізми.

Вступ. Актуальність дослідження. Мова і суспільство пов'язані між собою. Будучи однією з найхарактерніших ознак народу, мова реагує на зміни, які відбуваються на різних історичних етапах. На сучасній стадії розвитку української спільноти мова фіксує досвід співвітчизників, здобутий у реаліях воєнного стану. Українці вербалізують своє бачення війни у творах малих жанрових форм, оскільки нинішня доба актуалізує процес не осмислення, а переживання подій. Тому визначальною ознакою мови текстів, що з'являються сьогодні, є експресивність викладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури засвідчує те, що поняттю експресивності присвячені ґрунтовні праці мовознавців. Так, стилістичні аспекти експресивних засобів української мови стали предметом студій Н. Гуйванюк (2007), В. Чабаненка (2002), семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти експресивної лексики й експресивність як ознаку соціально маркованого мовлення розглядали Н. Бойко (2002; 2005), І. Лобачова, С. Помирча (2022), експресивні засоби в художніх текстах аналізували Н. Бойко (2018), Н. Гуйванюк (2011), Н. Дорогович (2013), З. Дубинець (2015), структуру та стилістичні засоби вторинної номінації як джерела експресивності схарактеризувала О. Ф. Мінкова (2012) та ін.

Реалії війни в Україні проти російської агресії спричинило актуалізацію військової лексики: воєнні реалії в медіадискурсі характеризували Л. Пашинська, Г. Школа (2023), диференціацію військової лексики за тематичними групами розглядала З. Дубинець (2015), мовні інновації російсько-української війни 2022 року досліджував С. Гриценко (2022), неологізми у медіатекстах періоду воєнного стану в Україні описувала Н. Єльнікова (2022).

Актуальним залишається дослідження експресивності мовних засобів у творах про російсько-українську війну.

Мета дослідження – з'ясувати вживання експресивних засобів мовної виразності текстів антологій про російсько-українську війну.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати лінгвістичні погляди на категорію експресивності; визначити основні мовні засоби експресивізації в текстах антологій про російсько-українську війну; схарактеризувати приклади стилістичних фігур, метафоричних вживань і їхню роль у процесі експресивізації текстів.

Матеріалом дослідження слугували публіцистичні та художні тексти антологій “Війна 2022” і “Воєнний стан”.

Методи та методологія проведення дослідження. У статті використано такі методи: ідентифікаційний (для виявлення експресивних одиниць у текстах); описовий (для опису особливостей функціонування аналізованих одиниць); контекстний аналіз (для виявлення умов функціонування мовних одиниць у конкретному словесному оточенні та мовленнєвій ситуації).

Виклад основного матеріалу. Письменники, публіцисти, науковці, художники описують різні аспекти власного сприйняття реалій війни та своєї участі в збройному протистоянні чи волонтерському рухові. Назва збірки “Війна 2022” досить прозора,

оскільки війна – “суспільно-політичне явище, яке полягає у встановленні чи продовженні політики насильницькими методами” (Матюшик, 2004, с. 10).

Трактування заголовку антології “Воєнний стан” знаходимо в тексті Мирослави Барчук: “... якої б сили не був текст, уявлення про війну, яку ти не пережив особисто, – бліде. Ти не матимеш усередині відповідника “воєнного стану” тих, хто все це пережив” (Воєнний стан, 2023, с. 47). Своє бачення реалій українського життя в період російсько-української війни автори текстів, поміщених в антологіях, об’єктивують “лінгвальними засобами” (Клименко, 2008, с. 3).

Неабиякою експресивністю в аналізованих творах відзначаються просторово-часові компоненти, топоніми, стилістичні фігури, фразеологізми, які допомагають авторам передати емоційний стан та власну позицію щодо ситуації.

Експресивності текстам антологій надають сюжетоутворювальні просторово-часові компоненти. Про кореляцію просторових і часових координат розмірковує С. Жадан: “Що передусім змінює війна? Відчуття часу, відчуття простору. Людина в просторі війни намагається не вибудувати собі планів на майбутнє, намагається не надто думати про те, яким цей світ буде потім. Вагу і значення має лише те, що відбувається з тобою тут і тепер” (Воєнний стан, 2023, с. 104); “Час війни – [...] час максимально гострого й гіркого відчуття теперішнього” (Воєнний стан, 2023, с. 111).

Час – послідовність змін об’єктів і процесів, тривалість їх буття. “Відчуття часового зламу” (С. Жадан) чи, швидше, часової спресованості засвідчує Мирослава Барчук: “Лютий-березень 2022 року в мене, як у багатьох, злитий в одну страшну, безпросвітну добу” (Воєнний стан, 2023, с. 46).

Простір в аналізованих творах не стільки характеризує протяжність і взаємне розташування об’єктів стосовно один до одного, скільки маркує злочини російських загарбників проти людяності: “Буча, Ізюм та Ірпінь – далеко не повний перелік міст, де росія залишила трупи з простреленими колінами й слідами задушення” (Воєнний стан, 2023, с. 40); “Морок повернеться не раз. У масових похованнях у Бучі, в Ізюмі, на похоронах загиблих друзів, дітей друзів, колег, у повідомленнях із фронту, ударах по Вінниці, Одесі, Кременчуку, у розтерзаних Харкові, Миколаєві, Кривому Розі, Запоріжжі” (Воєнний стан, 2023, с. 49).

Автори щоденників та есе не розгортають ситуації в цих просторах, топоніми у творах є показником поведінки загарбників на українській землі: “те, що вийшло наяву у **Бучі** та передмістях **Києва** – геноцид, геноцид, жодних інших слів та означень для цього нема”, – свідчить 03.04. 2022 Катерина Міхаліцина (Війна, 2023, с. 49).

Топоніми, власні назви географічних об’єктів, “пов’язані з історією народу, його культурою” (УМ, 2007, с. 715). Символічного значення не лише для українців набули топоніми різних видів: хороніми (назви територій): *Чернігівщина, Крим, центр України, захід України, Приазов’я*; астіоніми (назви міст): *Охтирка, Бородянка, Маріуполь, Краматорськ, Харків*; назви міських об’єктів: *Хрецастик, Гостомельський аеропорт, Варшавська і Житомирська траси, Майдан Незалежності, Протасів Яр, вулиця Яблунська у Бучі* (Воєнний стан, 2023, с. 40), дримонім (назва лісу): *Сандармох*.

Дримонім *Сандармох* пов’язує минуле і сучасне у взаєминах двох сусідніх народів, об’єднувальною ланкою служать воєнні злочини росіян. Просторову і часову константу поєднала в собі лексема “Майдан”: *Стояли на всіх Майданах* (Війна, 2023, с. 121), *Я майже щодня передавав із балкона готелю “Козацький” – з Майданом за спиною – репортажі* (Воєнний стан, 2023, с. 130).

Майдан – символ захисту прав і свобод, утілення боротьби, нескореності українського народу. Таку ж функцію оборони продемонстрував інший природний

об'єкт: *“Змієві вали (фортифікаційні споруди навколо нашої столиці часів княжої Русі) завадили російським танкам і бронетехніці оточити Київ із заходу і південного заходу. Уже вдруге Змієві вали захищають жителів української столиці від диких східних орд, цього разу орд на бронетехніці”* (Війна, 2023, с. 162).

Символічного значення загальнолюдської жертвності зазнав і топонім *Буча*: *Місто зажило моторошної всесвітньої слави* (Воєнний стан, 2023, с. 157), *Після Бучі* (Війна, 2023, с. 292); *Соцмережі блокують потік фотографій після Бучанської різанини, як її миттєво назвали* (Війна, 2023, с. 298); *Що Буча не поодинокка, хоч на сьогодні найпоказовіша. Що Буча (як і всі інші бучі) – не прикра випадковість, [...] а сплановане й методичне виконання російської державної програми, суть якої – частково поневолення, а переважно – знищення українців* (Війна, 2023, с. 292). Раніше *Бучу*, як свідчить О. Михед, *“називали зеленим містом”* (Війна, 2023, с. 301) (такий заголовок письменник дав і своєму есею).

Позамовні чинники – події російсько-української війни – зумовили наповнення топоніма *Буча* додатковими емоційно-оцінними характеристиками, що є особливостям топонімів, які “несуть інформацію значно ширшу за лінгвістичну, дозволяють заповнити прогалини в етногенетичних дослідженнях” (УМ: Е, 2007, с. 751).

Експресивне звучання створюють різноманітні стилістичні фігури: деонімізація (заміна власної назви загальною на основі асоціацій переважно метонімічного характеру) (УМ: Е, с. 30): *двоголовий демон* (Воєнний стан, 2023, с. 63), антономазія (троп, що полягає в заміні загальної назви власною (УМ: Е, с. 30): *Колективна відповідальність росіян за путінізм – як у минулому колективна відповідальність німців за нацизм* (Війна, 2003, с. 80), гіпербола: *На нашій землі смертей – до самого неба. Випалено серця* (Воєнний стан, 2023, с. 313), синекдоха: *Уся країна плете сітки* (Війна, 2003, с. 68), звуконаслідування: *Вночі лунають вибухи. Вдень... Бам! Бам! Бам! Восьмирічний хлопчик сам на подвір'ї грає у футбол* (Воєнний стан, 2023, с. 270). В останньому прикладі звуконаслідувальні слова повторюються, створюючи таким чином нагромадження однотипних мовних елементів. Повтор виконує в контексті такі функції: 1) підсилювальну і видільну (підкреслює семантичне наповнення висловлювання); 2) емоційно-експресивну (як засіб оцінки, коментування); 3) структурну (як один із засобів побудови “прозаїчних” строф у синтаксисі зв'язного тексту). Повтор як стилістична фігура підкреслює інтенсивність дії, стану, ознаки, їх тривалість, стійкість, концентрацію. Іноді при повторі спостерігається перестановка місцями складових компонентів, структурні трансформації.

Найпоширенішим художнім засобом, який використовують автори з метою надання текстам антологій емоційності та експресивності, є антитеза *“між життям і смертю”*: *ненормальна нормальність* (Воєнний стан, 2023, с. 13); *В часи великої війни я часто спостерігаю, як родинні зв'язки рвуться, багаторічна дружба зникає, а десть, навпаки, люди, які ледь знайомі, стають одне одному найближчими* (Воєнний стан, 2003, с. 13); *теперішні або колишні мої близькі люди* (Воєнний стан, 2023, с. 14); *Звучить вже не як мантра, а як реальний план* (Воєнний стан, 2003, с. 15); *Росіяни – це не армія, це орда* (Війна, 2003, с. 17); *Є або герої, або вороги – і нічого поміж* (Воєнний стан, 2003, с. 21); *Це вона спонукала вийти з анабіозу й керуватись рацією, а не емоціями* (Воєнний стан, 2003, с. 55); *Почуваюся як вазон, якого з теплої хати виставили за вікно на мороз* (Воєнний стан, 2003, с. 65); у Російській імперії *“щоразу після короткого періоду реформ наставав довгий і жорстокий період контрреформ – із репресіями проти опозиції та воєнною агресією проти близьких і далеких сусідів”* (Воєнний стан, 2003, с. 77); *реальність війни кардинально різниться від реальності миру* (Воєнний стан, 2003, с. 104); *перебування на зламі, на межі*

життя і смерті (Воєнний стан, 2003, с. 108); *Де в цій новій, зламаній, зміщеній реальності закінчується тема війни, а де починається зона миру?* (Воєнний стан, 2003, с. 108); *війна – це час незручних питань і важких відповідей* (Воєнний стан, 2003, с. 109); *Ця зима – не зима* (Воєнний стан, 2003, с. 270); *Сумні наші жарти* (Воєнний стан, 2003, с. 313). Стан цивільного населення характеризують “емоційні гойдалки надія – розпач – надія – розпач” (Воєнний стан, 2003, с. 49). Абсурдність становища передала Тамара Гундорова, застосувавши мовну аномалію в назві свого твору “Корінням вверх, або Страх міграції”. Звернення авторів до такої стилістичної фігури, як антитеза, зумовлене насамперед її великими виражальними можливостями, оскільки у зіставленні протилежних або контрастних понять чи образів повніше, яскравіше виявляються їхні якості.

У мові відтворюється універсальний характер людського світовідчуття, а відтак мислення (Школа, 2022, с. 292). Для емоційної передачі відчуття фантазмогричності дійсності автори використовують різні засоби виразності, зокрема сенсорні образи. Дотик, смак, нюх, зір, слух – органи відчуття, за допомогою яких пізнаємо навколишній світ. Сенсуалізм – напрям у теорії пізнання. Основними формами достовірної інформації є відчуття і сприйняття, які є основою становлення і розвитку образів, понять, уявлень, пам’яті, мислення, мови і мовлення. У текстах антологій переважає зорове сприйняття, яке знаходить словесне вираження в таких прикладах: *Яскраве сонце, пахощі, цілі грона якихось білих екзотичних квітів звисають з риштувань. Ілюзія миру* (Воєнний стан, 2003, с. 49). Це лише візія, оскільки в реаліях військового часу панівною є протилежна кольорова гама: *На вулицях було сіро й моторошно, мокрий сніг розсікав усе навкруги* (Воєнний стан, 2003, с. 61); *І ще незвичайними є очі: ніби застиглий метал, ніби скло, що відбиває пожежу* (Воєнний стан, 2003, с. 112).

Кожний історичний період виробляє свою палітру кольору як емоційно-експресивного засобу художньої конкретизації. Найуживанішими в текстах аналізованих антологій є епітети-кольороназви *чорний, сірий, темний*, які творять широку гаму метафоричних образів і за допомогою яких автори передають душевний стан персонажа – смуток, безрадісність, безпросвітність: *Чорні обвуглені танки, чорні трупи; Чорні березневі поля* (Воєнний стан, 2003, с. 208); *Знаєш, це був чорний день* (Воєнний стан, 2003, с. 225); *Але це моя війна, і я вимушений бути одним із тих, у кому вона проросла своїм чорним корінням* (Воєнний стан, 2003, с. 348). У цій холодній кольоровій гамі працює і маляр Валерій Пузік: *села навкруги сірі; в чорних обгорілих полях стирчать хвости ракет, що не розірвалися; поля сірі; села темні, сіре небо* (Воєнний стан, 2003, с. 267); *Соняшники опустили свої чорні голови до землі* (Воєнний стан, 2003, с. 269); *Тягнеться сірими туманами, покриває населені пункти своєю густиною так, що сонця не видно* (Воєнний стан, 2003, с. 270); *Я хочу кольорових снів, але їх немає. Я засинаю і бачу темряву* (Воєнний стан, 2003, с. 271).

Кольори *чорний* та *сірий* набувають символічного значення зла, нещастя, які принесла війна. *Чорний* колір містить негативну оцінку чогось або когось. Це символ жалоби, смерті. “Чорне на чорному” – назва есе К. Москальця, у фіналі якого звучить сокровенне, передане антитезою: *“І я сподіваюсь дожити разом з усіма вами, дорогі мої українські брати й сестри, до того дня, коли з надр чорноти, бруду й гаданої безвиході народиться наша перемога. Світла і чиста, як білий світ, як перший сніг”* (Воєнний стан, 2003, с. 208). Колір є важливим елементом сприйняття й розрізнення об’єктів довкілля. Кольоропозначення розкривають національні і культурні компоненти мови народу, передають його менталітет. Чорний колір у культурній традиції багатьох народів виступає як класифікаційний партнер у бінарній опозиції *біле – чорне*. Якщо з *білим* пов’язане, як правило, усе позитивне,

то чорний найчастіше асоціюється з такими негативними емоціями, як похмурість, незадоволення, песимістичність і символізує горе, нещастя, невдачу, щось темне, таємне, незрозуміле, зловіще.

Інші сенсорні образи (дотик, смак, нюх, слух) є менш частотними: *під акомпанемент нових звуків чужинської авіації та артилерії на підступах до столиці* (Воєнний стан, 2003, с. 55); *гули сирени* (Воєнний стан, 2023, с. 61); *Коли загудів сигнал тривоги* (Воєнний стан, 2023, с. 72); *ефект дзвінкої, натягнутої струни* (Воєнний стан, 2023, с. 101); *перетворюється на порожній звук* (Воєнний стан, 2023, с. 101); *що гримить у моїх навушниках* (Воєнний стан, 2023, с. 201); *музика ревла* (Воєнний стан, 2023, с. 201); *лунають канонади* (Воєнний стан, 2023, с. 206); *щоб чути їхні хрипки, крикливі, дзвінки голоси* (Воєнний стан, 2023, с. 346). Звуки канонади та сигнали тривоги – найчастотніші звуки, які ловить вухо українця воєнної доби. Виразне емоційне наповнення містить образ “*крижаний жах*”, ужитий Володимиром Рафаєнком (Воєнний стан, 2023, с. 274).

У творах антологій спостерігається контамінація сенсорних образів: *життя набрало доволі сумного присмаку* (Воєнний стан, 2023, с. 65); *Спресованість подій та емоцій, розчинення в кривавому густому потоці* (Воєнний стан, 2023, с. 104); *Голоси рідних – світло в кінці тунелю* (Воєнний стан, 2023, с. 269); *Густа чорна сирена розпанахує життя* (Воєнний стан, 2023, с. 313). Контамінація, як один із способів стилістичної виразності, збільшує емоційно-експресивну виразність, образність, умотивованість висловлювання. Унаслідок аналізованого прийому відбуваються зрушення в семантиці контамінованого сполучення або ж утворюється контамінований вислів із новим значенням, новими стилістичними відтінками чи специфічним граматичним оформленням.

Емоції, викликані реаліями російсько-української війни, автори антологій виражають також за допомогою фразеологізмів, які є носіями експресивності: *Не так сталося, як гадалось* (Воєнний стан, 2023, с. 66); *скалічивши у розквіті сил* (Воєнний стан, 2023, с. 68); *Мені хотілося б довідатися про кожного з них, як він отримав поранення, аж до деталей. Але язик на таке не повертався* (Воєнний стан, 2023, с. 68); *о карі небесні* (Воєнний стан, 2023, с. 68); *А гуртом, як відомо, легше й батька бити. [...] зараз у нас [...] вже виробилася традиція гуртом батька бити* (Війна, 2023, с. 79); *Не на це розраховував, коли вступав у цю ріку* (Війна, 2023, с. 86); *І все шкереберть* (Війна, 2023, с. 86); *вмикати задню* (Війна, 2023, с. 86); *А залучати тебе до цього діла – все одно, що байрактаром цвяхи забивати* (Війна, 2023, с. 95); *Мова іноді видається слабкою. Проте саме вона в багатьох випадках є джерелом сили. Доки у нас є наша мова, доти у нас є бодай примарні шанси пояснити себе, проговорити свою правду, навести лад у своїй пам'яті* (Воєнний стан, 2023, с. 114); *Домівки нагадували своїх “хазяєк”: у декого теж дах протік* (Воєнний стан, 2023, с. 227); *не стали прокладати по цілині свіжих слідів, аби не палити позиції* (Воєнний стан, 2023, с. 229); *Ми зробили розбір польотів, випили ще кави* (Воєнний стан, 2023, с. 229); *Втекти світ за очі від виття сирен* (Воєнний стан, 2023, с. 313). Фразеологізми в аналізованих творах впливають на смислову якість висловлювання, виконують функцію привернення уваги, виступають засобом компресії змісту, об'єднують попередній і наступний текст у смислову цілісність, виконують оцінну та емоційно-експресивну функції, слугують для створення гумористичного або сатиричного забарвлення тексту, тієї чи іншої стилістичної фігури, зокрема градації, виступають засобом для сюжетної основи тексту.

Глибинні пласти духовної культури народу відображені в його мові, зокрема в лексиці та фразеології (Школа, 2021, с. 200). Лексикон авторів антологій відображає

реалії сучасного життя. З'явилися лексичні та фразеологічні неологізми: *серпнева "бавовна" в Новогродівці* (Воєнний стан, 2023, с. 12), *путлер*; *путінізм*; *посилюється орвеллівщина* (Війна, 2023, с. 79), *бліцкриг Путіна* (Війна, 2023, с. 82), *колаборанти* (Воєнний стан, 2023, с. 92), *Революції гідності*; *друга за потужністю армія світу*; *рашка*; *люди ватні* (Війна, 2023, с. 94), *орки* (Війна, 2023, с. 99), *Зараз фб також жовто-блакитить різними дописами* (Війна, 2023, с. 107), *ідеологія рашизму, створена Путіним* (Війна, 2023, с. 158), *послати слідом за російським воєнним кораблем* (Війна, 2023, с. 163), *гради* (Воєнний стан, 2023, с. 205), *ватні бабульки* (Воєнний стан, 2023, с. 227), *хлопцям із ТрО* (Воєнний стан, 2023, с. 237), *Новомова війни – приліт, передок, бавовна* (Воєнний стан, 2023, с. 352). Під фразеологічними неологізмами розуміємо не зареєстровані тлумачними словниками сучасної мови стійкі експресивні звороти, які або створені заново, або актуалізовані в нових соціальних умовах, або ж постають унаслідок трансформації відомих і власне нових фразеологізмів, а також сталі сполучення, запозичені з інших мов (Пашинська, 2011).

Тексти антологій "Війна 2022" і "Воєнний стан" викликають різні емоції, адже як висловився Олександр Михед: "Література не веде бойових дій, але письменники пішли на війну і боронять країну. Водночас захисники і захисниці, які до цього не пробували писати, артикулюють свій досвід у текстах. Література – один з інструментів того, щоб прожите нами, наша злість, жах досвіду, через який проходить сучасна Україна, стали колективною пам'яттю" (Війна, 2003, с. 203).

Висновки. Отже, у тканину художніх, публіцистичних творів антологій входить різноманітна лексика, семантика якої пов'язана із психічним станом їх авторів. Переміщені особи, волонтери, військові, люди, які не залишили свій дім, хоч він і втратив функцію захисту, різноманітними засобами передають свої емоції, викликані реаліями російсько-української війни ХХІ століття. Емоційність висловлення досягається як традиційними словесно-образними засобами (тропами, фігурами мови), так і нейтральними стилістичними засобами мови, які набули експресивності завдяки позамовним умовам (воєнним реаліям).

Перспективою подальших досліджень вважаємо аналіз засобів експресивізації текстів про реалії війни в Україні проти російської агресії в засобах масової інформації, де з'являються лексичні та фразеологічні новотвори, актуалізуються та набувають денотативно-конотативної переорієнтації деякі групи лексики з метою привертання уваги читачів медійних текстів із залученням прийомів соціолінгвістичних досліджень.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

УМ : Е – Українська мова: енциклопедія (2007) / ред. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. 3-є вид, зі змінами і доп. 856 с.

ЛІТЕРАТУРА

- Бойко, Н. І. (2002). Типи лексичної експресивності в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2–3. 10–12.
- Бойко, Н. І. (2002). *Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні: навч. посібник для студентів філол. спеціальностей*. Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя.
- Бойко, Н. І. (2005). *Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія*. ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф".
- Бойко, Н. І. (2018). Типи лексичних експресивів в ідіолекті Олеся Гончара. *Культура слова*. 88. 116–130.

- Війна 2022 : щоденники, есеї, поезія: анотація (2023). Вид-во Старого Лева; Нова Польща. 440 с.
- Воєнний стан: антологія (2023) : передмова В. Залужного. Видавець Померанцев С. Гриценко, С. (2022). Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2 (32). 9–13.
- Гуйванюк, Н. (2011). Лексичні й синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 7. 90–96.
- Дорогович, Н. О. (2013). *Мовна експресія в художніх текстах українського резистансу 40–50-х років ХХ століття* [Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01]. Івано-Франківськ.
- Дубинець, З. О. (2015). Військова лексика в романі Р. Іваничука “Мальви”. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 73. 169–172.
- Сльнікова, Н. І. (2022). Неологізми у медіатекстах періоду воєнного стану в Україні. Харків. 298–300.
- Климченко, Н. Ф., Карпіловська, Є. А. & Кислюк, Л. П. (2008). *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія*. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго.
- Лобачова, І., Помирча, С. (2022). Функціонування емоційно-експресивної лексики в мовленні вчителя початкових класів НУШ. <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/259979>
- Матюшик, В. (2004). *Історія українського війська: методичний посібник*. Край.
- Мінкова, О. (2012). *Експресивний потенціал засобів вторинної номінації в мові новітньої української публіцистики : монографія*. Мелітополь : Вид. будинок ММД. 176 с.
- Пашинська, Л. М. (2011). Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі. Видавничий дім Дмитра Бураго. 20 с.
- Пашинська, Л. М., Школа, Г. М. (2023). Лексика воєнного часу в українських ЗМІ. *III Міжнародна науково-практична конференція “Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів: єдність, підтримка, перемога”*. Київ, Вільнюс.
- Пашинська, Л. М., Школа, Г. М. (2023). Лінгвостилістичні засоби відображення воєнних реалій у медіадискурсі. *Збірник матеріалів IX-ї Міжнародної наукової конференції “Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів”*. Київ. 122–123.
- Українська мова: енциклопедія (2007). / ред. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. 3-є вид, зі змінами і доп. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Чабаненко, В. А. (2002). *Стилістика експресивних засобів української мови: монографія*. ЗДУ.
- Школа, Г. М. (2022). Хронологічно маркована лексика в повісті Василя Чаплєнка “Пиворіз”. *Конотопські читання : зб. наук. пр. / ред. кол. : Верба Н. П. (гол. ред.), Акічев Ш. М., Несвідоміна І. М. Вип. XIII*. Ніжин : ПП Лисенко М. М. 291–295.
- Школа, Г. М. (2021). Сонячні кларнети: танець, музика, театр у літературних проєкціях : *матеріали міжнародної наукової конференції / ред. кол. О. П. Новик, О. Д. Харлан. БДПУ*. 199–201.

LIST OF CONVENTIONAL ABBREVIATIONS

- UM: E – Ukrainiska mova: entsyklopediia (2007) / red. Rusanivskyi V. M., Taranenko O. O., Ziabliuk M. P. 3-ye vyd, zi zminamy i dop.

REFERENCES

- Boiko, N. I. (2002). Typy leksychnoi ekspresyvnosti v ukrainskii literaturnii movi. *Movoznavstvo*. 2-3. 10–12.
- Boiko, N. I. (2002). *Ukrainska ekspresyвна leksyka v slovnyku, movi ta movlenni: navch. posibnyk dlia studentiv filol. spetsialnosti*. Redaktsiino-vydavnychy viddil NDPU im. M. Hoholia.
- Boiko, N. I. (2005). *Ukrainska ekspresyвна leksyka: semantychnyi, leksykohrafichnyi i funktsionalnyi aspekty: monohrafiia*. Nizhyn: TOV “Vydavnytstvo “Aspekt-Polihraf”.
- Boiko, N. I. (2018). Typy leksychnykh ekspresyviv v idiolekti Olesia Honchara. *Kultura slova*. 88. 116–130.
- Viina 2022: shchodennyky, esei, poeziia: anotatsiia (2023). Vyd-vo Staroho Leva; Varshava: Nova Polshcha.
- Voiennyi stan: antolohiia (2023): peredmova V. Zaluzhnoho. Chernivtsi: Vydavets Pomerantsev S.
- Hrytsenko, S. (2022). Movni innovatsii rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 2 (32). 9–13.
- Huivaniuk, N. (2011). Leksychni y syntaktychni ekspresyvy yak zasib subiektivizatsii vyslovlennia (na materialy tvoriv bukovynskykh pysmennykiv). *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 10: Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy*. 7. 90–96.
- Dorohovych, N. O. (2013). *Movna ekspresiiia v khudozhnikh tekstakh ukrainskoho rezystansu 40-50-kh rokiv XX stolittia* [Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01]. Ivano-Frankivsk. 282 s.
- Dubynets, Z. O. (2015). Viiskova leksyka v romani R. Ivanychuka “Malvy”. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. 73. 169–172.
- Yelnikova, N. I. (2022). Neolohizmy u mediatekstakh periodu voiennoho stanu v Ukraini. 298–300.
- Klymenko, N. F., Karpilovska Ye. A., Kysliuk L. P. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonii: monohrafiia*. Vydavnychy Dim Dmytra Buraho.
- Lobachova, I., Pomyrcha S. (2022). Funktsionuvannia emotsiino-ekspresyvnoi leksyky v movlenni vchytelia pochatkovykh klasiv NUSh. <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/259979>
- Matiushyk, V. (2004). *Istoriia ukrainskoho viiska: metodychnyi posibnyk*. Krai.
- Minkova, O. (2012). *Ekspresyvnyi potentsial zasobiv vtorynnoi nominatsii v movi novitnoi ukrainskoi publitsistyky: monohrafiia*. Vyd. budynok MMD.
- Pashynska, L. M. (2011). Frazeolohichni neolohizmy v suchasnomu ukrainskomu masmediinomu diskursi. Vydavnychy dim Dmytra Buraho.
- Pashynska, L. M., Shkola, H. M. (2023). Leksyka voiennoho chasu v ukrainskykh ZMI. *III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia “Mizhnarodna bezpeka u svitli suchasnykh hlobalnykh vyklykiv: yednist, pidtrymka, peremoha”*. Kyiv, Vilnius.
- Pashynska, L. M., Shkola, H. M. (2023). Linhvostylistychni zasoby vidobrazhennia voiennykh realii u mediadiskursi. *Zbirnyk materialiv IKh-yi Mizhnarodnoi naukovo konferentsii “Stratehii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnykh universytetiv”*. Kyiv. 122–123.
- Ukrainska mova: entsyklopediia (2007) / red. Rusanivskiy V. M., Taranenko O. O., Ziabliuk M. P. 3-ye vyd, zi zminamy i dop. *Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana*.
- Chabanenko, V. A. (2002). Stylistyka ekspresyvnykh zasobiv ukrainskoi movy: monohrafiia. ZDU.

Shkola, H. M. (2022). Khronolohichno markovana leksyka v povisti Vasyliia Chaplenka "Pyvoriz". *Konotopski chytannia : zb. nauk. pr. / red. kol. : Verba N. P. (hol. red.), Akichev Sh. M., Nesvidomina I. M. Vyp. XIII.* PP Lysenko M. M. 291–295.

Shkola, H. M. (2021). Soniachni klarnety: tanets, muzyka, teatr u literaturnykh proiektsiakh : *materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii / red. kol. O. P. Novyk, O. D. Kharlan.* BDPU. 199–201.

Дата надходження до редакції 02.06.2023

Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про авторів

<p>Пашинська Людмила Михайлівна,</p> <p>кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: ludmila_7171@ukr.net</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>українська лексика, фразеологія, неофраземіка, мова ЗМІ</p>
<p>Школа Галина Миколаївна,</p> <p>кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: shkolagal8@gmail.com</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>лінгвокультурологія, медіалінгвістика, стилістика, культура мови, лінгвістика тексту</p>

УДК 82.091:82-31:741.5

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286208>

Д. О. Соловей

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: solovei.dar.alex@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6287-4078>

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ СИНОДАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙНИХ ТЕКСТІВ у РІЗНОЖАНРОВІЙ ГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ

Abstract

The article highlights the main trends in the development of painted narratives known as illuminated manuscripts from the perspective of their transformation into religious-adventure comics and presents the analysis of the brief history of its emergence and transformation. Special attention is paid to the evolution of illuminated manuscripts from ancient cave paintings and manuscript illustrations to contemporary comics. In particular, the study reveals that illuminated manuscripts or painted narratives originated in ancient times as a means of conveying information and stories. They were depicted on rocks, temple walls, and later in manuscripts. As illuminated manuscripts evolved, they became more complex and multifaceted, combining images with text to narrate stories. However, to overcome the barriers of linguistic diversity, it was necessary to find a method of adapting illuminated manuscripts for different cultures and languages. Thus, comics, using a sequence of images with short texts to tell a story, emerged in the late 19th century and gained popularity worldwide. They helped artists and writers combine visuals and dialogue to create engaging and captivating narratives. Later on, comics found their application in religious themes as well. The history of the development of religious-adventure comics attests to their popularity and influence on culture. Religious-adventure comics became a means of popularizing religious stories, moral and spiritual values among many readers, especially the young ones. In addition to religious themes, comics cover a wide range of genres, including adventures, fantasy, mysticism, and social issues. They can come in various formats, from comic strips to graphic novels. The research results provide the analysis of comics, focusing on the most popular works and genres in this field. At the same time, the linguo-pragmatic adaptation of the synodal translation of biblical texts in multi-genre graphic prose has prospects for investigating linguistic means, stylistic devices, translation solutions, and their impact on the perception of the text. It can show how graphic images, composition, and text placement influence the conveyance of its content and identify which genres of biblical texts are the most amenable to adaptation in graphic prose and what aspects of the genre change in such adaptation.

Keywords: religious-adventure comics, graphic novel, adaptation, religious-Christian moral imperatives, binary opposition GOOD/EVIL, religious discourse.

Анотація

У статті висвітлено основні тенденції розвитку мальованого з позиції його трансформації в релігійно-пригодницький комікс та коротку історію виникнення мальованих оповідей, відомих як мальовані, та їхнє перетворення в релігійно-пригодницькі комікси. Проаналізовано історію створення перших коміксів. Досліджено еволюцію мальованих від стародавніх наскельних малюнків та рукописних ілюстрацій до сучасних коміксів. Зокрема, встановлено, що мальовані, або мальовані оповідей, виникли в давні часи як засіб передачі інформації та історій. Вони зображувалися на скелях, на стінах храмів, а пізніше – у рукописах. У процесі розвитку мальовані ставали все більш складними та багатогранними, поєднували малюнки з текстом для розповіді історій. Однак, щоб усунути бар'єри мовної різноманітності, необхідно було знайти спосіб адаптації мальованих для різних культур і мов. Таким способом став комікс. Комікси як послідовність малюнків із короткими розповідними текстами з'явилися наприкінці XIX століття і стали популярними серед читачів у всьому світі. За допомогою коміксів художники та письменники могли поєднувати зображення та діалоги, створюючи цікаві та захопливі історії. Згодом комікси відображали

і релігійну тематику. Історія розвитку релігійно-пригодницьких коміксів засвідчує їхню популярність та вплив на культуру. Релігійно-пригодницькі комікси стали засобом популяризації релігійних історій, моральних та духовних цінностей серед широкої аудиторії читачів, особливо серед молоді. Окрім релігійної тематики, комікси охоплюють широкий спектр жанрів, включаючи пригоди, фантастику, містику та соціальні проблеми. Вони можуть бути різних форматів – від стріпів до графічних романів. Результати дослідження охопили аналіз різних видів коміксів з акцентом на найпопулярніших роботах у цій галузі. Водночас лінгвопрагматична адаптація синодального перекладу біблійних текстів у різножанровій графічній прозі має перспективи дослідження мовних засобів, стилістичних прийомів, перекладацьких рішень та їхнього впливу на сприйняття тексту, зокрема того, як графічні зображення, композиція та розміщення тексту впливають на передачу його змісту.

Ключові слова: релігійно-пригодницький комікс, графічний роман, адаптація, релігійно-християнські моральні імперативи, бінарна опозиція добро/зло, релігійний дискурс.

Вступ. Комікс – це послідовність малюнків із короткими текстами, що утворюють зв'язну закінчену розповідь, яку сприймають як візуально-текстову цілісність і яку потрібно читати зліва направо та зверху донизу. Текст, який їх пояснює, зазвичай розташований усередині зображень, а діалоги розміщуються в спеціальних бульбашках або хмарах, які були запозичені з європейської політичної карикатури.

У сучасному традиційному вигляді комікс з'явився наприкінці XIX ст. як несерйозний жанр, про що і свідчить сама назва “комікс”, яка, власне, й означає “смішний” або “комічний”.

Раніше існував стереотип, що “комікси – це суто дитяче захоплення, вони не можуть висвітлювати важливі теми та не можуть стосуватися окремого виду мистецтва” (Троян, 2018, с. 23). Цей факт стверджували і самі творці коміксів, оскільки репутація коміксів була зіпсована примітивністю сюжетів і низькою якістю видань. Лише нещодавно цей особливий гібридний жанр отримав визнання, яке принесло славу їхнім авторам.

Комікс дотичний до трьох видів мистецтва – літератури, живопису та кіномистецтва. Ми розглядаємо комікс як один із жанрів сучасної літератури з огляду на те, що науковці вважають його культурним феноменом, який стає предметом численних наукових дискусій.

Комікс або графічна проза є, безперечно, особливим культурним явищем, яке має відмінні й схожі водночас західноєвропейські та східні традиції, і вважається новим синтетичним видом мистецтва (Колесник, 2013), або “дев'ятим мистецтвом”.

Сьогодні найвпливовішими у світі є франко-бельгійська, американська та японська традиції коміксів (Філоненко, 2021). У коміксі текст та малюнок є візуально-текстовою єдністю. Текстовий складник коміксів може бути представлено такими п'ятьма основними видами текстів: заголовками, діалогами або думками персонажів у балонах (бульбашках або хмарах), мовленням оповідача в рамках або легендах, паратекстом, метатекстом (там само).

Комікси або мальовписи відіграють надзвичайно важливу роль у масовій культурі, адже їхні персонажі та сюжети сприяли появі такого мистецького явища, як інтермедіальність. Комікси та графічні романи спрямовані передусім на адресатів із візуальною перцептивною домінантою. Саме тому ми вважаємо, що цей вид мистецтва може бути використаний для лінгвопрагматичної адаптації текстів Святого Письма з метою пояснення релігійно-християнських моральних імперативів та цінностей різновіковим категоріям адресатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження коміксів у різних аспектах розпочалося наприкінці XX ст. Зокрема, У. Еко в контексті міфологічного нарративу доводить, що комікси про супергероя є певною формою пропаганди (2004).

Український дослідник Г. Почепцов вважає, що комікс – провідний культурний продукт, який визначає систему культурних цінностей, норм, настроїв суспільства (2012). Комікси досліджували як зарубіжні вчені (Ч. Форсфвіль, А. Мескін, Дж. Петті, С. Керні), так і вітчизняні дослідники, зокрема як феномен масової комунікації і засіб трансляції смислів (Почепцов, 2012; Троян, 2018; Хлестова, 2017), як продукт інформаційної культури (Белов, 2018), з позиції використання коміксів як засобу навчання (Вострякова, 2013; Лавренова, 2018; Юрженко, 2015), з огляду на історичну ретроспективу та впровадження новітніх технологій (Космацька, 2012; Кузнецова, 2016), в аспекті національно-культурної специфіки (Айдачич, 2014; Гудошник, 2017).

Мета нашої публікації – виявити закономірності лінгвопрагматичної адаптації біблійних сюжетів з огляду на зародження мальованості та його еволюцію в сучасний релігійно-пригодницький комікс.

Матеріалом дослідження слугував пригодницько-релігійний комікс “Добро і зло”.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано оглядово-аналітичний, історико-хронологічний, діалектичний методи, а також застосовано метод аналізу контенту та порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Деякі історики висловлюють думку, що наскельні малюнки, знайдені на стінах печер, можуть вважатися попередниками коміксів. Ці малюнки відображали картини полювання, побуту, сезонні зміни клімату. Вони, справді, віддалено нагадують класичні комікси, тільки без підписів.

Мальованості (також відомі як мініатюри або ілюстрації) виникли в середньовічній Європі як спосіб візуального представлення різноманітної інформації, включаючи релігійну тематику. У перші століття християнства, коли більшість людей не могла читати, образотворче мистецтво, зокрема мальованості, стало важливим засобом розповіді та викладу біблійних історій.

У мальованостях були зображені біблійні події та персонажі, що допомагало вірянам візуалізувати розповіді зі Святого Письма. Ці ілюстрації часто супроводжували різні рукописи: ілюстровані рукописи Біблії, псалтирі, часослови та інші релігійні текстові матеріали. Таким чином, можна сказати, що саме Святе Письмо сприяло появі і розвитку коміксів як особливого виду мистецтва.

Більшість дослідників вважають XVI століття точкою відліку для появи комікс-культури, відколи у “Валенсії та Барселоні почали продавати картинки для народу, найчастіше на релігійну тематику” (Космацька, 2012, с. 141). За два століття ці “мальовані історії” поширилися з Іспанії по всій Європі і вийшли за межі релігійних тем.

Релігійні комікси мають глибоке коріння, яке сягає набагато далі, ніж можна було б собі уявити. У XV та XVI століттях серед європейських городян була неймовірно популярна “Біблія бідних” (лат. “*Biblia pauperum*”) – книга, складена з ілюстрацій на біблійні сюжети в супроводі стислих пояснень до них. Ця книга складалася з ілюстрацій, що зображували біблійні сюжети, і супроводжувалася короткими поясненнями.

Наявні два варіанти її походження: за однією версією, її створив єпископ Ансгар у IX столітті, за іншою – вона з’явилася у XIII столітті. Ця книга була адресована неписьменним і менш заможним людям (хоча з часом з’явилися і дорогі, багатілюстровані, видання).

Зазвичай вона складалася з декількох десятків малюнків: найдавніші версії містили від 30 до 40 ілюстрацій, пізніші – від 40 до 60. Книга була поділена на дев’ять розділів. Центральні картини зображували євангельські сюжети в хронологічному

порядку, водночас містили менші зображення персонажів і подій зі Старого Завіту. Монахи з монастирів місіонерських орденів широко використовували цю книгу у своїй проповідницькій діяльності.

З часом, разом із розвитком друкарства, мальюписи стали перетворюватися на перші релігійно-пригодницькі комікси, які поєднували в собі розповідну структуру коміксів із релігійними сюжетами. Одним з прикладів є вже згадана “Біблія бідних”, яка містила серію ілюстрацій на біблійні сюжети разом із стислими поясненнями. Ці комікси дозволяли людям легше сприймати і розуміти релігійні історії, а також використовувалися для пропагування християнства та просвітництва. “Біблія бідних” була однією з перших надрукованих книг, її видання з’явилося в 1460-х роках під повною назвою “*Biblia pauperum: Historia Veteris et Novi Testamenti in figuris*”. Перші видання мали підписи латинською мовою, а згодом книга була перекладена багатьма європейськими мовами. До сьогодні зберіглося кілька рукописних примірників на пергаменті з ілюстраціями, які належать школі Яна ван Ейка.

Згодом з’явилися комікси в Америці, *bande dessinée* (мальована стрічка) у Франції, манга в Японії. Це всесвітньо відомі форми мальованих історій, які протягом тривалого часу існування накопичили свою власну довгу і насичену історію. Вихідці з масової культури, комікси завоювали величезну аудиторію, пройшли різні етапи розвитку, відповідали на різноманітні запитання суспільства і реагували на різні ситуації у своїх країнах.

Початок розвитку коміксів у США припадає на середину ХХ століття. Тоді вони насамперед використовувалися для зняття психологічної напруги в дітей і підлітків, викликаній Другою світовою війною, але поступово комікси почали проникати у всі сфери життя англomовного населення (Остапенко, 2016).

Супермен – культовий герой коміксів усіх часів, він з’являється на обкладинці в першому номері журналу “*Action Comics*”, що ознаменувало початок “золотого віку” коміксів. З того часу до 1950-х років було створено безліч супергероїв, таких як: “Бетмен”, “Чудо-Жінка”, “Капітан Америка”, “Зелений Ліхтар” та ін. Комікси відображали реальність та настрої того періоду, наприклад, під час Другої світової війни супергерої виступали проти нацистів.

У післявоєнні роки читачі поступово відходили від пригод супергероїв. Повернути втрачену популярність вдалося лише наприкінці 1950-х років, коли настав “срібний вік” коміксів. Це пов’язано з прийняттям у США “Кодексу коміксів” – переліку правил, що визначали, що можна і не можна друкувати в коміксах. Були заборонені жакливі історії, деякі фентезі-елементи, а також сцени насильства і садизму в трилерах.

Кінець “срібного віку” багато хто пов’язує зі змінами, внесеними до “Кодексу коміксів” у 1971 році. Вимоги цензорів послабилися, і знову з’явилися надприродні істоти в історіях, а також було дозволено використовувати елементи жахів. З того моменту до 1984 року тривав “бронзовий вік” коміксів. У той час персонажі коміксів втратили свій статус непереможних супергероїв, сюжети стали більш реалістичними, гостросоціальними та серйозними.

Близько 35 років тому “бронзовий вік” перетворився на “темний вік”, який триває до наших днів. “Кодекс коміксів” у цей період став просто формальністю і врешті-решт припинив своє існування. Не побоюючись цензури, автори вводять на сторінки антигероїв – злочинців, які стають центральними персонажами.

На теренах України довгий час комікс залишався невизнаним видом мистецтва, який сприймали в радянські часи як низькосортний жанр, вигаданий індустрією розваг для дітей та підлітків. “Супергерої взагалі не відповідали радянській ідеології, яка не визнавала індивідуальності” (Троян, 2018, с. 23). Лише наприкінці 2010-х років

Україна почала активно сприймати комікси, і вони стають важливим складником української масової культури.

Хоча комікс в Україні є явищем відносно новим, проте за останнє десятиліття впевнено зміцнює позиції на книговидавничому ринку країни, адже комікси в Україні стають предметом наукового дослідження, вони починають завойовувати широку аудиторію, масово з'являючись на полицях книгарень та бібліотек (Белов, 2020). Успішні екранізації коміксів, які зазвичай привертають велику увагу глядачів, сприяють цьому процесу. Більшість сучасних українських коміксів присвячені історичним та сучасним подіям, пов'язаних з Україною.

Р. Вороніна зазначає, що обсяг коміксу впливає на його вид: масштабні мальовані історії отримали назви “графічні романи” або “графічні новели”, а короткі – “стріпи”. Також дослідниця виокремлює “німі комікси”, в яких оповідь ведеться лише за допомогою малюнків (2016).

“Аналіз фахової літератури та наявного ринку коміксів в Україні дає змогу виокремити серед українських коміксів за жанрами такі: пригодницько-історичний; супергероїка; фентезі, наукова фантастика; комікс для дітей; гумористичний; сучасний роман; кримінальний; освітній” (Белов, 2020, с. 35).

Як зазначалося вище, довгий час комікси вважалися несерйозним жанром, допоки художник та письменник Арт Шпігельман не видав графічний роман “Маус”, який отримав у 1992 році Пулітцерівську премію. Цей мальопис розповідає про жахи Голокосту та горе польських євреїв, про злочини нацистського режиму: масові вбивства, страти, насилля, знущання та досліди над в'язнями. Через те що персонажами цього графічного роману є людиноподібні миші, це не зменшує загальної моторошності твору. Відтоді мальовані історії вже перестали бути літературою для дітей.

Незважаючи на різноманіття сюжетів коміксів і бурхливу історію розвитку, біблійні сюжети залишаються сьогодні пріоритетним напрямом для творців коміксів. Останнім часом Біблію почали адаптувати в коміксах як для дітей і підлітків, так і для дорослих. Ця “адаптація основних ідей віровчення для широких мас населення” (Черхава, 2017, с. 75) – особливий вид релігійно-популярного дискурсу як різновиду релігійного дискурсу (там само). Прикладом такої адаптації є захопливий гостросюжетний графічний роман “Добро і зло”, автор ідеї та тексту – Майкл Перл. Обмірковуючи труднощі в комунікації з представниками різних лінгвокультур і людьми з обмеженими можливостями читання, в автора виникло своєрідне бачення щодо поширення біблійних текстів у форматі графічного роману з огляду на те, що Біблія є скарбницею історій про різних людей – як героїв, так і злочинців, сильних і слабких, об'єднаних божественним планом.

Комікс відтворює текст біблійних уривків точно, без будь-яких змін. Історії, передані простою мовою, візуально викладені ілюстраціями, легко сприймаються навіть маленькими дітьми. Кольорові картинки, що заповнюють більшу частину сторінки, живо ілюструють текст Біблії, допомагаючи малюкам сконцентрувати увагу і роблячи історії більш доступними для розуміння. Вони наближають маленьких читачів до місця подій, що відбуваються в Біблії.

Оскільки комікс забезпечує легкість сприйняття інформації читачами завдяки наочності, М. Перл залучив до роботи над своєю ідеєю досвідченого художника компанії Marvel Comics – Денні Буланаді. Адаптовані біблійні історії коміксу “Добро і зло” мають відповідні оригінальні версії в Біблії, на них є відповідні посилання, зазначені внизу кожної сторінки в метатексті, що уможливило віднаходження оригінальної історії в Біблії.

Таким чином, у коміксі інтертекстуальність виходить на передній план за посередництвом метатексту.

На нашу думку, комікс “Добро і зло” – захопливий гостросюжетний графічний роман – є гібридним типом коміксу, оскільки він поєднує в собі риси пригодницько-історичного та релігійного видів коміксів. Зокрема, у романі яскраво описано пригоди, тому доречно охарактеризувати його як пригодницько-історичний комікс для дітей і дорослих. Крім того, християнство – це певний стиль життя багатьох людей, а бінарна опозиція добро/зло в системі релігійно-християнських моральних імперативів є чи не найголовнішою опорою.

Розглянемо біблійну історію про блудного сина Євангелія від Луки 15:11 – 13 і порівняємо італійськомовну адаптацію цієї історії з графічного роману “Добро і зло” для дітей із перекладом українською мовою. Автори цього релігійно-пригодницького коміксу не використовували прямі цитати зі Священного Письма, а адаптували його текст до жанру релігійно-пригодницького коміксу з посиланням на конкретну історію Біблії, наприклад, на Рис. 1 наведена візуально-текстова цілісність фрагмента італійського оригіналу з українським перекладом:

Рис. 1. Фрагмент 1

Текст і переклад цієї візуально-текстової цілісності такі:

<p>Un uomo aveva due figli: quello più grande era ribelle e voleva vivere una vita di dissipatezza. Sì, mi piace questa storia.</p>	<p>Один чоловік мав двох синів. Молодший син був непокірний і хотів жити, задовольняючи свої тілесні примхи. Ага, мені до вподоби ця історія.</p>
---	---

Порівняймо із синодальним перекладом цього фрагмента італійською і українською мовами:

<p>II Disse ancora: Un uomo avea due figliuoli;</p>	<p>II I Він оповів: у чоловіка одного було два сини.</p>
---	--

Опис ситуації в синодальному перекладі *Disse ancora* (іт.) – *I Він оповів* (укр.) відсутній у коміксі, оскільки його замінює сама візуально-текстова цілісність малюнка із хмарами реплік персонажів, проте речення *Un uomo avea due figliuoli* (іт.) – *у чоловіка одного було два сини* (укр.) суттєво доповнені описом рис характеру одного із синів, висновки про які подані авторами коміксу на основі подальшого розгортання сюжету з метою його правильного розуміння молодшими читачами: *quello più grande era ribelle e voleva vivere una vita di dissipatezza* (іт.) – *Молодший син був непокірний і хотів жити, задовольняючи свої тілесні примхи* (укр.). Крім того, додана репліка одного з учасників ситуації *Sì, mi piace questa storia.* (іт.) – *Ага, мені до вподоби ця історія* (укр.). Звичайне італійське *Sì* – так, було перекладено вигуком *Ага*, отже, ця репліка вжита з метою передати живу розмову і надати реалістичності ситуації, наблизити її до повсякденного життя.

Другий фрагмент італійського оригіналу відрізняється від українського перекладу тим, що в італійському варіанті текст розміщено на трьох картинках, український переклад розмістився на одній, що продемонстровано на Рис. 2:

Рис. 2. Фрагмент 2.

Тексти італійського оригіналу і перекладу українською такі:

<p>Così chiese che gli venisse data subito la sua eredità.</p> <p>Padre, se mi dai adesso la mia parte della tenuta agricola, andrò in città a cercare fortuna.</p> <p>Ma figlio, tutto quello che ho è tuo. Non vivrò ancora molto a lungo e tu e tuo fratello ereditarete tutto questo. Sarai benestante per il resto della tua vita, abbiamo molte pecore e buoi. I nostri campi sono pieni di grano ogni anno. Abbiamo molti servi e tanto...</p> <p>Ma voglio uscire e vedere il mondo e non voglio vivere in una fattoria e lavorare come uno schiavo per tutta la vita. Finché sono giovane, voglio divertirmi. I miei amici...</p> <p>I tuoi amici, che non hanno mai lavorato, pensano solo ai cavalli più veloci, ai vini migliori e alle donne più interessanti.</p> <p>Cosa ne sai della vita? Sei sempre rinchiuso in questa vecchia fattoria. Voglio subito la mia parte della tenuta agricola.</p> <p>Andrò in città a crearmi la mia strada nella vita.</p> <p>Dagliela. Staremmo meglio senza di lui. Tanto non fa mai la sua parte di lavoro.</p>	<p>Тож він зажадав отримати свою спадщину негайно.</p> <p>Батьку, якщо ти віддаси мені мою частку маєтку зараз, я піду до міста і буду шукати своєї долі.</p> <p>Але ж, сину, все моє – то твоє. Мені вже не довго жити, а тоді ви з братом успадкуєте це все. Вам цього стане до кінця життя. У нас багато овець і волів. Наші поля повні зерна щороку. Ми маємо багато слуг і багато...</p> <p>Але я хочу піти і побачити світ. Я не хочу жити на селі і гарувати, як раб, усе життя. Поки молодий, хочу веселитися, мої друзі...</p> <p>Твої друзі, що ніколи не працюють, тільки й думають про те, які коні найпрудкіші, які вина найкращі і які жінки найвродливіші.</p> <p>Та що ти знаєш про життя? Ти постійно сидиш на цій старій фермі. Я хочу свою частку майна зараз.</p> <p>Піду в місто будувати своє життя по-своєму.</p> <p>Дай йому те, що його. Нам буде краще без нього. Він і так ніколи не робить своєї частини роботи.</p>
---	--

Автори коміксу домислили і розвинули ситуацію, додавши значний фрагмент діалогу не тільки між сином і батьком, а й за участю інших персонажів. Ця ситуація в синодальному перекладі передана в такий спосіб:

<p>12 E il più giovane di loro disse al padre: Padre, dammi la parte de' beni che mi tocca. Ed egli spartì fra loro i beni.</p>	<p>12 І молодший із них сказав батькові: Дай мені, батьку, належну частину маєтку! І той поділив поміж ними маєток.</p>
---	---

Наступний фрагмент не містить стільки додавань і є значно коротшим, що видно на Рис. 3:

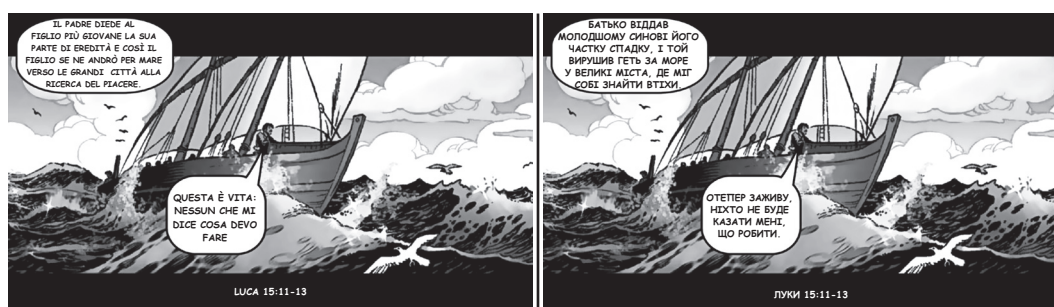

Рис. 3. Фрагмент 3.

Текст і переклад цього фрагмента такі:

<p>Il padre diede al figlio più giovane la sua parte di eredità e così il figlio se ne andrò per mare verso le grandi città alla ricerca del piacere. Questa è vita: nessun che mi dice cosa devo fare. Luca 15:11-13</p>	<p>Батько віддав молодшому синові його частку спадку, і той вирушив геть за море у великі міста, де міг собі знайти втіхи. Отепер заживу, ніхто не буде казати мені, що робити. Луки 15:11-13</p>
---	---

Смисл тексту в цій візуально-текстовій цілісності не повністю збігається із фрагментом синодального перекладу, якому вона відповідає:

<p>13 E di lì a poco, il figliuolo più giovane, messa insieme ogni cosa, se ne partì per un paese lontano, e quivi dissipò la sua sostanza, vivendo dissolutamente. Luca 15:11-13 (La Bibbia italiana)</p>	<p>13 А по небагатьох днях зібрав син молодший усе, та й подався до далекого краю, і розтратив маєток свій там, живучи марнотратно. Луки 15:11-13 (Біблія в перекладі І. Огієнка)</p>
--	---

Отже, обидві версії розповідають про те, як молодший син отримує свою спадщину, відходить від батька і розтрачує її. Однак розповідь синодального перекладу в італійській і українській версіях має більш просту та стислу форму. Вона передає основні події без докладного опису і додаткових деталей. З іншого боку, українська й італійська версії коміксу мають розгорнуту форму розповіді, там використані додаткові елементи. Наприклад, у Біблії ми маємо лише три вірші цієї історії, що

можна розглядати як опис, тоді як у коміксі бачимо повну сторінку розповіді, де кожен герой має свої репліки, що робить текст жвавішим і більш наближеним до життєвих ситуацій. Історію розповідає Ісус своїм учням. Таким чином, додавання реплік з емоціями збільшує обсяг тексту, але при цьому робить його більш зрозумілим для молодших читачів. На малюнку коміксу ми можемо побачити всіх персонажів цієї історії. Крім того, ілюстрації в коміксі відіграють важливу роль, допомагаючи візуалізувати історію та підкреслюючи її емоційний вимір. Через це український перекладач передає емоційне забарвлення тексту, використовуючи відповідні вислови та переклади, що увиразнює текст. Порівнюючи італійський і український комікси, можемо зазначити, що перекладач використав емоційне забарвлення, наприклад, *Si, mi piace questa storia* (*Ага, мені до вподоби ця історія*). *Questa è vita: nessun che mi dice cosa devo fare* (*Оменер заживу, ніхто не буде казати мені, що робити*). *Questa è vita* дослівно перекладається *Це життя*, для забарвлення і передачі емоцій в українському перекладі було використано дієслово для передачі емоційного стану одного із синів *Оменер заживу*. Ще цікавий переклад можна натрапити в репліці *“Ma voglio uscire e vedere il mondo e non voglio vivere in una fattoria e lavorare come uno schiavo per tutta la vita”* (*Але я хочу піти і побачити світ. Я не хочу жити на селі і гарувати, як раб, усе життя*). Дієслово *lavorare* означає працювати, однак перекладач обрав замість нейтрального дієслова *працювати* (*lavorare* в оригіналі італійською) стилістично забарвлену лексему *гарувати*, яка сповнена додаткового емоційного забарвлення й інтенсивності значення, що, відповідно, суттєво впливає на сприйняття потенційним читачем.

Загалом обидві версії передають однаковий сюжет та моральний підтекст, не порушуючи опозиції добро/зло, але в різних мовних і культурних контекстах. Така адаптація додає мотивації до читання Біблії як для дітей, так і для підлітків саме через прагматичний чинник, адже емоції, які має викликати ця адаптація покликані спростити сприйняття релігійного дискурсу і засвоєння релігійно-християнських моральних імперативів.

При простому порівнянні цього прикладу з перекладом релігійно-пригодницького коміксу ми переконуємося в тому, що основними рисами лінгвопрагматичної адаптації біблійних текстів у релігійно-пригодницькому коміксі є додавання лексем із стилістичним та емоційним забарвленням і використання синтаксичних конструкцій, наближених до розмовного мовлення.

Висновки. Комікс пройшов довгий шлях від прадавніх піктограм до самостійного та повноцінного мистецтва. Його сучасний вигляд сформувався на початку ХХ століття, але найбільш барвистим і продуктивним періодом стали 1960–1980-ті роки. Історія коміксу розвивається й надалі: вона продовжується у творчості багатьох авторів, малюнки яких надруковані у великій кількості примірників та збираються шанувальниками цього жанру. Мальовиси зі своїми зображеннями біблійних сцен поступово еволюціонували в релігійно-пригодницькі комікси, які значно поширилися і стали важливим засобом комунікації та візуального вираження релігійного дискурсу. Адаптації Біблії в коміксах та їхні переклади є ефективним засобом висвітлення релігійно-біблійних моральних імперативів і цінностей для адресатів різновікових груп.

Перспективи дослідження. Лінгвопрагматична адаптація синодального перекладу біблійних текстів у різножанровій графічній прозі має перспективи дослідження мовних засобів, стилістичних прийомів, перекладацьких рішень та їхнього впливу на сприйняття тексту; зокрема, цікаво розглянути, як графічні зображення, композиція та розміщення тексту впливають на передачу його змісту,

та виявити, які жанри біблійних текстів найбільш піддаються адаптації в графічній прозі та які аспекти жанру змінюються в такій адаптації. Ці дослідження допоможуть розкрити нові нашарування значень і способи впливу графічного мистецтва на сприйняття релігійного дискурсу через оцінку ефектів на читачів, що досягаються завдяки такій адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

- Белов, Д. О. (2020). Видова і жанрова специфіка коміксу в Україні. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 5, 29–42.
- Белов, Д. О. (2018). Комікс як продукт інформаційної культури. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 49, 83–103.
- Біблія бідних. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Біблія_бідних.
- Воронина, Р. В. (2016). Комікс як особливий жанр дитячої літератури. *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі: матеріали II Науково-практичної Інтернет-конференції*. Харків. 1–15.
- Вострякова, Н. В. (2013). Використання коміксу у навчально-виховному процесі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 13(1). 226–233.
- Еко, У. (2004). Міф про Супермена. *Роль читача. Дослідження з семіотики текстів*. Львів: Літопис. 158–182.
- Колесник, О. С. (2013). Поетика графічного роману: синтез мистецтв та транспозиція. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 31. 301–306.
- Космацька, Н. В. (2012). Мова сучасного коміксу як явища масової культури. *Мова і культура*. 15(4). 15–20.
- Космацька, Н. В. (2012). Нарис з історії виникнення і становлення жанру коміксу. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 19. 141–147.
- Лавренова, М. В. (2012). Шляхи використання коміксів в освітньому процесі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія*. 2. 143–146.
- Остапенко, Л. П. Соловйова, О. К. (2014). Дидактичний потенціал коміксів. *Медіасфера і медіаобразование: специфіка взаємодії в сучасному соціокультурному просторі : збірник статей*. Могилев : Могилев. высш. колледж МВД Респ. Беларусь. 121–126.
- Підопригора, С. В. (2016). Графічна проза як художній експеримент: український вимір. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 1(2). 55–62.
- Почепцов, Г. Г. (2012). Комікси як засіб трансляції соціальних смислів. *Media Sapiens*. URL: <https://ms.detector.media/print/7903/>
- Троян, Т. Г. (2018). Формування комікс-культури: переваги, функції, значення. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 7(1). 22–26.
- Філоненко, Н. Г. (2021). Збереження візуально-текстової цілісності при перекладі французьких коміксів українською мовою. "Ad orbem per linguas. До світу через мови": матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 13–14 травня 2021 року. Київ: Вид.центр КНЛУ, 415–417.
- Хлестова, С. В. (2017). Комікс як засіб масової комунікації: типологічні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*. 11. 13–17.
- Черхавя, О. О. (2017). *Реконструкція теолінгвістичної матриці релігійно-популярного дискурсу (на матеріалі англійської, німецької та української мов): монографія*. К.: Вид. центр КНЛУ. 400 с.

Як створюються комікси й графічні романи та хто їх читає: що варто знати про цей жанр: веб-сайт. URL: *Як створюються комікси й графічні романи та хто їх читає: що варто знати про цей жанр* - Блог Yakaboo.ua.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

La Bibbia italiana. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/it/42/15.htm#0>
Біблія в перекладі І. Огієнка. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/42/15.htm#0>
Перл, М. (2018). *Добро і зло. Біблія-комікс. Захопливий гостросюжетний роман*. No Greater Joy Ministries.

REFERENCES

- Bielov, D. O. (2020). Vydova i zhanrova spetsyfika komiksu v Ukraini. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, 5, 29–42.
- Bielov, D. O. (2018). Komiks yak produkt informatsiinoi kultury. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 49, 83–103.
- Bibliia bidnykh. Velyka ukrainska entsyklopediia. URL: [https://vue.gov.ua/Біблія bidnykh](https://vue.gov.ua/Біблія_bidnykh).
- Voronyna, R. V. (2016). Komiks yak osoblyvyi zhanr dytiachoi literatury. *Biblioteki i suspilstvo: rukh u chasi ta prostori: materialy II Naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii*. Kharkiv. 1–15.
- Vostriakova, N. V. (2013). Vykorystannia komiksu u navchalno-vykhovnomu protsesi. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*. 13(1). 226–233.
- Eko, U. (2004). Mif pro Supermena. *Rol chytacha. Doslidzhennia z semiotyky tekstiv*. Lviv: *Litopys*. 158–182.
- Kolesnyk, O. S. (2013). Poetyka hrafichnoho romanu: syntezy mystetstv ta transpozysii. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury*. 31. 301–306.
- Kosmatska, N. B. (2012). Mova suchasnoho komiksu yak yavyscha masovoi kultury. *Mova i kultura*. 15(4). 15–20.
- Kosmatska, N. B. (2012). Narys z istorii vynyknennia i stanovlennia zhanru komiksu. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Inozemni movy*. 19. 141–147.
- Lavrenova, M. V. (2012). Shliakhy vykorystannia komiksiv v osvithnomu protsesi. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Pedahohika ta psykholohiia*. 2. 143–146.
- Ostapenko, L. P. Soloviova, O. K. (2014). Dydaktychnyi potentsial komiksiv. *Medyasfera y medyaobrazovanye: spetsyfika vzaymodeistviia v sovremennom sotsyokulturnom prostranstve: sbornyk statei*. Mohylev: Mohylev. vyssh. kolledzh MVD Resp. Belarus. 121–126.
- Pidopryhora, S. V. (2016). Hrafichna proza yak khudozhnii eksperyment: ukrainskyi vymir. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Filolohichni nauky*. 1(2). 55–62.
- Pocheptsov, H. H. (2012). Komiksy yak zasib transliuvannia sotsialnykh smysliv. *Media Sapiens*. URL: <https://ms.detector.media/print/7903/>
- Troian, T. H. (2018). Formuvannia komiks-kultury: perevahy, funktsii, znachennia. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka"*. 7(1). 22–26.
- Filonenko N. H. Zberezhennia vizualno-tekstovoi tsilisnosti pry perekladi frantsuzkykh komiksiv ukrainskoiu movoiu. *"Ad orbem per linguas. Do svitu cherez movy"*: *materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 13 – 14 travnia 2021 roku. Kyiv: Vyd.tsentr KNLU, 415–417.

- Khlestova, S. V. (2017). Komiks yak zasib masovoi komunikatsii: typolohichni osoblyvosti. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Sotsialni komunikatsii. 11.* 13–17.
- Cherkhava, O. O. (2017). *Rekonstruktsiia teolinhvistychnoi matrytsi relihiino-populiarnoho dyskursu (na materialy anhliskoi, nimetskoï ta ukrainskoï mov): monohrafiia.* K.: Vyd. tsentr KNLU. 400 s.
- Yak stvoriuiutsia komiksy y hrafichni romany ta khto yikh chytaie: shcho varto znaty pro tsei zhanr: veb-sait. URL: *Yak stvoriuiutsia komiksy y hrafichni romany ta khto yikh chytaie: shcho varto znaty pro tsei zhanr* - Bloh Yakaboo.ua.

DZHERELA ILYUSTRATYVNOHO MATERIALU

Bibliia v perekladi I. Ohiiienka.

URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/42/15.htm#0> (data zvernennia 10.06.2023)

La Bibbia italiana. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/it/42/15.htm#0> (data zvernennia 10.06.2023)

Perl, M. (2018). *Dobro i zlo. Bibliia-komiks. Zakhoplyvyi hostrosiuzhietnyi roman.* No Greater Joy Ministries. – 2018. – 330s.

Дата надходження до редакції 28.04.2023

Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про автора

<p>Соловей Дарина Олександрівна,</p> <p>аспірантка кафедри романської і новогрецької філології та перекладу, Київський національний лінгвістичний університет</p> <p>e-mail: solovei.dar.alex@gmail.com</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>перекладознавство, лінгвокультурна адаптація біблійних текстів, релігійний дискурс, соціолінгвістичний контекст відтворення релігійно-біблійних імперативів та цінностей у перекладі</p>
--	---	---

УДК 811.11'34.2

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286210>

С. В. Субота

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: serhey.subota@knl.u.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1496-1681>

ФОНЕМНА СТРУКТУРА КОРЕНЯ В ГОТСЬКІЙ МОВІ (комплексний кількісний аналіз на матеріалі словників)

Abstract

The article deals with the problems of the phonemic structure of the root morpheme in Gothic. Using a systematic sampling procedure, the words from a Gothic dictionary were selected to form the register with 382 root morphemes. The study employed a quantitative research with statistical data analysis to investigate such characteristics of the Gothic root morpheme as its length in phonemes, distribution, combinability and phonotactics of vowel and consonant phonemes within CV root patterns, their constructive potential and symmetry. The investigation has revealed several fundamental regularities that characterize the Gothic root morpheme organizing on the phonemic level. The results of the study have shown that the Gothic language has roots ranging in length from two to nine phonemes, but four-fifths of the analyzed roots consisted of 3–4 phonemes, the average length of the Gothic root in phonemes is 3.55, the multi-phoneme roots are rare and represented mainly by lexical items of non-Germanic origin. The analysis of the realized canonical forms has shown that the Gothic language system uses only 2% of the theoretically possible forms for the construction of root morphemes at the phonemic level. The vast majority of these roots function as dependent roots, only 5% of them function as independent roots that form complete lexical units. The canonical forms of roots in the Gothic language have different modeling power; the most productive among them are three structural types (CVC, CVCC, CCVC), which form almost four fifths of all roots in the studied array. The phonemic structure of the root morpheme is characterized by a significant consonantal saturation: the initial and final components of most canonical forms are formed by consonants, and the medial ones by vowels. Structures of this type describe almost 90% of the total number of roots in the study sample. It has been proven that the phonemic structure of Gothic roots is characterized by symmetry, with the symmetrically constructed roots being mostly characterized by the mirror type of symmetry.

Keywords: Gothic, phonemic structure, root length, root patterns, constructive potential, mirror symmetry, rhythmic symmetry.

Анотація

У статті представлено комплексний аналіз фонемної структури кореневої морфеми в готській мові на матеріалі механічної вибірки з лексикографічних джерел (382 корені). Такі властивості кореневої морфеми, як: її довжина у фонемах, моделювальна сила та симетрія канонічних форм – предмет цієї роботи. Результати проведеного дослідження засвідчили, що в готській мові наявні корені, довжиною від двох до дев'яти фонем, однак чотири з п'яти проаналізованих коренів склалися з 3–4 фонем, середня ж довжина готського кореня у фонемах становить 3,55, багатофонемні корені є рідкісними і представлені переважно лексичними одиницями негерманського походження. Аналіз реалізованих канонічних форм продемонстрував, що мовна система готської мови використовує лише 2% від теоретично можливих форм для побудови корневих морфем на фонемному рівні. Переважна частина цих коренів функціонують як залежні корені та лише 5% з них – як самостійні корені, що утворюють повнозначні лексичні одиниці. Канонічні форми коренів у готській мові мають різну моделювальну силу, найпродуктивнішими серед них є три структурні типи (CVC, CVCC, CCVC), які утворюють майже чотири п'ятих усіх коренів досліджуваного масиву. Для фонемної структури кореневої морфеми характерна значна консонантна насиченість: початкові і кінцеві компоненти більшості канонічних форм утворюють приголосні,

а медіальні – голосні. Структури цього типу описують майже 90% від загальної кількості коренів у досліджуваному масиві. Фонемній структурі готських коренів властива симетрія, при цьому симетрично побудованим кореням у переважній більшості характерний дзеркальний тип симетрії. У дослідженні виявлено низку статистично перевірених закономірностей, що описують фонемну структуру кореневої морфеми в готській мові.

Ключові слова: готська мова, фонемна структура, довжина, коренева морфема, канонічна форма, моделювальна сила, ритмічна симетрія, дзеркальна симетрія.

Вступ. Протягом останніх десятиліть було проведено багато різноманітних досліджень, які характеризуються більш глибоким проникненням у природу організації мовних одиниць вищих рівнів на фонемному рівні, що свідчить про особливе зацікавлення мовознавців цією проблематикою (Макухіна, 1989; Kessler, 1997; Maddieson, 2016; Ulbrich et al., 2018; Park, 2020 та ін.). Короткий огляд цих праць показує, що більшість із них присвячено аналізу фонемної структури складів (Романова, 1999; Hang Tae Cho, 2007; Duanmu San, 2009) та слів (Петровська, 1996; Ewen & van der Hulst, 2001; Datska, 2019). Фонологічних досліджень, присвячених вивченню фонемної структури кореневої морфеми, значно менше (Гороть, 1996; Субота, 2012), а на матеріалі готської мови їх практично немає (Парк, 2019).

Вивчення фонемної будови кореневих морфем є не менш важливим, ніж вивчення фонемної будови інших мовних одиниць, таких як склади або слова, адже воно дозволяє виявити наявні закономірності та обмеження, які накладаються мовною системою на сполучуваність фонем на синтагматичній осі та їх розподіл у межах кореневої морфеми. Такі закономірності та обмеження не мають універсального характеру і можуть відрізнятися залежно від конкретної мови або історичного періоду її розвитку, тому дослідження фонемної структури кореня в готській мові є актуальним і перспективним.

Мета цієї статті – комплексний аналіз фонемної структури кореневих морфем готської мови на матеріалі словника за основними структурними параметрами, такими як: довжина у фонемах, моделювальна сила та симетрія канонічних форм. Цим властивостям фонемної структури кореневої морфеми досі приділялося мало уваги в науковій літературі. Нам вдалося знайти лише два дослідження на цю тему, які, однак, незважаючи на їхню безсумнівну цінність для лінгвістичної науки, концентруються лише на аналізі готських односкладових слів (Васько, 2005) або словоформ (Park, 2020) і дають лише часткове уявлення про деякі властивості фонемної структури односкладових слів і словоформ у досліджуваній мові. Ми маємо на меті заповнити цю лакуну, проаналізувати основні властивості та закономірності фонемної будови готських коренів, концентруючись на її основних структурних параметрах. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- укласти за допомогою механічної вибірки інвентар кореневих морфем готської мови;
- проаналізувати розподіл коренів за довжиною;
- вирахувати середню довжину кореневої морфеми;
- сформувати інвентар канонічних форм та дослідити їхню реалізацію в межах коренів різної довжини;
- виміряти моделювальну силу канонічних форм коренів та проаналізувати їхню симетричність.

Матеріал та методологія проведення дослідження. У цьому комплексному дослідженні було використано кількісний аналіз із застосуванням механічної вибірки для відбору матеріалу дослідження, проаналізовано кожен 5-ту сторінку

словника готської мови (HGW). Слова, які потрапили до досліджуваного масиву, поділялися на морфемні відповідно до формально-функціонального підходу до морфемної сегментації, враховуючи структурні співвідношення, які характеризували мовну систему готської мови в IV ст. н.е. (період, коли було перекладено Біблію з грецької на готську мову). При аналізі складних слів, коли складно провести морфемну ідентифікацію, було використано низку етимологічних словників (ЭСГЯ; GED; CGGL).

У результаті цієї процедури виокремлено 382 кореневі морфемні, які проаналізовано за допомогою статистичного аналізу даних. Достатність обсягу вибірки обґрунтована за допомогою статистичних розрахунків (Перебийніс, 2013, с. 27). Відносна похибка статистичних розрахунків становить 0,10, що означає, що відносна різниця між теоретично обчисленою і безпосередньо проаналізованою кількістю даних у досліджуваній вибірці не перевищує 10%.

Ми проаналізували фонемну структуру кореневої морфемні в готській мові за такими параметрами: *довжина*, тобто кількість фонем (включаючи повторюваність) у складі кореневої морфемні; *розподіл і сполучуваність* голосних і приголосних фонем у межах коренів різної довжини, що передбачає кількісне співвідношення вокалічних і консонантних елементів, представлених у вигляді канонічних форм, їх комбінаторики. Аналіз моделювальної сили канонічних форм передбачає також виявлення в них рис *симетрії*.

Виклад та обговорення основного матеріалу. Довжина мовних одиниць є важливою структурною характеристикою, яка надає цінні дані для різних галузей мовознавства. Результати багатьох досліджень, проведених на матеріалі різних мов світу, доводять, наприклад, що довжина слова слугує не тільки важливим стилістичним (Петровська, 1996; Herdan, 2012) і типологічним критерієм (Вашак, 1970; Rottman, 2006; Maddieson, 2016), а також може слугувати індикатором для авторської ідентифікації (Stamatatos, 2009; Голуб, 2014).

З погляду дослідження довжини слова, варто також згадати про закон Зіпфа, відповідно до якого всі мови віддають перевагу коротким словам перед довгими, а короткі слова здебільшого мають вищу частоту, ніж довгі (Strauss et al., 2007). Хоча важливість даних про розподіл довжини мовних одиниць не викликає сумнівів для стилістики, судової лінгвістики та типологічної класифікації мов, все ж існує мало досліджень, які стосуються довжини морфем, особливо в готській мові, що є додатковою мотивацією для вивчення довжини кореня.

Проаналізувавши отримані в результаті механічної вибірки готські кореневі морфемні (загалом 382 корені) за розподілом їхньої довжини, ми з'ясували, що в досліджуваному масиві трапляються корені довжиною від двох, наприклад, *et /e:t/ – af-etja* “ненажера” (HGW, s. 396) до дев'яти фонем – *praizbytair / prezbi'ter/ – praizbytairei* “священство” (HGW, s. 456). Оскільки восьмифонемних коренів у межах досліджуваного масиву не виявлено, відповідно отримали сім типів коренів, кожен з яких представлений різною частотою. Частота три- та чотирифонемних коренів висока і становить понад 83%, п'яти- та двофонемні корені мають невисоку частоту (не перевищує 14,2%), семи- та дев'ятифонемні корені не перевищують 1% від загальної кількості коренів у досліджуваному масиві (Таблиця 1).

Таблиця 1

Розподіл коренів за довжиною

Тип кореня	Абсолютна частота	Відносна частота
Двофонемні	24	6,3%
Трифонемні	178	46,6%
Чотирифонемні	140	36,6%
П'ятифонемні	30	7,8%
Шестифонемні	8	2,1%
Семифонемні	1	0,26%
Восьмифонемні	–	–
Дев'ятифонемні	1	0,26%
Σ	382	99,9%

Середню довжину кореневої морфемі у фонемах (\bar{x}) обчислюємо за допомогою формули:

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i n_i}{\sum n_i} \quad \bar{x} = \frac{1356}{382} = 3,54973822 = 3,5$$

x_i – довжина кореневої морфемі у фонемах;
 n_i – кількість коренів кожного типу.

Подані в таблиці (Табл. 1) показники довжини кореня є абсолютними величинами і можуть демонструвати відхилення від середньої довжини. Для того щоб перевірити, наскільки показники довжини різних коренів відхиляються від показника середньої довжини, необхідно вирахувати міру коливання середньої довжини кореневої морфемі ($\sigma_{\bar{x}}$), яка обчислюється за такою формулою:

$$\sigma_{\bar{x}} = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 n_i}{N^2}} \quad \sigma_{\bar{x}} = \sqrt{\frac{295,2}{145924}} = \sqrt{0,002026534} = 0,04501704 = 0,05$$

$$N = \sum n_i$$

x_i – довжина кореневої морфемі у фонемах;
 \bar{x} – середня довжина кореневої морфемі;
 n_i – кількість коренів кожного типу.

Отже, міра коливання середньої довжини від абсолютної довжини коренів 0,05, відповідно відхилення абсолютних довжин від середньої має такий вигляд:

$$\bar{x} \pm \sigma_{\bar{x}} \quad 3,5 - 3,6 \text{ (68,3\%)}; \quad \bar{x} \pm 2 \sigma_{\bar{x}} \quad 3,45 - 3,65 \text{ (95,5\%)}; \quad \bar{x} \pm 3 \sigma_{\bar{x}} \quad 3,4 - 3,7 \text{ (99,7\%)}$$

Простіше кажучи, якщо буде організовано ще 100 вибірок із лексикографічних джерел готської мови, то у 68 вибірках середня довжина кореня буде становити від 3.5 до 3.6 фонем. Інтервал коливання показника середньої довжини у 95 зі 100 вибірок становитиме від 3.45 до 3.65 фонем, а в 99 зі 100 інтервал коливання становитиме від 3.4 до 3.7 фонем.

Таким чином, середня довжина кореневої морфеми в готській мові, як свідчать підрахунки, становить 3,55 фонем, водночас у межах статистично достовірних 95% можемо констатувати, що середня довжина кореневої морфеми коливається від 3.45 до 3.65 фонем.

Перейдемо до аналізу фонемної структури в термінах голосних (vowel – V) та приголосних (consonant – C). Як відомо, розподіл фонем на голосні та приголосні притаманний для всіх без винятку мов світу і є однією з найвідоміших мовних універсалій. Цей аналіз дозволить виявити низку важливих закономірностей, відповідно до яких ці два фундаментальні типи фонем об'єднуються та комбінуються для побудови кореневих морфем у готській мові.

Для дослідження сполучуваності голосних і приголосних у корені ми керувалися їхнім позначенням у вигляді канонічної форми – узагальнене відображення кореня як ланцюжка голосних і приголосних фонем.

Передусім визначимо, наскільки ефективно мовна система реалізує свій теоретично можливий потенціал для конструювання канонічних форм кореневих морфем у готській мові. При встановленні теоретично можливих типів канонічних форм ми опиралися на модель бінарного дерева, запропонованого В. І. Перебийніс (1970, с. 161), в якій кожна ліва гілка означає додавання голосної, а права – додавання приголосної до вже наявного ланцюжка фонем. Кількість теоретично можливих конструкцій для кожної довжини морфеми у фонемах становить 2^n (відповідно n – кількість фонем у корені).

Унікальність цієї методики полягає в тому, що бінарне дерево дає змогу легко підрахувати кількість теоретично можливих канонічних форм для кожної довжини кореня у фонемах. Кількість теоретично можливих канонічних форм для однофонемних коренів, наприклад, становить 2 ($2^1 = 2$), тобто V і C, для двофонемних коренів ця кількість дорівнює 4 ($2^2 = 4$), тобто, CC, CV, VC та VV, тоді як для шестифонемних ця кількість сягає 64 ($2^6 = 64$). Зі збільшенням довжини кореня кількість теоретично можливих канонічних форм зростає у ступеневій прогресії, але кількість власне реалізованих канонічних форм зменшується.

При порівнянні фактично наявних канонічних форм із теоретично можливими виявилось, що з 1022 теоретично можливих канонічних форм (для коренів довжиною від 1 до 9 фонем) у досліджуваному масиві зафіксовано лише 22 (Табл. 2).

Розглянемо ці канонічні форми та особливості їх реалізації в межах коренів різної фонемної довжини детальніше.

Двофонемні корені. Серед двофонемних коренів реалізовано 2 з 4 можливих канонічних форм (50%).

VC – 16

Усі кореневі морфеми, представлені цією канонічною формою, мають германське походження та вживаються лише з префіксами та суфіксами, наприклад: *in-agjan* /ag/ “боятися” (HGW, s. 441), *augo* /aug/ “око” (HGW, s. 406), *auso* /aus/ “вухо” (HGW, s. 406).

VC – 8

Кореневі морфеми, які характеризуються цією канонічною формою, вживаються лише з афіксами, наприклад: *ana-niujan* /niu/ “відновлювати” (HGW, s. 401), *ogan* /og/ “боятися” (HGW, s. 441), *silba-siuneis* /siu/ “очевидець” (HGW, s. 461), у межах

досліджуваного масиву не зафіксовано випадків вживання коренів цього типу як самостійних слів. Ця канонічна форма оформлює виключно корені германського походження.

Серед **трифонемних** коренів реалізовано 3 канонічні форми з 8 теоретично можливих, що становить 37,5%.

CVC – 165

Ця канонічна форма оформлює переважно корені германського походження (161), у межах досліджуваного масиву виявлено лише 4 запозичених корені: *mes /mes/* “стіл” (HGW, s. 451), *peika-bagms /pi:k/* “пальма” (HGW, s. 456), *ana-silan /sil/* “мовчати” (HGW, s. 461), *seneigs /sen/* “старий” (HGW, s. 461). Як самостійне слово CVC зафіксовано лише у 4 випадках (2,4% від загальної кількості коренів цього типу): *her /her/* “тут” (HGW, s. 436), *mel /mel/* “час” (HGW, s. 451), *mes /mes/* “стіл” (HGW, s. 451), *wan /wan/* “потреба” (HGW, s. 486).

VCC – 10

Усі корені цього типу функціонують лише як залежні корені, переважна більшість із них (90%) германського походження, наприклад: *ga-aistan /aist/* “шанувати” (HGW, s. 422), *ga-arman /arm/* “помилувати” (HGW, s. 422). У межах досліджуваного масиву зафіксовано лише одне запозичення – *aurkeis /ork/* “глечик” (HGW, s. 406).

CCV – 3

У досліджуваному масиві виявлено лише три кореневі морфеми зі структурою CCV: *bnauan /bno:/* “чистити” (HGW, s. 411), *heiws-frauja /frau/* “господар дому” (HGW, s. 411), *gatrauan /tro:/* “довірити” (HGW, s. 431). Усі корені цього типу мають германське походження і вживаються лише з префіксами або суфіксами.

У групі **чотирифонемних** коренів реалізовано 6 із 16 (37,5%) теоретично можливих канонічних форм.

CVCC – 83

Більшість коренів цього типу функціонує в оточенні афіксів та флексій, наприклад: *ga-bairgan /berg/* “зберігати” (HGW, s. 422), *ga-binda /bind/* “вузол” (HGW, s. 422), *in-gardja /gard/* “співвітчизник” (HGW, s. 441). У досліджуваному масиві зафіксовано лише 9 випадків вживання коренів цього типу як самостійних слів (майже 11% від загальної кількості коренів типу CVCC), переважно як іменників, наприклад, *haurn /horn/* “горн” (HGW, s. 436), *lamb /lamb/* “ягня” (HGW, s. 446), *land /land/* “земля” (HGW, s. 446). Ця канонічна форма утворює в основному корені германського походження, наприклад, *in-sandjan /sand/* “посилати” (HGW, s. 411), *saurgan /sorg/* “турбуватися” (HGW, s. 411), *wardja /ward/* “сторож” (HGW, s. 486), хоча трапляється і в нечисленних коренях негерманського походження: *faskja /fask/* “пов’язка” (HGW, s. 416), *ana-kumbjan /kumb/* “лежати за столом” (HGW, s. 401), *pund /pund/* “фунт” (HGW, s. 456).

CCVC – 53

У межах досліджуваного масиву було зафіксовано 53 корені цього типу, які функціонують переважно як залежні морфеми, наприклад: *bloma /blom/* “квітка” (HGW, s. 411), *ga-brikan /brik/* “розбити” (HGW, s. 422), *us-graban /grab/* “викопати” (HGW, s. 481); лише 4 кореневі морфеми вживалися як самостійні слова (7% від загальної кількості коренів цього типу), наприклад: *bloþ /bloθ/* “кров” (HGW, s. 411), *plat /plat/* “латка” (HGW, s. 456), *swein /swi:n/* “свиня” (HGW, s. 466), *swes /swes/* “майно, володіння” (HGW, s. 466). Корені цього типу представлені переважно одиницями германського походження, у межах досліджуваного масиву було виявлено лише дві морфеми негерманського походження: *plapja /plap/* “вулиця” (HGW, s. 456), *plat /plat/* “латка” (HGW, s. 456).

VCVC – 1

Корені цього типу малопродуктивні, у межах досліджуваного масиву натрапили лише на один корінь романського походження, що функціонує як залежна коренева морфема – *aurali* /oral/ “хустинка” (HGW, s. 406).

CVVC – 1

Канонічна форма цього типу представлена лише одним питомим германським коренем, що функціонує як залежна морфема у складі іменника *unbiari* /biar/ “дикий звір” (HGW, s. 476).

VCCC – 1

Цей структурний тип представлений єдиним коренем германського походження, що функціонує у складі прикметника *unairkns* /erkn/ “нечистий” (HGW, s. 476).

CCCV – 1

У межах досліджуваного матеріалу зафіксовано лише одну питому германську кореневу морфему цього типу в складі дієслова *uf-straujan* /strau/ “стелити” (HGW, s. 476).

Серед **п’ятифонемних** різновидів реалізовано 4 з 32 можливих канонічних форм. Інакше кажучи, корені, довжиною в 5 фонем, використовують лише 12,5% від теоретично можливого потенціалу канонічних форм для коренів цієї довжини.

CCVCC – 23

Найбільш поширений тип кореневих морфем серед п’ятифонемних коренів представлений переважно одиницями германського походження, наприклад: *af-standan* /stand/ “відійти” (HGW, s. 396), *gabblindnan* /blind/ “осліпнути” (HGW, s. 422); у межах досліджуваного масиву виявлено лише 2 корені негерманського походження: *plinsjan* /plins/ “танцювати” (HGW, s. 456), *psalma* /psalm/ “псалом” (HGW, s. 456). Усі кореневі морфеми цього структурного типу функціонують як залежні корені, тобто такі, що вживаються лише в оточенні афіксів і флексій, наприклад: *af-grundiþa* /grund/ “прірва” (HGW, s. 396), *ana-trimpan* /trimp/ “підходити” (HGW, s. 402).

CVCVC – 4

Ця канонічна форма оформлює корені як германського – *sibun* /sivun/ “сім” (HGW, s. 461), *siponjan* /sipon/ “бути учнем” (HGW, s. 461), так і негерманського походження – *militon* /milit/ “служити солдатом” (HGW, s. 451), *sinaps* /sinap/ “гірчиця” (HGW, s. 461). У межах досліджуваного масиву 75% коренів цього типу функціонують як залежні морфеми.

CVCCC – 2

Цей тип малопродуктивний, у межах досліджуваного масиву реалізовано лише дві питомі германські кореневі морфеми, що функціонують як залежні корені: *ga-bairhteins* /berht/ “поява, видіння” (HGW, s. 422), *siggwan* /singw/ “співати” (HGW, s. 461).

VCVCC – 1

Найменш продуктивний тип серед п’ятифонемних коренів представлений єдиною одиницею германського походження, що функціонує як залежна морфема у складі прикметника *un-aiwisks* /aiwisk/ “ганебний” (HGW, s. 422).

Серед **шестифонемних** коренів реалізовано лише 5 із 64 можливих канонічних форм, тобто лише 7,8% усіх теоретично можливих канонічних форм для цієї групи коренів.

CCVCCC – 2

У словнику було виявлено 2 корені цього типу, вони функціонують як залежні морфеми у складі дієслів германського походження: *bliggwan* /blingw/ “бити, ударяти”, (HGW, s. 411), *ga-þrafstjan* /θrafst/ “втішати” (HGW, s. 431).

CCVCVC – 2

Цей структурний тип представлений двома коренями негерманського походження, що функціонують як залежні кореневі морфеми у складі іменників *ga-liuga-praufetus* /profet/ “лжепророк” (HGW, s. 426), *praitoria* /pretor/ “преторій” (HGW, s. 456).

CVCCVC – 2

У межах досліджуваного матеріалу зафіксовано 2 залежні кореневі морфеми цього структурного типу, які функціонують у складі запозичених лексичних одиниць романського походження: *pistikeins* /pistik/ “чистий” (HGW, s. 456), *paurple* /porpur/ “пурпур” (HGW, s. 456).

VCCVCC – 1

Єдиний корінь цього структурного типу функціонує у складі запозиченого іменника *ulbandus* /ulband/ “верблюд” (HGW, s. 476).

CVCVCC – 1

Канонічна форма цього типу представлена лише одним питомим германським коренем, що функціонує як самостійне слово *silubr* /siluvr/ “срібло” (HGW, s. 461).

Семи- та **дев’ятифонемні** корені представлені поодинокими прикладами, відповідно реалізація канонічних форм у корневих морфемах такої довжини є низькою.

VCVCCVC – 1

У досліджуваному масиві було виявлено лише один корінь цього структурного типу, що функціонує як залежна коренева морфема у складі іменника *apraustaulus* /apostol/ “апостол” (HGW, s. 404).

CCVCCVCVC – 1

Ця канонічна форма реалізована лише в одному корені у складі запозиченого іменника *praizbytair* /prezbi'ter/ – “священство” (HGW, s. 456).

Таблиця 2

Співвідношення теоретично можливих і реалізованих канонічних форм готських коренів

Довжина кореня	Кількість теоретично можливих канонічних форм	Кількість реалізованих канонічних форм	Відсоток реалізації
Однофонемні	2	–	–
Двофонемні	4	2	50%
Трифонемні	8	3	37,5%
Чотирифонемні	16	6	37,5%
П'ятифонемні	32	4	12,5%
Шестифонемні	64	5	7,8%
Семифонемні	128	1	0,78%
Восьмифонемні	256	–	–
Дев'ятифонемні	512	1	0,2%
Σ	1022	22	2,15%

Підсумовуючи все зазначене вище, ми констатуємо, що значна кількість канонічних форм коренів не була реалізована в проаналізованій вибірці, бо їхня синтагматика суперечить законам сполучуваності фонем у готській мові (див.,

наприклад, Snædal, 2013). Так, корені, що складаються лише з приголосних, теоретично можливі, але не були реалізовані в готській мові. Наявність низки інших канонічних форм не суперечить законам мови і вони могли функціонувати в готській мові, однак не були зафіксовані в словнику або якщо були зареєстровані, то не потрапили до досліджуваного масиву даних, отриманих у результаті механічної вибірки.

Як відзначалося раніше, зі збільшенням довжини кореня кількість теоретично можливих канонічних форм зростає в геометричній прогресії, результати нашого аналізу засвідчили, що кількість фактично реалізованих канонічних форм зменшується. Якщо для двофонемних коренів кількість фактично реалізованих канонічних форм становить 50%, то для коренів, довжина яких збільшується, цей показник починає падати і зменшується до 37,5% для три- і чотирифонемних коренів, до 12,5% для п'ятифонемних, 7,8% для шестифонемних і до 0,78% для семифонемних коренів. Для дев'ятифонемних коренів кількість реалізованих канонічних форм становить лише 0,2%.

Таблиця 3

Розподіл канонічних форм готських коренів за частотою

Канонічна форма	Кількість коренів германського походження	Кількість коренів негерманського походження	Абсолютна частота	Відносна частота
CVC	161	4	165	43,2%
CVCC	78	5	83	21,74%
CCVC	51	2	53	13,9%
CCVCC	21	2	23	6,02%
VC	16	–	16	4,2%
VCC	9	1	10	2,6%
CV	8	–	8	2,08%
CVCVC	2	2	4	1,04%
CCV	3	–	3	0,78%
CVCCC	2	–	2	0,52%
CCVCCC	2	–	2	0,52%
CCVCVC	–	2	2	0,52%
CVCCVC	–	2	2	0,52%
VCVC	–	1	1	0,26%
CVVC	1	–	1	0,26%
VCCC	1	–	1	0,26%
CCCV	1	–	1	0,26%
VCVCC	1	–	1	0,26%
CVCVCC	1	–	1	0,26%
VCCVCC	–	1	1	0,26%
VCVCCVC	–	1	1	0,26%
CCVCCVCVC	–	1	1	0,26%
	358	24	382	99,98%

Специфічною рисою готської мови, яка заслуговує на увагу, є відносно невелика кількість запозичень (за нашими підрахунками, лише 6,7% від загальної кількості коренів у досліджуваній вибірці). Серед 382 кореневих морфем готської мови кількість коренів германського походження становить 358 одиниць, негерманського – 24 одиниці.

У результаті аналізу коренів за походження ми виявили, що в досліджуваній вибірці 10 канонічних форм описують лише корені германського походження, натомість у 6 канонічних формах реалізуються виключно корені іншомовного походження. Кількість канонічних форм, які описують як питомі германські, так і запозичені корені, становить 6 (Табл. 3).

Аналіз матеріалу вибірки показав, що в досліджуваному масиві немає структурних типів коренів, які описують виключно корені, що функціонують як самостійні слова, лише 4 з 22 реалізованих канонічних форм (CVC, CVCC, CCVC, CVCVC) описують як самостійні, так і залежні корені, однак вони переважно (на 95%) описують корені, що функціонують як залежні морфемі. Загальна кількість коренів, які функціонують як самостійні лексичні одиниці, становить не більше 5% від загальної кількості коренів у досліджуваній вибірці (19 з 382).

Після того, як ми вирахували довжину коренів досліджуваного масиву у фонемах, уклали інвентар канонічних форм, які показують розподіл голосних і приголосних фонем у корневих морфемах різної довжини, наш аналіз не можна вважати завершеним, якщо ми не встановимо моделювальну силу канонічних форм, тобто ту роль, яку кожна консонантно-вокалічна модель відігравала в морфологічній системі коренів готської мови.

Виявлено, що в будь-якій сукупності досліджуваних мовних одиниць є невелика група одиниць із високою частотою (ядро) і велика кількість низькочастотних (периферія), а між цими групами наявна проміжна зона (базова частина), яку утворюють одиниці із середньою частотою. Аналогічне явище ми спостерігаємо і в досліджуваному масиві коренів.

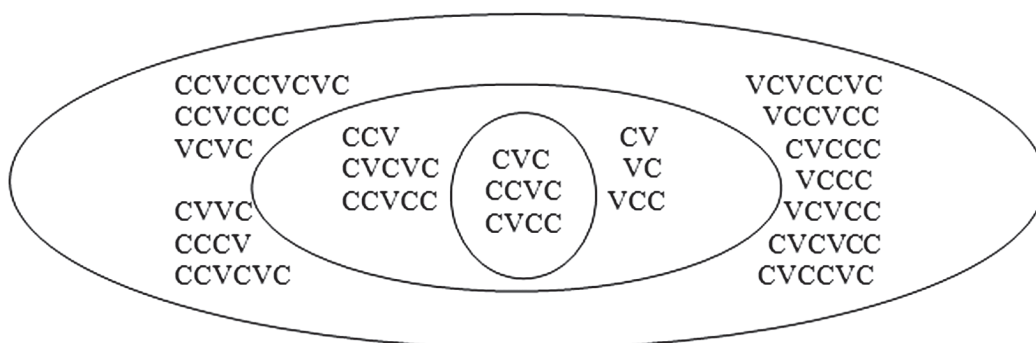

Рис. 1. Ядро, основна частина та периферія канонічних форм коренів готської мови

Як демонструє Таблиця 3, функціональне ядро (78,84% від загальної кількості реалізованих канонічних форм) у досліджуваному масиві утворюють 3 канонічні форми (CVC, CCVC, CVCC), основну частину (95,56%) становлять 9 канонічних форм, які в порядку зменшення їх частоти розташовуються так: CCVCC, VC, VCC, CV, CVCVC, CCV; 13 канонічних форм належать до периферії (4,42%): CVCC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC, CVCCVC.

CCVCCC, CCVCVC, CVCCVC, VCVC, CVVC, VCCC, CCCV, VCVCC, CVCVCC, VCCVCC, VCVCVC, CCVCCVCVC (див. Рис. 1).

Вивчення фонемної структури кореня з погляду голосних і приголосних передбачає також виявлення симетрії в канонічних формах коренів. Перш ніж представити результати проведеного аналізу, слід пояснити низку термінів, важливих для нашого подальшого дослідження.

Наявні два основних види симетрії:

- *дзеркальна симетрія*, коли одна частина канонічної форми, подібно до відображення в дзеркалі, відтворює послідовність елементів іншої частини канонічної форми. При цьому вісь симетрії може проходити як між послідовністю елементів канонічної форми (наприклад, CVC-CVC, VC-CV), так і через вокальний елемент (наприклад, CC-V-CC, CV-C), консонантний елемент (наприклад, VC-V, VC-C-CV) або поєднання вокального та консонантного елементів (наприклад, CC-CV-CC);

- *ритмічна симетрія*, коли одна частина повністю повторює послідовність елементів іншої частини канонічної форми (наприклад, CV-CV, CCV-CCV). При ритмічній симетрії кожна з повторюваних послідовностей елементів канонічної форми повинна включати в себе один вокальний елемент, тобто утворювати такт. Іншими словами, при ритмічній симетрії повторюється такт. Повторення послідовності елементів однієї частини канонічної форми в іншій частині канонічної форми називається перенесенням (наприклад, VC-VC). При повторенні послідовності елементів однієї частини канонічної форми в іншій ця послідовність може збільшуватися на один елемент, інакше кажучи, розширюватися (наприклад, CCV-CCVC), або зменшуватися на один елемент, тобто звужуватися (наприклад, VCC-VC). Ці типи ритмічної симетрії, відповідно, називаються перенесенням із розширенням і перенесенням зі звуженням.

Аналіз фонемної структури кореневих морфем готської мови показав, що досліджуваний масив представлений канонічними формами як симетричного, так і асиметричного типу. Лише 8 із 22 канонічних форм, що описують готські корені, мають симетричну структуру, однак ці 8 симетричних канонічних форм утворюють 199 коренів (52,09% від загальної кількості кореневих морфем у досліджуваному масиві). Незважаючи на те, що у більшості канонічних форм (у 14 з 22) відсутня симетрія, вони реалізуються в дещо меншій кількості коренів. Загальна кількість асиметрично побудованих коренів у досліджуваному масиві становить 183. Чи є різниця між частотою симетрично побудованих коренів і асиметрично побудованих коренів істотною? Щоб з'ясувати це, потрібно вирахувати відносну різницю (ε) між цими показниками, що обчислюється за допомогою наведеної нижче формули:

$$\varepsilon = \frac{|p_1 - p_2|}{p_1} \times 100 \qquad \varepsilon = \frac{199 - 183}{199} = \frac{16}{199} = 0,0804 = 8,04\%$$

Виявляється, що відносна різниця між частотою симетрично та асиметрично побудованих кореневих морфем незначна, оскільки не перевищує 20% (Перебийніс, 2013, с. 26).

Таблиця 4

Симетрично побудовані канонічні форми коренів у готській мові

№	Канонічна форма	Кількість коренів	Вид симетрії
1	C-V-C	165	Дзеркальна
2	CC-V-CC	23	Дзеркальна
3	CV-C-VC	4	Дзеркальна
4	CVC-CVC	3	Дзеркальна
5	VC-VC	1	Ритмічна
6	CV-VC	1	Дзеркальна
7	VC-VCC	1	Ритмічна
8	VCC-VCC	1	Ритмічна
	8	199	

Розподіл симетрично побудованих канонічних форм за типами симетрії, як показують дані дослідження, нерівномірний: 5 канонічних форм мають дзеркальну симетрію, 3 канонічні форми демонструють ритмічну симетрію (Табл. 4). Кількість кореневих морфем, представлених симетрично побудованими канонічними формами дзеркального типу, значно перевищує кількість коренів, представлених канонічними формами ритмічного типу: симетрично побудовані канонічні форми дзеркального типу утворюють 196 коренів (98,49% від загальної кількості симетрично побудованих коренів у досліджуваній вибірці), натомість канонічні форми ритмічного типу утворюють лише 3 корені (1,51%).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження, отримані на основі аналізу даних вибірки, дозволяють зробити такі висновки:

1) у готській мові функціонують кореневі морфемі, довжиною від 2 до 9 фонем, при цьому переважна більшість готських коренів (понад 83%) складається з 3 або 4 фонем. Цей висновок підтверджується статистично обчисленою середньою довжиною кореневої морфемі, що становить 3,55 фонемі. Багатофонемні корені, які складаються із шести і більше фонем, представлені поодинокими випадками (не більше 3,6% від загальної кількості коренів досліджуваного масиву), в основному мають негерманське походження;

2) зі збільшенням довжини кореня у фонемах зменшується кількість його реалізованих канонічних форм. Мовна система готської мови використовує невелику частину (близько 2%) від теоретично можливих канонічних форм для утворення корневих морфем на фонемному рівні: з 1022 теоретично можливих канонічних форм для дев'ятифонемних коренів у досліджуваній вибірці було зареєстровано лише 22;

3) лише 4 з 22 канонічних форм утворюють самостійні корені, що функціонують як повнозначні лексичні одиниці, а загальна кількість усіх самостійних коренів не перевищує 5% від загальної кількості коренів у досліджуваному масиві. Якщо порівняти цей показник із даними дослідження давньоанглійських коренів, то виявиться, що загальна кількість коренів, які функціонують як повнозначні слова в давньоанглійській мові, становить майже 30% (Субота, 2012). Той факт, що

між показниками давньоанглійської і готської мови наявна шестикратна різниця, свідчить про те, що англійська мова вже в давньоанглійський період демонструвала передумови до аналітизму, тоді як у готській мові, більш схожій за своєю структурою на прагерманську, такі тенденції були практично відсутні;

4) канонічні форми коренів у готській мові мають різну моделювальну силу і поділяються на високочастотні, середньочастотні та низькочастотні консонантно-вокалічні моделі, найпродуктивнішими серед них є три структурних типи (CVC, CVCC, CCVC), які формують ядро канонічних форм, кількість коренів, що реалізуються за допомогою даних високочастотних канонічних форм, сягає 78,84% від загальної кількості кореневих морфем у досліджуваному масиві. У розподілі канонічних форм за частотою реалізації виявлено таку закономірність: канонічні форми, що становлять ядро, описують як власне германські, так і запозичені корені. Периферію утворюють виключно канонічні форми, які описують лише запозичені негерманські або виключно корені германського походження;

5) обчислення кількісного співвідношення вокалічних і консонантних елементів, представлених у вигляді канонічних форм, засвідчило, що фонемна структура кореневої морфеми характеризується значним насиченням приголосних; у більшості канонічних форм початковий і кінцевий елементи утворені з приголосних, а середній елемент – із голосних. Структури цього типу описують майже 90% від загальної кількості коренів у досліджуваній вибірці;

6) симетрія властива меншій частині канонічних форм готських коренів (8 з 22 канонічних форм у досліджуваній вибірці), при цьому кількість коренів із симетрично побудованою структурою дещо перевищує кількість коренів з асиметрично побудованою структурою, але різниця в їхній кількості не є статистично значуща. Крім того, симетричні канонічні форми дзеркального типу переважають над канонічними формами ритмічного типу і утворюють понад 98% усіх симетрично побудованих коренів у готській мові.

Проведене дослідження було присвячене аналізу фонемної структури кореневої морфеми готської мови. Готська була обрана як представниця східногерманської підгрупи мов у межах вивчення фонемної структури коренів давньогерманських мов, тому об'єктом наших подальших наукових пошуків має стати фонемна структура коренів інших давньогерманських мов для їхнього порівняння з метою виявлення спільних структурних закономірностей і принципів побудови кореневих морфем на фонемному рівні. Актуальним і перспективним, на нашу думку, буде аналогічний аналіз фонемної структури коренів у північній підгрупі германських мов.

ЛІТЕРАТУРА

- Васько, Р. В. (2005). Фонемна структура односкладових словоформ готської мови. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*, 7, 35–41.
- Вашак, П. (1970). Розподіл довжини слова в слов'янських мовах. *Питання структурної лінгвістики*. Київ: Вища школа, 178–186.
- Голуб, М. С. (2014). Формування показників масиву вхідних даних для ідентифікації авторства текстових повідомлень. *Системи обробки інформації*, 2, 89–92.
- Горь, Е. И. (1984). *Статистичне дослідження фонемної структури кореневої морфеми і складу*. Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки.
- Макухіна, Т. В. (1989). Фонемная структура слов в тексте. *Взаимодействие сегментного состава и просодического текста*. Киев: Изд-во КПИИЯ, 135–140.
- Парк, С. (2019). Моделі побудови кореневої морфеми в готській мові. *Science and education: A new dimension. Philology*, 189, 46–49.

- Перебийніс, В. І. (2013). *Статистичні методи для лінгвістів*. Вінниця: Нова Книга.
- Перебийніс, В. С. (1970). *Кількісні та якісні характеристики системи фонем української літературної мови*. Київ: Наукова думка.
- Петровська, Н. М. (1996). *Фонемна структура слова у текстах різних стилів (на матеріалі англійської мови)*. [Дис. ... канд. філол. наук, Київський національний лінгвістичний університет].
- Романова, О. А. (1999). *Фонемна структура складу в текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англійської мови)* [Дис. ... канд. філол. наук, Волинський державний університет ім. Лесі Українки].
- Субота, С. В. (2012). *Фонемна структура кореневої морфеми в давньо-, середньо- та новоанглійський період (на матеріалі лексикографічних джерел)* [Дис. ... канд. філол. наук, Київський національний лінгвістичний університет].
- Datska, T. O. (2019). General American: Codified Word Phonemic Structure Variation Specifics. *Linguistische Treffen in Wroclaw*, 16, 229–235.
- Duanmu San. (2009). *Syllable Structure: The Limits of Variation*. New York: Oxford University Press.
- Ewen, C. J. & van der Hulst, H. (2001). *The Phonological Structure of Words: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hang Tae Cho (2007). *Implications of Old English Syllable Structure and Consonant Phonotactics for Phonological Theory*. Minnesota: University of Minnesota.
- Herdan, G. (2012). *The Advanced Theory of Language as Choice and Chance*. Berlin: Springer Verlag.
- Kessler, B. & Treiman, R. (1997) Syllable Structure and the Distribution of Phonemes in English Syllables. *Journal of Memory and Language*, 37, 295–311.
- Maddieson, I. (2016). Word length is (in part) predicted by phoneme inventory size and syllable structure. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 139 (4), 2218–2218. <https://doi.org/10.1121/1.4950645>
- Park, S. (2020). Phonemic patterning of word-forms in Gothic. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*, V (1), 228–274.
- Rottmann, O. (2006). Aspects of the Typology of Slavic Languages. Exemplified on Word Length. *Contributions to the Science of Text and Language Text, Speech and Language Technology*, 31, 241–258.
- Snædal, M. (2013). Gothic letter (and phoneme) statistics. *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, 130(3), 277–295
- Stamatatos, E. (2009). A Survey of Modern Authorship Attribution Methods. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(3), 538–556.
- Strauss, U., Grzybek, P. & Altmann, G. (2007). Word length and Word Frequency. *Contributions to the Science of Text and Language*. Dordrecht: Springer.
- Ulbrich, C., Werth, A. & Wiese, R. (2018). The Word in Phonology: questions and answers. *Empirical Approaches to the Phonological Structure*. Berlin: Walter de Gruyter (pp. 1–12) <https://doi.org/10.1515/9783110542899-001>

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

- [ЭСГЯ] *Этимологический словарь германских языков*. (2010). Вінниця: Нова Книга.
- [CGGL] *A Comparative Glossary of Gothic Language with Especial Reference to English and German*. (1889). Mayville, Wisconsin: Westermann.
- [GED] *A Gothic Etymological Dictionary*. (1986). Based on the 3rd Edition of *Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache* by Sigmund Feist. Leiden: E.J. Brill.

[HGW] *Heynes Gotisches Wörterbuch*. (2016). Stamm-Heyne's Ulfilas oder die uns erhaltenen Denkmäler der gotischen Sprache. Text, Grammatik, Wörterbuch. Paderborn: Druck und Verlag von F. Schöningh.

REFERENCES

- Vasko, R. V. (2005). Fonemna struktura odnoskladovyh slovoform gotskoyi movy [Phonemic structure of monosyllabic wordforms in Gothic]. *Problems of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics*, 7, 35–41.
- Vashak, P. (1970). Rozpodil dovezhyny slova u slov'yans'kykh movakh [Distribution of word length in Slavic languages]. *Pytannya strukturalnoyi leksykologiyi* [Questions of structural lexicology]. Kyiv: Vyshcha shkola, 178–186.
- Golub, M. S. (2014). Formuvannya pokaznykiv masyvu vkhidnykh danykh dlya identyfikatsiyi avtorstva tekstovykh povidomlen' [Formation of indicators of the input data array for identifying the authorship of text messages]. *The Data Analysis Systems*, 2, 89–92.
- Gorot', Y. I. (1996). *Statystychne doslidzhenya fonemnoy struktury korenevoyi morfemy i skladu* [Statistical study of the phonemic structure of root morpheme and syllable]. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn State University.
- Makuhina, T. V. (1989). Fonemnaya struktura slov v tekste [The Phonemic structure of Words in Texts]. *Vzaimodeystviye segmentnogo sostava i prosodicheskogo teksta* [Interaction of Segment Composition and Prosodic Text]. Kiev: Kiev Pedagogical Institute of Foreign Languages, 135–140.
- Park, S. (2019). Modeli pobudovy korenevoyi morfemy u hots'kij movi [Construction patterns of the root morpheme in the Gothic language]. *Science and education: A new dimension. Philology*, 189, 46–49.
- Perebyjnis, V. I. (2013). *Statystychni metody dlya lingvistiv* [Statistical methods for linguists]. Vinnytsa: Nova Knyga.
- Perebyjnis, V. I. (1970). *Kil'kisni ta yakisni kharakterystyky systemy fonem ukrayins'koyi literaturnoyi movy* [Quantitative and qualitative characteristics of the phoneme system of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka.
- Petrovska, N. M. (1996). *Fonemna struktura slova u tekstakh riznykh styliv* [The phonemic structure of a word in texts of different styles] (Candidate dissertation). Kyiv: Kyiv National Linguistic University.
- Romanova, O. A. (1999). *Fonemna struktura skladu u tekstakh riznykh styliv* [The phonemic structure of a syllable in texts of different styles] (Candidate dissertation). Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn State University.
- Subota, S. V. (2012). *Fonemna struktura korenevoyi morfemy v davn'o-, seredn'o- ta novoanhliys'kyi period (na materialy leksykografichnykh dzherel)* [Phonemic structure of the root morpheme in Old, Middle and New English (based on lexicographic sources)] (Candidate dissertation) Kyiv: Kyiv National Linguistic University.
- Datska, T. O. (2019). General American: Codified Word Phonemic Structure Variation Specifics. *Linguistische Treffen in Wrocław*, 16, 229–235.
<https://doi.org/10.23817/lingtreff.16-16>.
- Duanmu San. (2009). *Syllable Structure: The Limits of Variation*. New York: Oxford University Press.
- Ewen, C. J. & van der Hulst, H. (2001). *The Phonological Structure of Words: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hang Tae Cho (2007). *Implications of Old English Syllable Structure and Consonant Phonotactics for Phonological Theory*. Minnesota: University of Minnesota.

- Herdan, G. (2012). *The Advanced Theory of Language as Choice and Chance*. Berlin: Springer Verlag.
- Kessler, B. & Treiman, R. (1997). Syllable Structure and the Distribution of Phonemes in English Syllables. *Journal of Memory and Language*, 37, 295-311.
- Maddieson, I. (2016). Word length is (in part) predicted by phoneme inventory size and syllable structure. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 139 (4), 2218-2218. <https://doi.org/10.1121/1.4950645>
- Stamatatos, E. (2009). A Survey of Modern Authorship Attribution Methods. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(3), 538–556.
- Park, S. (2020). Phonemic patterning of word-forms in Gothic. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*, V (1), 228–274.
- Rottmann, O. (2006). Aspects of the Typology of Slavic Languages. Exemplified on Word Length. *Contributions to the Science of Text and Language Text, Speech and Language Technology*, 31, 241–258.
- Snædal, M. (2013). Gothic letter (and phoneme) statistics. *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, 130(3), 277–295
- Strauss, U., Grzybek, P. & Altmann, G. (2007). Word length and Word Frequency. *Contributions to the Science of Text and Language*. Dordrecht: Springer.
- Ulbrich, C., Werth, A. & Wiese, R. (2018). The Word in Phonology: questions and answers. *Empirical Approaches to the Phonological Structure*. Berlin: Walter de Gruyter (pp. 1-12) <https://doi.org/10.1515/9783110542899-001>

DICTIONARIES

- CGGL [*A Comparative Glossary of Gothic Language with Especial Reference to English and German*. Edited by G.B. Balg]. (2020). Indianapolis: Alpha Editions.
- EDGL [*Etymological Dictionary of the Germanic Languages*]. (2010). Vinnytsa: Nova Knyga.
- GED [*A Gothic Etymological Dictionary*. Edited by Winfred Philipp Lehmann. Based on the 3rd Edition of *Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache* by Sigmund Feist]. (1986). Leiden: E.J. Brill.
- HGW [*Heynes Gotisches Wörterbuch. Stamm-Heyne's Ulfilas oder die uns erhaltenen Denkmäler der gotischen Sprache. Text, Grammatik, Wörterbuch*]. (2016). Paderborn: Druck und Verlag von F. Schöningh.

Дата надходження до редакції 14.04.2023

Ухвалено до друку 22.06.2023

Відомості про автора

<p>Субота Сергій Володимирович,</p> <p>кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету</p> <p>e-mail serhey.subota@knlu.edu.ua</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>готська мова, історія англійської мови, морфологія, діахронічна фонологія, структурна фонологія</p>
---	---	--